

**KARADENİZ BÖLGESİ'NDEKİ ENDEMİK TARIM ÜRÜNLERİ:
FINDIK, ÇAY VE KİVİ'NİN ÜRETİMİ, PAZARLANMASI VE TÜKETİMİ**
Cihan HARMAN

Danışman: Prof. Dr. S. Kemal KARTAL
T.C. Giresun Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine
Göre Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı'nda Hazırlanan
YÜKSEK LİSANS TEZİ
(GİRESUN, ARALIK, 2013)

ONAY SAYFASI

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Bu çalışma, jürimiz tarafından İktisat Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak **OYBİRLİĞİ İLE BAŞARILI** bulunmuştur.

Başkan: Prof. Dr. S. Kemal KARTAL.....

Üye: Doç. Dr. Servet Ceylan.....

Üye: Doç. Dr. Betül KARAGÖZ – YERDELEN.....

Onay

Yukarıda imzalarım, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Enstitü Müdürü:

Doç. Dr. Sedat MADEN

...../...../2014

ONUR SÖZÜ

“YÜKSEK LİSANS TEZİ OLARAK” İktisat Anabilim Dalına sunduğum ‘‘ Karadeniz Bölgesi’ndeki Endemik Tarım Ürünleri: Fındık, Çay ve Kivinin Üretimi, Pazarlanması ve Tüketimi’’ başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün yapıtların hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

31 Aralık 2013

Cihan HARMAN

ÖNSÖZ

Giresun Üniversitesi Yüksek Lisans Öğrencisi olarak hazırladığım ‘‘Karadeniz Bölgesi’ndeki Endemik Tarım Ürünleri: Fındık, Çay ve Kivi’nin Üretimi, Pazarlanması ve Tüketimi’’ konulu yüksek lisans bitirme tezimde; Fındık üreticisi ülkeler içinde en kaliteli fındığı yetiştiren Türkiye 2005-2012 yılları arasında dünya fındık üretiminin ortalama %72’sini, fındık ihracatının ise ortalama %75-80’ini gerçekleştirmektedir.

Türkiye çeşitli nedenlerle hem fındığı iyi değerlendirememekte hem de talep fazlası üretim son yıllarda ülke ekonomisi için yük olmaktadır. Karadeniz Bölgesi’nde özellikle dağlık ve eğimi yüksek alanlarda yoğunlaşan fındık tarımı, arazileri erozyondan koruması, çok sayıda çiftçi ailenin geçim kaynağı olması ve tarım ürünleri ihracatında ilk sırada yer alan bir ihraç ürünü olması nedenleriyle Türkiye ve Karadeniz Bölgesi için çevresel, sosyal, ekonomik önemi olan bir üründür. Ayrıca bölgede yer alan en yaygın tarıma dayalı sanayi kolu olan fındık işleme sanayi, istihdam ve katma değer açısından önemlidir.

Türkiye’de çay sektörü Doğu Karadeniz Bölgesi ve Türkiye ekonomisi için çok önemli bir sektördür. Çay Türkiye’de Doğu Karadeniz Bölgesi’nde dar bir alanda yetiştirme olanağı bulmasına rağmen yaşantımızın her alanında temel içecek maddesi olarak önem arz etmektedir. Ayrıca çayın yetiştirildiği bölgede farklı tarım ürünü yetiştirme olanağının fazla olmaması bölge insanı için çayın ekonomik değerini artırmıştır. Bunun yanında çayın aradığı iklim şartlarından dolayı farklı bölgelerde yetiştirme olanağının olmayışı çay bölgesinin önemini artırmıştır. Bu anlamda çay hem yetiştirildiği bölgede alternatifsiz olduğu için hem de başka bir bölgede yetiştirme imkanı olmadığı için tekel konumdadır. Bu bağlamda çayın bölge ekonomisi üzerindeki etkisi üzerinde durulmuş, çay sektörünün istihdama, ihracata ve ekonomiye sağladığı katkı değerlendirilmiştir.

Kivi tarımı çaya ve fındığa oranla oldukça yenidir. Doğu Karadeniz Bölgesi’nde kivinin çok yakın bir geçmişi vardır. Karadeniz Bölgesi’ndeki tarım işletmelerinin iki temel bitkisi olan fındık ve çay üretim faaliyetlerinde üretim fazlası en önemli sorundur. Günümüzde bu ürünlerde üretim alanını ve arzı kısıtlamaya ağırlık verilmektedir. Çayda ve fındıkta üretim fazlasının ortadan

kaldırılabilmesi için, üretim alanlarının daraltılmasına yönelik çalışmalar yapılmakta ve alternatif üretim faaliyetleri belirlenmektedir. Bunun için de kivi en iyi alternatif ürün olarak belirlenmiştir ve son yıllarda kivi üretim alanı ve üretim miktarı Karadeniz Bölgesi'nde artış göstermektedir.

Bu çalışmayı sonuçlandırmamda görüşleri, bilgileri ve yönlendirmeleriyle katkıda bulunan sayın hocam Prof. Dr. S. Kemal Kartal'a teşekkür ederim. Ayrıca bu çalışmayı hazırlarken yardım ve desteklerini esirgemeyen değerli arkadaşlarım Turgay GEDİK, Emsal MELİKOĞLU, Selçuk ERDEM ve Sevil UZUN'a, maddi manevi desteğini hiç bir zaman esirgemeyen canım aileme teşekkür ederim.

Cihan HARMAN

**KARADENİZ BÖLGESİ'NDEKİ ENDEMİK TARIM ÜRÜNLERİ:
FINDIK, ÇAY VE KIVI'NİN ÜRETİMİ, PAZARLANMASI VE
TÜKETİMİ**

Araştırmacı: Cihan HARMAN

İÇİNDEKİLER

Onay sayfası.....	1
Onur Sözü.....	2
Önsöz.....	3
İçindekiler.....	5
Çizelgeler Dizelgesi.....	10
Kısaltmalar.....	12

BİRİNCİ KESİM: ARAŞTIRMA HAKKINDA AÇIKLAMALAR

1.ARAŞTIRMANIN KONUSU, DENENCELERİ, AMAÇLARI VE

VE YÖNTEMLERİ.....14

1.1. Araştırmanın Konusu ve Önemi.....	14
1.2. Araştırmanın Denenceleri (Hipotezleri) ve Amaçları.....	14
1.3. Araştırmanın Yöntemi.....	14
1.4. Bilgi Toplama ve İşleme Araçları.....	14
1.5. İşlevsel Kavram Tanımları.....	14
1.6. Araştırmanın Sunuş Sırası.....	15

İKİNCİ KESİM: FINDIK, ÇAY VE KİVİ'NİN TANITILMASI VE BU ÜRÜNLERİN TARİHİ

2. ENDEMİK TARIM ÜRÜNLERİ (FINDIK, ÇAY VE KİVİ) İLE İLGİLİ DAHA ÖNCE YAPILMIŞ ARAŞTIRMALAR VE ÜRÜN TARİHLERİ.....16

2.1. Türkçe Araştırmalar.....	16
2.2. Yabancı Dilde Araştırmalar.....	19
2.2. Fındık, Çay ve Kivinin Tarihi.....	19
2.2.1. Fındık Tarihi.....	19
2.2.1.1. Çinlilerde Fındık.....	20
2.2.1.2. Yunanlılarda Fındık.....	21
2.2.1.3. Araplarda Fındık.....	21
2.2.1.4. Romalılarda Fındık.....	22
2.2.1.5. Osmanlılarda ve Türkiye’de Fındık.....	22
2.2.2. Çayın Tarihi.....	23
2.2.3. Kivinin Tarihi.....	26

ÜÇÜNCÜ KESİM: KARADENİZ BÖLGESİ'NDEKİ ENDEMİK TARIM ÜRÜNLERİ OLAN FINDIK, ÇAY VE KİVİ İLE İLGİLİ ÇÖZÜMLEMELER

3. FINDIK, ÇAY VE KİVİ'NİN DÜNYA'DA VE TÜRKİYE'DE ÜRETİM VE TÜKETİM DURUMU.....27

3.1. Fındığın Türkiye’de Üretim ve Tüketim Durumu.....	27
3.1.1. Türkiye’de Fındık Üretim Alanları.....	27
3.1.2. Türkiye’de Fındık Üretim Miktarları.....	32
3.1.3. Türkiye’de Fındık Tüketim Durumu.....	33
3.2. Fındığın Dünya’da Üretim ve Tüketim Durumu.....	35
3.2.1. Dünya Fındık Üretim Alanları.....	36

3.2.2. Dünya Fındık Üretimi.....	36
3.2.3. Dünya Fındık Tüketimi.....	38
3.3. Çayın Türkiye’de Üretim ve Tüketim Durumu.....	38
3.3.1. Türkiye’de Çay Ekim Alanları.....	39
3.3.2. Türkiye’de Yaş Çay Üretim Miktarları.....	41
3.3.3. Organik Çay Üretimi.....	44
3.3.4. Türkiye’de Çay Tüketim Durumu.....	46
3.4. Çayın Dünya’da Üretim Durumu.....	48
3.4.1. Dünya’da Çay Ekim Alanları.....	48
3.4.2. Dünya’da Çay Üretim Miktarları.....	50
3.5. Kivinin Türkiye’de Üretim ve Tüketim Durumu.....	51
3.5.1. Türkiye’de Kivi Ekim Alanları.....	53
3.5.2. Türkiye’de Kivi Üretim Miktarları.....	54
3.5.3. Türkiye’de Kivi Tüketimi.....	56
3.6. Kivinin Dünya’da Üretim Durumu.....	57
3.6.1. Dünya’da Kivi Üretim Alanları.....	57
3.6.2. Dünya’da Kivi Üretim Miktarları.....	59
4. FINDIK, ÇAY VE KİVİ’NİN EKONOMİK ÖNEMİ VE SORUNLARI...61	
4.1. Türkiye’de ve Dünya’da Fındık Politikaları.....	61
4.1.1. Türkiye’de Fındık Politikası.....	62
4.1.1.1. Alım ve Fiyat Destekleme Politikaları.....	62
4.1.1.1.1. Fiskobirlik’in Fındık Alımı.....	64
4.1.1.1.2. Toprak Mahsulleri Ofisi’nin (TMO) Alım Fiyatı.....	66
4.1.1.2. Dikim Alanlarının .sınırlandırılması.....	69
4.1.1.3. Alternatif Ürün Projesi.....	70

4.1.1.4. Yeni Fındık Stratejisi.....	71
4.1.1.5. Uzman Desteği.....	72
4.1.2. Dünya’da Fındığa Uygulanan Destekleme Politikaları.....	72
4.1.2.1. Avrupa Birliği’nde Fındık Politikaları.....	72
4.1.2.2. ABD’de Fındık Politikası.....	73
4.1.2.3. Diğer Ülkelerde Fındık Politikaları.....	74
4.2. Çayın Ekonomik Önemi ve Sorunları.....	74
4.2.1. Kaçak Çay Sorunu.....	75
4.2.2. Toprak, İklim ve Bitkiye Bağlı Sorunlar.....	77
4.2.3. Hasat ve Taşıma Sırasında Yaşanan Sorunlar.....	78
4.2.4. Üretim Maliyetlerinin Yüksekliği ve Üretim- Tüketim Dengesizliği.....	79
4.2.5. Çay Alanlarında Yaşlanma ve Çaylıkların Yenilenmesinde Gecikme.....	80
4.2.6. Özel Sektör Sorunu.....	81
4.3. Kivinin Ekonomik Önemi ve Sorunları.....	83
5. FINDIK, ÇAY VE KİVİ’NİN TÜRKİYE’DE VE DÜNYA’DA TİCARET DURUMU.....	89
5.1. Türkiye’de ve Dünya’da Fındık Ticareti.....	89
5.1.1 Türkiye Fındık Ticareti.....	89
5.1.1.1. Türkiye Fındık İhracatı.....	89
5.1.1.2. Türkiye Fındık Fiyatı.....	93
5.1.2. Dünya Fındık Ticareti.....	97
5.1.2.1. Dünya Fındık İhracatı.....	97
5.1.2.2. Dünya Fındık İthalatı.....	99
5.2. Türkiye’de ve Dünya’da Çay Ticareti.....	101
5.2.1. Türkiye Çay Ticareti.....	101

5.2.1.1. Türkiye Çay İhracatı.....	101
5.2.1.2. Türkiye Çay İthalatı.....	104
5.2.1.3. Türkiye’de 2008-2012 Yılları Arasında Yaş Çay Alım Durumları....	107
5.2.1.4. Çayda Destekleme Prim Ödemesi.....	107
5.2.1.5. Yaş Çay Fiyat Uygulaması.....	109
5.2.2. Dünya Çay Ticareti.....	109
5.2.2.1. Dünya Çay İhracatı.....	110
5.2.2.2. Dünya Çay İthalatı.....	113
5.3. Türkiye’de ve Dünya’da Kivi Ticareti.....	115
5.3.1. Türkiye Kivi Ticareti.....	115
5.3.1.1. Türkiye Kivi İhracatı.....	115
5.3.1.2. Türkiye Kivi İthalatı.....	117
5.3.2. Dünya Kivi Ticareti.....	120
5.3.2.1. Dünya Kivi İhracatı.....	120
5.3.2.2. Dünya Kivi İthalatı.....	122
DÖRDÜNCÜ KESİM: GENEL DEĞERLENDİRME	
6. BULGULAR, ÖNERİLER VE GENEL SONUÇ.....	126
6.1. Bulgular ve Öneriler.....	126
6.2. Genel Sonuç.....	136
KAYNAKÇA.....	138

ÇİZELGELER DİZELGESİ

Çizelge 1: Karadeniz Bölgesi Fındık Üretim Alanları	28
Çizelge 2: İller Düzeyinde Fındık Üretim Miktarları.....	32
Çizelge 3: Türkiye’de Kabuklu Fındık Tüketim Miktarı.....	35
Çizelge 4: Dünya Fındık Üretim Alanları.....	36
Çizelge 5: Dünya Fındık Üretimi.....	37
Çizelge 6: İller Düzeyinde Çay Ekim Alanları.....	40
Çizelge 7: İller Düzeyinde Yaş Çay Üretim Miktarları.....	42
Çizelge 8: 2007-2012 Yılları Arası Yaş Çay Üretimi.....	43
Çizelge 9: 2007-2012 Yılları Arası Kuru Çay Üretimi.....	43
Çizelge 10: Dünya’da Çay Ekim Alanları.....	48
Çizelge 11: Dünya’da Çay Üretim Miktarları.....	50
Çizelge 12: İller Düzeyinde Kivi Üretim Alanları.....	53
Çizelge 13: İller Düzeyinde Kivi Üretim Miktarları.....	54
Çizelge 14: Türkiye’de Yıllara Göre Kivi Tüketim Miktarı.....	56
Çizelge 15: Dünya’da Kivi Üretim Alanları.....	58
Çizelge 16: Dünya’da Kivi Üretim Miktarları.....	59
Çizelge 17: TMO Fındık Alım Bilgileri.....	67
Çizelge 18: Türkiye Sezonluk Üretim, İhracat(iç) Miktar ve Tutarları.....	90
Çizelge 19: Başlıca GTİP’ler (Gümrük Tarife İstatistik Pozisyonu) İtibariyle Türkiye’nin Fındık ve Mamulleri İhracatı.....	92
Çizelge 20: Fındığın İç ve Dış Piyasa Fiyatları.....	93

Çizelge 21: Türkiye'nin Fındık İhracatı Yaptığı Ülkeler.....	95
Çizelge 22: Dünya Fındık İhracatı.....	97
Çizelge 23: Dünya Fındık İhracat Değeri (Bin \$).....	99
Çizelge 24: Dünya Fındık İthalatı.....	100
Çizelge 25: Dünya Fındık İthalat Değeri (Bin \$).....	101
Çizelge 26: Türkiye'nin Çay İhracatı Yaptığı Ülkeler.....	103
Çizelge 27: Türkiye'nin Çay İthalatı Yaptığı Ülkeler.....	105
Çizelge 28: 2008-2012 Yılları Arası Yaş Çay Alım Miktarları.....	107
Çizelge 29: 2007-2011 Yılları Arasında Çaya Destekleme Prim Ödemeleri.....	108
Çizelge 30: 2007-2011 Yılları Arasında Yaş Çay Fiyatları.....	109
Çizelge 31: Başlıca Ülkeler İtibariyle Dünya Çay İhracat Miktarı ve Değeri.....	110
Çizelge 32: Başlıca Ülkeler İtibariyle Dünya Çay İthalat Miktarı ve Değeri.....	114
Çizelge 33: Türkiye'nin Yıllar İtibariyle Önemli Ülkelere Kivi İhracatı.....	116
Çizelge 34: Türkiye'nin Yıllar İtibariyle Önemli Ülkelerden Kivi İthalatı.....	117
Çizelge 35: Yıllar İtibariyle Türkiye Kivi İhracat ve İthalat Değerleri Toplamı.....	118
Çizelge 36: Yıllar İtibariye Dünya Kivi İhracat Miktarı ve Değeri.....	120
Çizelge 37: Yıllar İtibariyle Dünya İthalat Miktarı ve Değeri.....	122

KISALTMALAR

HA: Hektar

TL: Türk Lirası

TSE: Türk Standartları Enstitüsü

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

TMO: Toprak Mahsulleri Ofisi

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

AB: Avrupa Birliği

FTG: Fındık Tanıtım Grubu

FAO: Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (Food And Agriculture Organization Of The United Nations)

INC: International Nut Council

KİK: Kamu İktisadi Kuruluşu

İDT: İktisadi Devlet Teşekkülü

ARIP: Tarım Reformu Uygulama Projesi(Agricultural Reform Implementation Project)

DGD: Doğrudan Gelir Desteği

TSKB: Tarım Satış Kooperatif Ve Birlikleri

DFİF: Destekleme Ve Fiyat İstikrar Fonu

BKK: Bakanlar Kurulu Kararı

DTÖ: Dünya Ticaret Örgütü

KİB: Karadeniz İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterliği

GTİP: Gmrk Tarife İstatistik Pozisyonu

HMB: Fındık Pazarlama Kurulu(Hazelnut Marketing Board)

OHC: Oregon Fındık Komisyonu(Oregon Hazelnut Commission)

IFOAM: Uluslararası Organik Tarım Federasyonu

USDA: Amerika Birleşik Devletleri Tarım Bakanlığı (United States Department of Agriculture)

BİRİNCİ KESİM: ARAŞTIRMA HAKKINDA AÇIKLAMALAR

1.ARAŞTIRMANIN KONUSU, DENENCELERİ, AMAÇLARI VE YÖNTEMLERİ

1.1. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Araştırmanın konusu; Fındık, Çay ve Kivinin tarihten günümüze kadar üretiminde, tüketiminde ve dış ticaretindeki gelişimi kapsamaktadır. Bu süreçte fındık, çay ve kivinin üretiminde ve dış ticaretindeki değişimin Türkiye ve Dünya üzerindeki etkilerine değinilmiştir. Araştırmanın önemi; Fındık, Çay ve Kivinin tarihten günümüze dek sürecini el alıp üretimindeki, tüketimindeki ve pazarlanmasındaki aksaklıkların ele alınmasıdır.

1.2. Araştırmanın Denencesi (hipotezleri) ve Amaçları

Araştırmanın denencesi şudur: geçmişten günümüze fındık, çay ve kivinin üretimi, tüketimi ve dış ticareti Türkiye’de fazla gelişme göstermemiştir. Bu araştırmanın amacı; fındık, çay ve kivinin dış ticareti, üretimi, pazarlanması ve tüketimi hakkında daha derin bilgiler edinmek, bu ürünlerin üretiminde ve pazarlanmasında yaşanan aksaklıkları ele alıp bu aksaklıkları giderecek öneriler sunmaktır.

1.3. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada tarihsel ve betimsel araştırma yöntemleri kullanılmıştır.

1.4. Bilgi Toplama ve İşleme Araçları

Bilgi toplama araçları halk kütüphaneleri, üniversite kütüphaneleri, internet, Giresun Ziraat Odası, Giresun İhracatçılar Birliği Genel Sekreterliği, Giresun ve Ordu Tarım İlk Müdürlükler, Giresun Fındık Araştırma Enstitüsü şeklindedir.

1.5. İşlevsel Kavram Tanımları

Bu araştırmada kullanılan bütün adlandırmalar ve kavramlar genel (sözlük) anlamıyla kullanılmıştır. Bu nedenle işlevsel kavram tanımı yapmaya gerek görülmemiştir.

1.6. Araştırmanın Sunuş Sırası

Bu araştırma dört kesimden ve birbirini kesintisiz izleyen altı bölümden oluşmaktadır.

Birinci Kesim bir bölümden oluşmaktadır ve bu kesim araştırmanın yöntemi ile ilgili bilgileri sunmaktadır.

İkinci Kesim bir bölümden oluşmaktadır. Bu kesimde araştırma konusu ile ilgili daha önce yapılmış çalışmaları ve teze ereve oluşturacak bilgileri sunmaktadır. Fındık, ay ve kivi'nin tarihi hakkında bilgiler sunulmaktadır.

nc Kesim  bölümden (3., 4. ve 5. Bölümlerden) oluşmaktadır. Bu kesim araştırmanın katkılarını (ana tezini) sunmaktadır.

Bu kesimin üçüncü bölümünde fındık, çay, kivi rnlerinin Dünya'da ve Türkiye'de üretim ve tüketim durumları ele alınmıştır. Dördüncü bölümde bu ürünlerin ekonomik önemi ve sorunlarına değinilmiştir ve beşinci bölümde bu rnlerin Türkiye'deki ve Dünya'daki ticaret durumları ile ilgili bilgiler sunulmuştur.

Dördüncü Kesim ise bir bölümden (6. Bölümden) oluşmaktadır. Bu kesimde araştırmaların bulguları, bulgular için öneriler ve genel sonuç sunulmaktadır.

İKİNCİ KESİM: FINDIK, ÇAY VE KIVI'NİN TANITILMASI VE BU ÜRÜNLERİN TARİHİ

Bu kesimde Karadeniz Bölgesi'nin endemik bitkileri olan Fındık, Çay ve Kivi ile ilgili Türkçe dilinde yapılmış olan araştırmalar hakkında bilgiler verilmektedir. Ayrıca bu kesimde Fındık, Çay ve Kivi endemik bitkilerinin Dünya'da ve Türkiye'deki üretim tarihi hakkında bilgiler sunulmuştur.

2. ENDEMİK TARIM ÜRÜNLERİ (FINDIK, ÇAY VE KIVI) İLE İLGİLİ

DAHA ÖNCE YAPILMIŞ ARAŞTIRMALAR

2.1. Türkçe Araştırmalar

Araştırma esnasında yararlanılan Türkçe Araştırmalardan birçok araştırma arasından yol gösterici temel araştırmaların seçilmiş örnekleri aşağıda sunulmuştur.

KAYALAK, Selma, (2009), "Türkiye Fındık Piyasasındaki Ekonomik Değişkenlerin Yapısal Değişimi ve Zaman Serisi Analizi", Ankara Üniversitesi Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı Fen Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi, Bu çalışmada, fındık, üretim alanı, stok miktarı ve dış ticaretini etkileyebilecek değişkenler belirlenerek, 1997-2007 döneminde bu değişkenlerde yapısal kırılmalar araştırılmış ve fındık piyasasının kısa ve uzun dönem dengeleri oluşturulmuştur.

ALBAYRAK VURAL, Mediha Müjge, (2008)," Fındıkta Destek Politikalarındaki Değişimin Üretici Üzerindeki Etkisi" T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Teorisi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Bu çalışmada fındık sektörü, fındık sektöründe uygulanan destekleme politikalarının Türk ekonomisi üzerindeki etkisi ve tarımsal politikadaki değişikliğin fındık üreticisi üzerindeki etkileri araştırılmıştır.

YALÇIN, Hanife, (2009), " Fındık Sektörünün Türkiye Ekonomisi ve İhracatındaki Yeri, Önemi ve Sektörün Sorunları", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Bu çalışma ile fındık sektörünün Türkiye ekonomisi ve ihracatındaki yeri ve önemi vurgulanmış; fındık

sektöründeki fındık üreticileri, sanayicileri ve ihracatçıların sorunları ve beklentileri Samsun ili esas alınarak tespit edilmeye çalışılmıştır.

SIRAY, Erdal, (2010), ‘‘Giresun İli Merkez İlçede Fındık Yetiştiren İşletmelerin Ekonomik Analizi, Üretim ve Pazarlama Sorunlarının Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma’’, T.C. Gazi Osman Paşa Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Bu çalışmada Giresun Merkez ilçesinde fındık yetiştiren işletmelerin ekonomik analizi yapılmış ve üretim ve pazarlama sorunlarının tespiti ortaya konulmuştur. Araştırmada kullanılan veriler fındık yetiştiriciliği yapan 126 adet işletmeden anket yoluyla elde edilmiştir. İşletmelerin sosyo - ekonomik yapısı ortaya konmuştur.

SAVCI, Mustafa, (2012), ‘‘ Çay İşletmelerinde Üretim Maliyetlerinin Değer Zinciri Analizi’’, T.C. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Bu çalışmada Çayın, Türkiye ekonomisi ve Doğu Karadeniz Bölgesi için önemine değinilmiştir. Bu araştırma yapıma nedenleri, bu sektörle ilgili değer zinciri analizi çalışmamasının yapılmaması, çay üretim maliyetlerinin yüksek olması ve yaklaşık 200 bin ailenin çaydan geçimini sağlamasıdır.

BAŞER, AHMET, (2006) ‘‘ Türkiye’de Tarım Destekleme Politikaları ve Çay Sektörü’’, T.C. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı İktisat Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Dünya tarihinde insanın temel ihtiyaç maddelerini karşılaması sebebiyle tarım her dönemde son derece önemli olmuştur. Devletler sektörel politikalarını oluştururken tarıma özel önem vermişlerdir. Özellikle 1. Dünya savaşından sonra Dünya’da ve Türkiye’de tarım ürünleri hükümetler tarafından desteklenmeye başlanmıştır. Ancak son yıllarda Türkiye’de tarıma verilen önem azalmış, tarım desteklerinin içeriği değişmeye başlanmıştır. Bu çalışmada tarım desteklemeleri kapsamında Çay sektörü irdelenmeye çalışılmıştır.

ENGİNYURT, Hazar, (2006), ‘‘Türkiye’de Çay Sanayiinde Finansal Analiz Tekniklerinin Uygulanması; Çaykur A.Ş ‘de Bir Uygulama’’, T.C. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İŞ-YL 2006-0005, Bu çalışmada çay sektörünün ülkemizde önemli bir sektör olduğu üzerinde ve ülkemizde çay

sektörünün önde gelen kuruluşu olan Çay Kur A.Ş'nin Finansal durumu üzerinde durulmuştur.

GENÇ, Fatma, (2010), “ Türkiye’de Çay Üretimi ve Değişen Sosyal İlişkiler”, T.C. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Kalkınma İktisadı ve İktisadi Büyüme Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Bu çalışma çayın bir doğa ürünü iken işlenerek bir ticaret malı haline gelmesi üzerinde durulan bir çalışmadır.

GÜLERYÜZ Muharrem, ASLANTAŞ Rafet (1993), “ Dünya Kivi (Actinidia Deliciosa) Üretimi ve Ülkemizde Yetiştirme İmkanları” Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Bahçe Bitkileri Bölümü, 25240, Erzurum, Bu çalışmada kivi bitkisinin çeşitleri üzerinde durulmuştur. Kivinin en son kültüre alınan meyve türü olmasına rağmen gelişmesi ve yayılması çok hızlı olmuştur. Kivi meyvesinin dikkat çeken görünümü, taşıma ve depolamaya uygunluğu, gıda değerinin yüksek olması, diğer ticari meyvelere oranla çok yüksek oranda C vitamini içermesinin bu meyveye olan talebin artmasına neden olduğu üzerinde durulmuştur.

“Ulusal Kivi ve Üzümsü Meyveler Sempozyumu”, Karadeniz Teknik Üniversitesi Ordu Ziraat Fakültesi, 23-25 Ekim 2003- Ordu, Bu sempozyum 2003 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Ordu Ziraat Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Yusuf Nurettin İSMAİLÇELEBİOĞLU başkanlığında toplanmış ve makaleler toplanarak 2004 yılında kitap haline getirilmiştir. Bu kitapta da kivi ve üzümsü meyveler üzerine yazılmış makaleler yer almaktadır.

ESAT Hasan, (2002), “ Rize İli Ardeşen ve Pazar İlçelerinde Kivi Yetiştiren Tarım İşletmelerinde Kivi ve Çay Üretim Faaliyetlerinin Karşılaştırmalı Ekonomik Analizi” Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Bu çalışmada Rize ili Ardeşen ve Pazar ilçelerinde kivi üretimi yapan tarım işletmelerinde, kivi ve çay üretim faaliyetlerinin karşılaştırmalı ekonomik analizi yapılmıştır. Kivi ve çay üretim faaliyetlerinde dekarara fiziki girdi kullanım düzeyleri, üretim maliyetleri ile brüt ve net kar düzeyleri tespit edilmiş ve bulunan sonuçlar karşılaştırılarak söz konusu ürünlerin işletme içinde rekabet olanakları değerlendirilmiştir.

2.2. Yabancı Araştırmalar

Bu alışma süresi içinde Fındık, ay ve Kivi ile ilgili yabancı araştırmalar bulunamamıştır.

2.2. Fındık, ay ve Kivinin Tarihi

2.2.1. Fındık Tarihi

Fındık meyvesi çok eski devirlerde insanlar tarafından yenilmiş ve fındık meyvesinin besin değeri takdir edilmiştir. Zaman zaman hükümdar sofralarına giren fındık meyveleri sonraları Akdeniz bölgesinde ticaretin artması ve genişlemesi ile bir servet ve bereket timsali halini almıştır. Fındık dünya çapında yetiştirilme alanı bulmuş, rağbet görmüş bir üründür. Tarımla uğraşan birçok küçük işletmeli ailelerin geçim kaynağı olmuştur. Daha sonraları yetiştirilme alanları genişletilerek ithalatta ve ihracatta yerini almıştır. Fındık insan hayatına öyle bir yerleşmiştir ki geçmişten bugüne kadar edebiyatta, folklorde, sözlüklerde, seyahatnamelerde ve hatta tıpta adından bahsettirmiştir. Böylelikle fındık insanlığın vazgeçilmez ürünlerinden biri olmuştur.

Fındığın Kuzey Yarım Küre'nin ılıman iklim kuşağını, Japonya'dan, Çin, Mançu'ya, Kafkasya, Türkiye, Avrupa ve Kuzey Amerika'ya kadar yabani formlar biçiminde kapladığı bilinmektedir. Kültür formlarını oluşturan en önemli türler ise Artvin'den Kırklareli'ne kadar uzanan Kuzey Anadolu Dağları ve Kuzey Geçit bölgelerinde yoğun olarak bulunmaktadır. Fındığın kültüre alınma tarihi 2500 yıl öncelerine kadar dayanmaktadır. Enophen İsa'dan önce 400 yıllarında Kuzey Anadolu'da Pontus Euxinus'da (Kerasus) (Giresun) Pontus Yemişi adını verdiği ufak bir meyveden bahsetmektedir. Bu kadar eski kültür izine rastlanması sonucu fındığın anavatanının yurdumuzun Karadeniz Bölgesi olduğu ve kültür fındığının dünyaya buradan yayıldığı kabul edilmektedir. Bu meyvenin 600 yıldan beri ticareti yapılmaktadır. Kültür fındığı, Kuzey Anadolu'dan, önce Yunanistan'a oradan da İtalya'ya götürülmüş, bu ülkede Avella şehri civarında yaygın olarak yetiştirilmeye başlanmış ve önemli türü olan *Corylus Avellana L.* adını bu yöreden almıştır. Sicilya ve İspanya'ya Araplar eli ile ulaşmış, Fransa'da çok yaygın zamanlara kadar önemli

bir kültür bitkisi olarak ele alınmıştır. İngiltere ve Almanya’da çoğunluğunu *Corylus Maxima* Mill’in oluşturduğu ve doğal flordan seçilmiş tipler büyük ilgi uyandırmıştır. ABD’de ise, fındık yetiştiriciliği son 70 yıl içinde gelişme göstermiş, güçlü araştırma ve geliştirme programları ile desteklenerek önemli bir sıçrama yapmıştır. Fındık kelimesi (Pontus Cevizi) manasına gelen Yunanca Pontikon Karyon’dur. Rumcası : Leptokarion (ince ceviz) halk dilinde fındıktır. Ermenice : Kalin, Arnavutça Lajthi olarak kullanılır. Botanikte *Corlyus Avellane* Pontika olan fındık kelimesini İranlılar bizden funduk, Araplarda Bunduk şeklinde almış olup Arapçada Elculuz olarak da kullanılır. Çince de Chen-tse yahut Chen-li, ilmi adı (*Corlyus heterophylla*, Fisch) dır. Türkiye haricinde kalmış Türklerde fındık karşılığı olarak taklidi ses esasına dayanan çit kökünden gelme kelimelerle ifade olunur. Kazan – Çitlevük Kırım – Çetleük Kumuk – Çertlevük Türkiye Türkçe’sinde de Çitlembik şeklinde de kullanılır. (<http://www.hasan-bicen.tr.gg/d.ue.nya-f%26%23305%3Bnd%26%23305%3Bk-tarihi.htm>, 2013)

2.2.1.1. Çinlilerde Fındık

Çin’de fındık MÖ. 968-975 arasında K’ai-po pen-ts’ao adlı kitapta bu çağın nebatı olarak bahsedilmiştir ki bu bilgide MÖ. I. Yy Li-Chi’nin merasimler kitabından iktibas olunmuştur. Orada kızların fındık ve kestane ile meşgul oldukları kayıtlıdır.

Bugünkü adı Hopei olan Chih’li eyaletinin kuzey doğusunda fındık bulunduğu ve gelinciğe benzeyen bir sincabın bu fındıkları mağaralara topladığı, zavallı halkın bunları çıkarmak için dağları oymak zorunda kaldıklarını ve her tarafta satılmakta bulunduğu işaret eder.

Pei-ya, Muahhar devirlerde yazılan ansiklopedik eser de şöyle diyor; “Fındık Catlpa ağacına, meyveleri küçük kestanelere benzer, bu bir nevi kestane nebatıdır. Eski krallar bununla meşgul olmanın kadın işi oldu fikrindedirler.”

Başka bir eserde fındıktan bahsolunurken “lezzeti cevize benzemektedir, yağı mum yapmaya elverişlidir, bundan başka meyve olarak ta yenir. Liao-tung, Yun-yonag ve Shang-tang’de çok bulunmaktadır.” Deniliyor.

Çin nebatları hakkında yazılan klasik kitabın 16.yy.da basılmış tabında, Mi Shihchen şöyle diyor: “Fındık bodur ve küçüktür. Bir nevi meşe ağacı gibi kışın sonbahara doğru çiçek açar ve püsküller 2-3 boyunda sallanırlar, martta yapraklanırlar, meyvelerin üçü, beşi bir arada ve zılıfın içinde bulunur, hem oldukları zaman yeşildirler, kemale erdikleri zamanda kahverengidir. Birçoğunun içi olmadığından, bir atasözünde on fındığın dokuzu boştur” denir.

2.2.1.2. Yunanlılarda Fındık

Yunanistan’ın ticaret tanrısı olan Hermes ‘in asası bir fındık değneğidir. Asanın kudretini denemek isteyen Hermes, boğuştuklarını gördüğü iki yılanı bu fındık dalı ile kırbaçladı ve bu ilahi vuruştan artık ayrılmayacak şekilde yılanları birbirine yapıştırdı. Bu değneğin dokunduğu bütün eşya o anda altına döndüğü içinde Hermes aynı zamanda bir servet ve bereket timsali olarak tanındı.

2.2.1.3. Araplarda Fındık

Araplarda fındığın, Emeviler zamanında Abdulmelik’in kardeşi Mesleme’nin kumandasında Trabzon’dan İstanbul’a uzanan orduların geçişinden sonra tanındığı belirtilmektedir.

Araplara göre “Fındık ağacından, yılan, akrep gibi bütün zehirli hayvanlar kaçarlara, elinde fındık ağacından bir dal bulunan adam cümle afattan emin olur”. Deniliyor.

Ebu Hanife fındığa arapsaçının Elculuz, Farsçasının da fındık olduğunu söylemiştir.

Eltebari Arap bilim adamı, fındığın incirle yenilmesi gerektiğini bunun akrep ısırmasına iyi geldiğini ifade ediyor.

Fındık öyle bir meyvedir ki hem taze hem de kuru olarak lezzetle yenir, ondan elde edilen fındık yağı hem yemekte hem de nakış işlerinde kullanılır. Fındık ağacının meyvesi, yeşil yapraktan bir zarfın içinde bulunan badem gibi olan meyvedir. Bu meyve mukadderdir, çok lezzetlidir, ağırlığının yarısı nispetinde

dövülerek süt gibi bir şurup dahi elde edilir. Fındık ağacının emniyetli işlerde kullanılmaz.

Arap bilim adamlarından Ferit Vecdi ve Elbustani'nin fındık üzerine yazmış oldukları Dairetü'l Maarif ansiklopedi de "Fındık: Bu meyve Mısırda yetişmez. Çünkü, Mısır'ın iklimi sıcaktır. Fındık aksine nemli memleketlerde yetiştiği gibi toprağı hafif rutubetli, kumlu ve açık yerleri sever, fire ve aşu ile çoğaltılır.

2.2.1.4. Romalılarda Fındık

Publius Virgilius Moro'nun (MÖ.70-19) Rüstai Bükaliklerin de çoban sevgililerinin en büyük şehidi ve delili olarak gösterilen fındık, Kahinlerin indinde de pek çok kıymetliydi. Roma'nın örf ve adetlerinde kökleşmiş bir önemi vardı. Büyük mutluluklar ancak fındık dalı yakmak suretiyle kutlanırdı. Evliliklerde mesut olmanın kutsiyeti ise bu ağaçtan beklenirdi. Sihirbazlarda eflaki bir kuvvet ve kudretin yaratılacağını ancak fındık ağacında bulur ve görürlerdi.

Her yıl Bacehus şerefine tertip edilen ayinlerde teke mabede kurban edilir, gövdesi de fındık dallarına sarılarak yakılırdı.

Germelerin mitojisinde ise fındık yıldırım ilahına mahsus bir meyve olarak geçmiştir.

2.2.1.5. Osmanlılarda Ve Türkiye'de Fındık

Ana vatanı Çin'den, göçler ve akınlarla Doğı Karadeniz kıyılarına getirilmesi ve kültürel anavatanı haline yörenin getirilmesinden sonra başlayan yaygınlaşma Osmanlı İmparatorluğu döneminde de sürmüştür.

İstanbul'dan Avrupa ilk fındığın 1665 yılında gönderilme-siyle başlayan ticaret, 1. Mahmut'un Fransa ile 1737 yılında yaptığı ticaret anlaşmasına girmesiyle ayrı bir önem kazan-mıştır.

Türk fındıklarının Avrupa ve Asya ülkelerinde tanınmaya başlaması 18. yüzyıla denk gelir. 1773'de Rusya'ya ilk fındıklar gönderilirken, 1792'de ise Romanya'ya

satım yapılır. 1851’de Londra’da 1875’de Belçika’da satışı yapılan kabuklu fındık, 1879’dan itibaren iç olarak ihraç edilmeye başlanır.

Osmanlılarda fındığın dış satımı ile birlikte üretim alanları da artma göstermiştir. 1600’lü yıllarda 10 bin hektarda üretimi yapılan fındık, 1900’un başlarında 21 bin hektara kadar ulaşmıştır. (<http://www.kalitelifindik.org>, 2013)

Fındık, Karadeniz Bölgesi’nin geleneksel bir ürünü olup bu bölgede yaklaşık 5000 yıldır yetiştirilmektedir. Günümüzde 400 000 aile yaklaşık 700 000 hektarlık alanda fındık tarımı yapmakta ve 7-8 milyon insan geçimini fındıktan sağlamaktadır. Dünya fındık üretimi alanı bakımından ortalama %80’i Türkiye’de, %12’si İtalya’da, %7’si İspanya’da ve %3’ü ABD’de bulunmaktadır. Dekara üretim, ülkemizde 90-100 kg iken İtalya’da 140-150 kg, ABD’de ise 200-225 kg arasında değişmektedir. Türkiye’de hektar başına verimin düşük olmasının nedenleri, üretimin yaşlı dallarda yapılması, budama, gübreleme gibi kültürel uygulamalara gereken önemin verilmemesidir (Karadeniz, Bostan, Tuncer, Tarakçıoğlu, 2009, 1).

2.2.2. Çayın Tarihi

Dünya üzerinde çay bitkisi, kuzey yarım kürede yaklaşık 42 enlem derecesinden, güney yarım kürede 27 enlem derecesine kadar olan kuşak üzerinde yetiştirilmektedir. Yağışın bol ve iklimin sıcak olduğu bölgelerde yetiştirilmesine rağmen dünyada çay üretiminin ekonomik olarak yapıldığı yerler sınırlıdır. Hindistan, Çin, Sri Lanka, Endonezya, Kenya ve Japonya çay bitkisinin yaygın olarak yetiştirildiği ve çay üretiminin yoğun olarak yapıldığı ülkelerdir. Bu ülkeler ve Türkiye ile birlikte 30’a yakın ülkede ekonomik düzeyde çay üretimi gerçekleştirilmektedir.

Çay yetişmesine etki yapan en önemli etken iklim ve topraktır. Yıllık sıcaklık ortalamasının santigrat derecenin altına düşmemesi, toplam yıllık yağışın, 2000 mm’den az olmaması ve aylara göre dağılımının düzenli olması, bağıl nem oranının ise en az %70 olması, çay bitkisinin normal gelişimi için gerekli olan koşullardır. Çay bitkisi kumdan kile değin değişen yapıdaki asit tepkimeli topraklarda yetişebilmektedir (<http://www.gida2000.com>, 2013).

Çay, dünyada sudan sonra, en fazla içilen ve içme alışkanlığı gittikçe artan bir bitki olarak 5000 yıllık bir geçmişe sahiptir. Yaygın bir efsaneye göre, büyük Çin İmparatoru Shen Nung'ın hizmetlilerinden biri bahçede su kaynatırken bir yaprak kaynayan suyun içine düşer. Yaydığı koku imparatoru etkiler. Kokusunu beğenen imparator, tadını da denemek ister ve çay o gün bugündür insanoğlunun vazgeçilmez dostu haline gelir. Çay konusunda ilk geniş çaplı araştırma M.S. 733-804 yılları arasında yaşayan Lu Yu'ya aittir. "Çay Kitabı" adlı eserinde, çay hakkında; üretiminden tüketimine, sistemli ve kapsamlı bilgi vermektedir. Böylece çay üretimi ve tüketimi daha da yaygınlaşma imkânı bulmuştur. Avrupa'nın bu gizemli tat ile buluşması 17. yüzyılda gerçekleşir. İngilizler, sağlık ve zindeliğin sunulduğu bu sıcak içeceği o kadar çok benimserler ki, bunu bir yaşam tarzı haline getirirler adeta. 18. yüzyılda da bugün dünyanın en büyük çay yetiştirilen bölgesi sayılan Assam ve Seylan Adası'nda çay bahçeleri oluştururlar. Üretilen bu çayları Avrupa'ya hızlı olarak taşımak için de, süratli yelkenliler yaparlar (<http://ardesenrecepoztabak.blogcu.com>, 2013).

Türklerin çayla tanışması gerçek anlamda 19. yüzyılda olmuştur. Her ne kadar daha önceki dönemlerde gümrük defterlerinde çay ile ilgili kayıtlar ender olarak olsa da taban ve tavan fiyatlarını belirleyen narh listelerinde net bir kayıta rastlanmamaktadır. Ancak yine de, çayı başka memleketlerde tecrübe etmiş yazarların yazdığı eserlere ulaşmak mümkündür. Bu eserlerden birisi olan Çay Risalesi, 1879 yılında Basra Valiliğinde bulunmuş Hacı Mehmet İzzet Efendi tarafından yazılmıştır. Eserde Hacı Mehmet İzzet Efendi çay tiryakisi olduğunu belirterek bu içeceğin sağlığa faydası nedeniyle çok içilmesini tavsiye etmiştir. Çoğu kaynakta ise Türklerin çayla, Anadolu'ya girmeden önce Orta Asya'da tanıştıkları bilgisine yer verilirken, çayı ilk kez içen Türk'ün ise, Hoca Ahmet Yesevi olduğu aktarılmaktadır. Abdül 'Kayyum Nasırı'nin, Fevakihi'l-Cülesaadli eserinde Hoca Ahmet Yesevi'nin misafir olduğu Türkmen komşunun evinde ilk kez içtiği sıcak çayın sıhhatine faydası dokunması üzerine bu içeceğin şifa niyetine içilmesi için dua ettiği söylenmektedir.

19. yüzyılın sonlarına doğru Doğu Karadeniz halkının çay yetiştirdiği ve ilkel metotlarla işleyip elde ettikleri ürünü kullandıkları ve sattıkları bilinmektedir. Bu

durum üzerine devlet, halkın yetiştirdiği çaylardan orman vergisi almaya kalkınca itirazlar olmuş ve bu itirazlar üzerine devlet çaydan aldığı orman vergisini 6 Haziran 1879 tarihli karar belgesi ile kaldırmıştır. Ulaşılan belgelere göre çayın bir tarım bitkisi olarak düşünülmesi ise; II. Abdülhamit zamanında, yani 1894 yılında olmuştur. 06.10.1894 tarihli ve 250 sayılı Orman, Madenler ve Tarım Bakanlığı'ndan sadrazama yazılan belgede, çayın şifalı ve besleyici olduğu dile getirilmekte, ticari anlamda önemli bir konuma sahip olduğu belirtilmekte, tarımı için uygundur onayı istenmektedir. Konu hakkındaki olur başkâtipliğin 21.10.1894 tarihli yazısı ile verilmiş ve Japonya'dan tedarik edilen tohum ve fideler Bursa'ya dikilmiştir. Ancak ekolojik koşulların uygun olmaması sonucunda bir netice alınmamıştır. Mehmet İzzet tarafından yazılan Çay Hakkında Malumat adlı kitap ise 1910 yılında yayımlanmıştır. Çay içme alışkanlığının halk arasında hızla yaygınlaşmakta olduğunu işaret eden Mehmet İzzet, bu kitabında çayın faydalarından bahsetmiştir. Çay'ın Anadolu topraklarında yetiştirilmesi için 1917 yılında Halkalı Yüksek Ziraat Mektebi Müdür Vekili Ali Rıza Erten ve beraberindeki heyet, çay tarımının geliştiği Batum'a teknik bir gezi düzenlemiştir. Rize ve havalisinin toprak ve iklim özellikleriyle Batum'a benzerliği nedeni ile çay yetiştirilebileceğini tespit etmiştir. İktisat Vekaleti'ne “Şimali Şarki Anadolu ve Kafkasya'da Tetkikatı Zirai” adlı bir rapor sunmuştur. Bu rapor takip eden yıllarda hüküm süren Birinci Dünya Savaşı nedeniyle 1924 yılına kadar dikkate alınmamış, Rize ve havalisinde ortaya çıkan sosyo-ekonomik sorunların çözümlenmesi için bu tarihte tekrar gündeme gelmiştir. 1924 tarihinde ise çay, mandalina, portakal yetiştirilmesini teşvik etmek amacıyla 407 sayılı Kanun çıkarılmıştır Zamanın Ziraat Umum Müdürü Zihni Derin sayesinde çay üretiminde ilerleme kaydedilmiş, ilk ürün 1938 yılında alınmıştır. Bu olumlu sonuçtan sonra 1940 yılında, çay tarımı ve üretimini desteklemek için “Çay Kanunu” çıkarılmış, 1942 yılında 4223 sayılı Kanun'la çay üretimi, işlenmesi ve pazarlanması devlet tekeline alınmış ve ilk çay fabrikası 1947 yılında Rize'de tesis edilmiştir. 1984 tarih 3092 sayılı Çay Kanunu ile çay üzerindeki devlet tekeli kaldırılmış çay üretimi, işlenmesi ve pazarlanmasının özel sektöre de açılmasıyla çay sektöründe köklü değişiklikler yaşanmıştır. Türkiye'de, çay yetiştirme bölgelerinde bulunan iki yüz bin aile çay tarımı ve endüstrisi ile geçinmektedir. Türkiye, 2000 yılların başında, yılda, kişi başına 2,3 kilogram çay tüketimi ile K. İrlanda ve İngiltere'nin ardından üçüncü

sıra da yer almaktadır. Bugün ise kişi başına tüketim ile birinci sıraya yükselmiştir (Güneş, 2012, 235-236).

2.2.3. Kivinin Tarihi

Kivinin ana vatanı Çin'dir. Çin'den 1900'lü yıllarda tacirler tarafından bir miktar tohum Yeni Zelenda'ya götürülmüş ve orada kültüre alınmıştır. Buradan yapılan ıslah çalışmaları ile günümüzde kültür olarak yetiştiriciliği yapılan çeşitler elde edilmiştir.

Bütün Dünyada yetiştirilen çeşitlerin orijini Yeni Zelenda'dır. Hayward çeşidi ülkelere göre %70-98 oranında üretimde yer almaktadır. Hayward ve diğer tüm çeşitler *Actinidia deliciosa* türüne dahildir. *Actinidia* tür ve çeşitleri, kuvvetli gelişen, kışın yaprağını döken sarılgıncı asmalardır. Yetiştiriciliğinde asmalar direk ve tellerle desteklenirler. Çardak şeklinde terbiye edilebilmesi, ticari yetiştiricilik yanında ev bahçesi yetiştiriciliği için de çok uygun türler olduğunu gösterir.

Dünyadaki kivi üretimine bakıldığında başta İtalya gelmektedir. Bu ülkeyi Yeni Zelenda, Şili, Fransa, Yunanistan, Japonya, ABD, İran ve Türkiye izlemektedir.

Ülkemizde kivinin; 1988 yılında yapılan adaptasyon denemeleri sonucunda Karadeniz, Marmara ve Ege bölgesinde rahatlıkla yetiştiriciliğinin yapılabileceği ortaya konmuştur. Bu bölgeler arasında Karadeniz Bölgesi bitkinin ekolojik istekleri bakımından diğer bölgelerden daha uygundur.

Karadeniz Bölgesi'nde 2000'li yıllardan itibaren ticari manada yetiştiricilik yapıyor olması birçok sorunu da beraberinde getirmiştir. Bu sorunların başında tekniğe uygun bir şekilde bahçelerin kurulması ve kültürel işlemlerin (gübreleme, budama vs.) düzgün yapılamıyor olmasıdır. Bu nedenle yeni kurulan kivi bahçelerinin mutlak suretle tekniğine uygun yapılması gerekmektedir. Kivi bahçeleri tesis edilirken uzun vadeli düşünmek gerekmektedir. Tesis aşamasında yapılan hataların sonraki yıllarda telafi edilmesi oldukça güçleşmektedir (Günay, 2010, 6).

ÜÇÜNCÜ KESİM: KARADENİZ BÖLGESİ'NDEKİ ENDEMİK TARIM ÜRÜNLERİ OLAN FINDIK, ÇAY VE KIVI İLE İLGİLİ ÇÖZÜMLEMELER

3. FINDIK, ÇAY VE KIVI'NİN DÜNYA'DA VE TÜRKİYE'DE ÜRETİM VE TÜKETİM DURUMU

3.1. Fındığın Dünya'da ve Türkiye'de Üretim ve Tüketim Durumu

3.1.1. Türkiye'de Fındık Üretim Alanları

Yoğun olarak Karadeniz Bölgesi'nde yetiştirilen fındık, bugün ülkemizin 33 ilinde üretilmektedir. Türkiye fındık üretim alanlarının neredeyse tamamı Karadeniz kıyı bölgelerindedir. Yıl boyunca bol yağışlı bölgenin dik eğimli arazilerinde erozyonu önleyerek toprağı koruyan fındık tarımı, Karadeniz Bölgesi'nde Giresun, Ordu, Trabzon, Sakarya, Samsun ve Düzce illeri başta olmak üzere 13 ilde 17 çeşit fındık yetiştiriciliğı yapılmaktadır (Kayalak, 2009, 43).

Ordu İli ülkemizdeki en önemli fındık üretim bölgesini oluşturmaktadır. Ordu Bölgesi toplam kabuklu fındık üretimimizden yaklaşık %30 oranında pay almaktadır. Bu bölgeyi sırasıyla Akçakoca, Giresun ve Trabzon Bölgeleri izlemektedir (Deniz, 2009, 3-4).

18.06.1983 tarihinde çıkarılan 2844 sayılı 'Fındık Üretiminin Planlanması ve Dikim Alanlarının Belirlenmesi' hakkındaki kanun ile 09.07.1989 tarihinde Resmi Gazetede yayınlanan yönetmelik gereğince fındık üretim alanları belirlenmiş, bu alanların artırılması yasaklanmış ve sınırlandırılmış olmasına rağmen fındık üretim alanları özellikle Batı Karadeniz Bölgesi'nde sürekli artmıştır. Bu kanun ve yönetmelik gereğince deniz seviyesinden 750 m. yüksekliğe kadar ve meğili en az %12 olan arazilerde fındık üretimi yapılabileceğı kabul edilmiştir. Bu kanun ve yönetmelik fındık üretim alanlarını nispeten azaltmış olsa bile uygulamalarda sıkıntılarla karşılaşmaktadır. Fındık üretim alanları kanun gereğı dört bölgeye ayrılmaktadır.

1.Trabzon Bölgesi: Bu bölgemiz Artvin, Hopa, Arhavi, Borçka, Rize, Pazar, Ardeşen, Fındıklı, Trabzon, Akçaabat, Araklı, Of, Sürmene, Tonya, Çaykara, Arsin,

Yomra, Maçka, Köprübaşı, Hayrat, Düzköy ve Dernekpazarı yerleşim bölgelerini kapsamaktadır.

2. Giresun Bölgesi: Bu Bölgemiz Giresun, Eynesil, Görele, Tirebolu, Güce, Espiye, Yağlıdere, Keşap, Bulancak, Piraziz ve Dereli ilçeleri ile Trabzon ilinin Vakfıkebir, Beşikdüzü, Şalpazarı ve Çarşıbaşı ilçelerini kapsar.

3.Ordu Bölgesi: Ordu ilinin tüm ilçeleri ile Samsun ilinin ilçelerini kapsar.

4.Akçakoca Bölgesi: Bu bölgemiz Sakarya, Bolu, Düzce, Bartın, Zonguldak, Sinop, Kastamonu, Kocaeli il ve ilçelerini kapsamaktadır (Şengün, 2004, 311- 312).

Çizelge-1: Karadeniz Bölgesi Fındık Üretim Alanları (Hektar)

Yıllar	Akçakoca Bölgesi	Ordu Bölgesi	Giresun Bölgesi	Trabzon Bölgesi	Toplam
	Ekim Alanı(ha)	Ekim Alanı(ha)	Ekim Alanı(ha)	Ekim Alanı(ha)	Ekim Alanı(ha)
2005	62,729	212,6496	108,3780	50,3188	377,6193
2006	62,729	220,8238	109,8445	48,3188	441,7161
2007	62,406	220,7288	102,2158	51,6135	436,9641
2008	62,696	214,0526	102,6768	51,6130	431,0384
2009	62,696	196,1232	102,8660	54,8366	416,5218
2010	62,696	200,9238	117,6390	62,8089	381,3717
2011	62,675	227,0539	117,6390	64,2832	471,6511
2012	63,607	230,0976	123,5315	65,4759	482,7120

Kaynak: TÜİK, 2013

Karadeniz Bölgesi fındık üretim alanlarını gösteren Çizelge -1 'i incelediğimizde; 2005 yılında 377,61 bin hektar olan fındık üretim alanları, %27,86'lik artış ile 2012 yılı sonunda 482,71 bin hektara ulaşmıştır. Akçaabat Bölgesi'ndeki fındık üretim alanları 2005 yılında 62,7 bin hektar iken bin hektarlık bir artış ile 2012 yılı sonunda 63,7 bin hektara ulaşmıştır. Giresun Bölgesi'nde 2005 yılında 108,37 bin hektar iken 11115,16 bin hektarlık bir artış ile 2012 yılı sonunda

123,53 bin hektara ulaşmıştır. Ordu Bölgesi'nde de 2005 yılında 212,64 bin hektar iken 17,44 bin hektarlık bir artış ile 2012 yılı sonunda 230,09 bin hektara ulaşmıştır. Trabzon Bölgesi'nde ise 2005 yılında 50,31 bin hektar iken 15,16 bin hektarlık bir artış ile 65,47 bin hektara ulaşmıştır (Harman, 2013).

Fındık üretim alanlarındaki bu sürekli artışın nedenleri olarak geçmişte maliyetlerin çok üzerinde belirlenen taban fiyatı politikaları, fındığın diğer ürünlere göre daha az emekle yetiştirilen bir ürün olması ve Karadeniz'in Batısına doğru olan göç hareketlerinin buralarda fındık üretim alanlarının hızla genişlemesine neden olmasındır (Kayalak, 2009, 44).

Türkiye'de üretimine önce Giresun Bölgesi'nde başlayan fındık yetiştiriciliği tarımındaki bazı avantajlar nedeniyle önce yakın çevresindeki Ordu ve Trabzon'a daha sonra Samsun ve Rize'ye yayılmıştır. Daha sonra da Karadeniz'de arazi yetersizliği nedeniyle geçimini başka yörelerde arayan halkın özellikle Bolu ve Sakarya'nın ormanla kaplı ve nüfus yoğunluğu az olan kesimlere göçleri sırasında bu alanlarda üretimine başlanmıştır. Yeni yetiştirme alanlarının toprak yapısı ile tarıma daha elverişli olması ve yeni kurulması nedeniyle verim daha yüksek olmuştur (Yalçın, 2009, 17-18).

Samsun, Terme, Çarşamba ovalarından başlayarak Sakarya ovalarına kadar devam eden Karadeniz sahil şeridindeki araziler ekonomik olarak başka tarım ürünlerinin yetiştirilebileceği alanlardır. Geçmişte bu arazilerde başta pirinç, patates, tütün, ayçiçeği, şeker pancarı ve daha birçok sebzenin yetiştiriciliği yapılmaktaydı. Bu bölgede yetiştirilen fındığın kalitesi daha düşük ancak verimliliği daha yüksektir. Bunun sebebi yetiştirilen fındık çeşitlerinin dayanıklı olması ve iklim koşullarının olumsuz etkisinin daha az olmasıdır (Kayalak, 2009, 45).

Bu Bölgeler içinde Giresun, Trabzon ve Ordu'nun bazı ilçeleri fındık alanı yönünden artık doyma noktasına ulaşmış olduğu için bu noktalarda alan artışları azalmaya başlamıştır.

Giresun, Trabzon, Ordu illerinde araziler büyük çoğunlukla yüksek eğimli, toprak derinliği az ve düşük verimlidir. Bu illerde alternatif tarım ürünlerinin

yetiştirilme olanağı düşük olan bu topraklarda fındık yetiştiriciliği, yüksek eğimli arazilerde hem erozyonu önlemekte hem de bu arazilerden ekonomik olarak yararlanılmasını sağlamaktadır (Kayalak, 2009, 44).

Türkiye fındık üretim alanlarına göre üç gruba ayrılmaktadır. Fındık üretimi açısından en önemli bölge olarak kabul edilen 1. Standart Bölge kapsamında Artvin, Giresun, Ordu, Rize ve Trabzon illeri bulunmaktadır. Fındığın ticari mal niteliğinde olduğu 2. Standart Bölge’de ise Bolu, Düzce, Kastamonu, Kocaeli, Sakarya, Samsun, Sinop ve Zonguldak illeri bulunmaktadır. 3. Standart Bölge ise Çanakkale’den Diyarbakır’a kadar geniş bir alanı kapsamakta olup bu bölgede üretim çerezlik olarak yapılmakta üretimin ekonomik bir değeri olmadığı varsayılmaktadır.

1.Standart Bölge: Artvin, Rize, Trabzon, Giresun ve Ordu illerinin sahil kesiminde dar bir şerit içerisinde uzanmaktadır. Bu Bölge aynı zamanda eski fındık üretim bölgesi olarak adlandırılmaktadır. Bu Bölge’de verim daha düşük, üretim dalgalanmaları da diğer bölgelere göre daha fazladır. Bölge’deki en kaliteli fındık Giresun’da yetiştirilmektedir.

2.Standart Bölge: Samsun ilinin Terme ilçesinden başlayarak Kocaeli iline kadar devam eden sahil şeridini kapsar. Bu bölgede denize paralel yüksek dağlar bulunmadığı için fındık alanı iç kesimlere kadar yayılma imkanı bulmuştur. Bu bölgedeki fındık üretiminin geçmişi 40-50 yıla dayanmaktadır. Bu nedenle bu bölgedeki bahçeler daha genç ve daha düzenlidir. Bölgedeki Fındık bahçeleri arazi yapısının düz ve toprak derinliğinin daha fazla olması gibi nedenlerden dolayı 1. Standart bölgeye göre daha verimlidir. Verimin fazla olması da bölgedeki fındık dikim alanlarının artmasına neden olmuştur.

Çerezlik Bölge: Çerezlik üretim yapan iller ülkemizin çeşitli illerine yayılmıştır. Bu illerimizde yetiştirilen fındıkların dış ticaret yönünden fazla değeri yoktur. Üretildikleri il veya çevresindeki iller ve ilçeler tarafından taze ya da çerezlik olarak tüketilmektedir (Deniz, 2009, 5).

Türk fındığı kalite açısından Giresun ve Levant olmak üzere ikiye ayrılır.

Giresun Kalite Fındık; tadı ve içerdiği yağ oranı ile yeryüzünün en üstün özellikli fındığıdır. Giresun ilinin tamamında yetiştirilen tombul fındıklar ile az çok Giresun kalitesi özelliği taşıyan Trabzon ilinin Beşikdüzü, Vakfıkebir, Çarşıbaşı ve Akçaabat ilçelerinde yetiştirilen tombul fındıklardır. Dünyanın en üstün özellikli fındıklarıdır. Dünyadaki fındık çeşitleri içinde en yüksek oranda zar atan fındıktır.

Levant Kalite Fındık; Giresun kalite fındığın üretim bölgesi dışında kalan bölgelerde üretilen tüm fındıklara verilen ortak isimdir. Yetiştirildiği yere göre Levant Akçakoca, Levant Ordu, Levant Trabzon ve Levant Samsun olarak isimlendirilen bu fındıklar Giresun kalite fındıklardan daha az yağ oranı içermesine rağmen diğer ülkelerde yetiştirilen fındıklardan genellikle daha yüksek yağ oranına sahip olup, tat bakımından da üstün niteliktedirler. (<http://www.kib.org.tr>, 2014).

Yurt dışı çikolata üretiminde Giresun kalite fındık yerine Levant kalite fındık tercih edilmektedir. Çünkü; Giresun kalite fındık içerdiği yüksek yağ oranı nedeniyle çikolata kalitesini düşürmektedir. (Harman, 2014).

3.1.2.Türkiye’de Fındık Üretim Miktarları

Çizelge-2: İller Düzeyinde Fındık Üretim Miktarları

İLLER DÜZEYİNDE FINDIK ÜRETİM MİKTARLARI (Ton)										
İl	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Giresun	62.951	11.408	83.823	86.131	48.457	136.138	68.974	74.944	67.603	101.532
Ordu	143.552	54.130	158.605	181.347	174.828	215.649	117.751	141.714	99.881	145.353
Trabzon	42.170	14.566	47.862	55.005	37.030	61.485	36.802	45.932	33.410	58.768
Rize	492	302	910	1.415	1.141	2.502	2.159	1.962	2.174	1.633
Artvin	4.236	1.644	2.295	7.394	7.319	9.376	10.439	10.711	9.416	9.414
Gümüşhane	210	210	221	228	196	223	225	648	758	903
Kocaeli	4.454	10.240	11.152	11.082	12.679	14.230	13.598	13.473	10.649	10.524
Sakarya	73.252	126.485	62.190	99.328	92.319	114.547	79.041	108.150	74.537	118.057
Düzce	68.913	83.531	57.473	80.137	71.699	91.272	72.379	78.902	45.098	81.278
Bolu	122	78	77	66	47	55	392	310	299	299
Zonguldak	16.537	22.293	22.880	23.033	36.320	25.902	18.478	26.098	20.365	25.890
Bartın	1.649	1.870	1.583	2.284	2.274	3.162	3.239	2.742	3.683	7.016
Kastamonu	2.885	2.960	1.996	1.898	3.366	4.633	4.025	4.311	4.488	4.993
Sinop	708	1.240	1.248	1.303	1.634	1.863	1.216	1.439	1.092	1.024
Tokat	1.805	592	2.033	968	883	1.996	1.800	1.999	2.001	2.013
Samsun	53.786	15.760	73.463	106.915	37.309	114.886	66.617	83.830	52.087	88.392
Diğerleri	2.278	2.797	2.268	2.466	2.499	2.872	2.844	2.835	2.459	2.912

Kaynak: TÜİK, 2013

İller düzeyinde fındık üretim miktarını gösteren Çizelge-2’ye baktığımızda; Çizelge-2’deki istatistik verilerinden çıkan sonuçlara göre fındık üretimin miktarındaki artışta dalgalanmalar görülmektedir. Üretimde Ordu ilk sırada yer alırken Batı Karadeniz Bölümü özellikle de Sakarya ve Düzce ovaları yıldan yıla üretimin sürekli artış gösterdiği alanlara karşılık gelmektedir. Bunda bu ovalara dikilen fındık ağaçlarının genç olması ve fındık dikim alanlarının geniş olması belirleyici etken olmuştur. Doğu Karadeniz Bölgesi’nde fındık bahçeleri daha fazla genişleyemediği için ve ağaçlar yaşlı olduğu için verim düşüklüğü görülmektedir.

Fındık üretiminin diğer tarımsal ürünlere göre yıl boyunca bakım gerektirmemesi nedeniyle Doğu Karadeniz Bölgesi’nde üreticilerin çoğu tarımsal

üretimin dışına çıkmış ve yöreden uzaklaşmışlardır. Fındık üreticileri geçimlerini başka işlerden sağlamakta ve hasat zamanı üretim bölgesine gitmektedir. Batı Karadeniz Bölgesi'nde ise üreticiler fındık üretimi ile birebir ilgilenmekte, fındık bahçelerinin bakımını düzenli bir şekilde yapmaktadırlar. Bu da birim alandan elde edilen fındık miktarını Doğu Karadeniz Bölgesi'ne göre önemli oranda artırmaktadır (Harman, 2013).

Ordu ilinde 2008 yılından sonra ciddi bir azalma görülmektedir. Bunun nedeni olarak son yıllarda fındığa verilen desteklerin yetersiz olması, fındığa alternatif olabilecek ürünlerin üretilmesi veya fındıkta kar marjlarının nispeten düşük olması gibi etkenler sayılabilir (Çamoğlu, Akıncı, Bozkurt, 2011, 33).

Türkiye'de fındık üretim miktarındaki gelişmeler ile fındık alanlarındaki gelişmeler birbirine paralellik göstermektedir. Fakat fındık üretimin miktarındaki artış üretim alanlarındaki gibi istikrarlı değildir. Fındık üretim artışında yıllar içinde büyük oranlarda dalgalanmalar görülmektedir. Bu dalgalanmaların nedenleri; girdi fiyatlarındaki ve girdi kullanımındaki değişimler, eski dönemlere göre gübreleme, ilaçlama gibi bakım tekniğindeki değişimler, bol ürün yıllarında yoğun ürün veren toprağın yorgun düşerek toprağın veriminin azalması ve iklim şartlarının olumlu ya da olumsuz etkileri...

Fındık üretim alanları ile üretim miktarlarının gelişimi incelendiğinde üretim miktarındaki artış oranının yüksekliği göze çarpmaktadır. Destekleme politikalarıyla fındık üreticisine Pazar garantisi verilerek verimli taban arazilerinin üretime açılması sağlanmıştır. Destekleme alımları ile üretici fındığını satma konusunda sıkıntı çekmeyeceğini ve ne kadar çok üretirse satabileceğini bilmektedir. Yüksek fiyat politikasının sürekli gündemde ve uygulamada tutulması üretim alanlarının daha verimli topraklara kaymasını özendirmiştir. Ayrıca modern bahçe yöntemlerinin de uygulamaya konulması üretimi ve verimliliği artırmıştır. Eski dönemlere göre gübreleme, ilaçlama gibi bakım tekniğindeki gelişmelerde birim alandan elde edilen ürünü artırmıştır (Çağlıyan, Durmuş, 2004, 499-514).

3.1.3. Türkiye’de Fındık Tüketim Durumu

Türkiye ürettiği fındığın yaklaşık % 30’lik kısmını iç tüketimde kullanıp geri kalanını ihraç etmektedir. Bu nedenle fındık piyasasının birincil belirleyicisi yurt dışı fındık talebidir. Bu talepte yıllar itibarıyla artış görülmekle birlikte arzdaki artış daha yüksek olduğundan dünya fındık arz-talep dengesi fındık fiyatları üzerinde sürekli bir baskı unsuru olarak durmaktadır. Yurt içi tüketim miktarı konusunda sağlıklı veriler olmamakla birlikte son yıllarda ortalama 60 bin ton kabuklu fındık olarak gerçekleştiği görülmektedir. Yurt içi fındık fiyatlarının yüksek, iç piyasaya yönelik tanıtım faaliyetlerinin, reklamların yetersiz olması, çikolata sanayindeki gelişmenin düşük kalması ve antep fıstığı, badem, ceviz gibi alternatif ürünlerin bol olması nedeniyle iç tüketimde istenen artış sağlanamamıştır. Fındık iç piyasada tüketiciye ulaşana kadar çok el değiştirmekte dolayısıyla iç piyasa fiyatı yüksek olmaktadır. Ayrıca iç piyasaya sürülen fındık genellikle ihraç edilemeyen kalitesiz fındık olmaktadır. Bunun sonucunda tüketiciler daha ucuz ve kaliteli olan diğer çerezlik ürünlere yönelmektedirler. Tüketimin en fazla olduğu iller İstanbul, İzmir, Ankara ve Adana illeridir. Bu illeri Konya, Gaziantep ve Erzurum izlemektedir (Albayrak, Vural, 2008, 41).

Ülkemizde fındığın tüketimini artırmak için Fındık Tanıtım Grubunu görevlendirilmiştir. FTG, hazırladığı reklamlarla fındık tüketimini özendirmeye çalışmaktadır (Yalçın, 2009, 32). Fındığın iç tüketimi konusundaki veriler yetersiz olup üretim ve ihracat miktarları ile devir stoklarından yola çıkılarak kabuklu fındık cinsinden iç tüketimin yıllık 100–110 bin ton civarında olduğu tahmin edilmektedir.

Yetersiz tanıtım ve bilgi eksikliği, fiyatların yüksek bulunması, çerez olarak tüketiminin yaygın olmaması ile ikame ürünlerin fazlalığı gibi etkenler tüketimin artırılmasındaki en önemli engelleri oluşturmaktadır.

TMO, 2006 yılından itibaren yapmış olduğu çalışmalarla kavrulmuş iç fındık, şekerli fındık ezmesi ve fındık yağı gibi ürünleri uygun fiyatla halkımızın tüketimine sunmuş olup alternatif tüketim yolları oluşturulmasını teminen fındıklı ekmek üretimini teşvik için ise halk ekmek fabrikalarına uygun fiyatla kıyılmış fındık temin etmiştir.

Çizelge-3: Türkiye’de Kabuklu Fındık Tüketim Miktarı

TÜRKİYE KABUKLU FINDIK TÜKETİMİ	
DÖNEM	TÜKETİM MİKTARI (Ton)
2000-2001	183,657
2001-2002	183,000
2002-2003	190,000
2003-2004	128,000
2004-2005	47,813
2005-2006	60,000
2006-2007	80,000
2007-2008	80,000
2008-2009	190,000
2009-2010	228,000
2010-2011	232,000
2011-2012	135,000
2012-2013	140,000
ORTALAMA	144,421

Kaynak: Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdürlüğü, 2013, 5

Türkiye’de kabuklu fındık tüketim miktarını gösteren Çizelge-3’te yer alan yüksek tüketim rakamları, Fiskobirlik ve TMO’nun arz fazlası stoklarını yağ imalatında kullanmasından kaynaklanmaktadır. Zira son yıllarda yağ haricindeki iç tüketim miktarı 100-110 bin ton civarında olup yağ dâhil son 13 yıllık tüketim ortalaması 144.421 tondur (Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdürlüğü, 2013, 5).

3.2. Fındığın Dünya’da Üretim ve Tüketim Durumu:

Yabani çeşitleri Kuzey Yarım Küre’nin ılıman iklim kuşağında hemen her bölgede üretilebilen fındığın kültür türleri Türkiye, İtalya, İspanya, ABD, Ukrayna, Portekiz, Romanya, Fransa, İngiltere, Bulgaristan, Yunanistan, Polonya, İran ve Çin’de yetiştirilmektedir. Ekonomik anlamda fındık Türkiye, İtalya, İspanya ve

ABD’de üretilmektedir. (BERBER, 2012, Syf:6) İran, Çin, Fransa, ve Rusya Federasyonu’nda da üretim yapılmasına rağmen bu ülkelerin üretimleri genellikle iç tüketimlerini karşılayacak hacimde olup, az miktarda ihracat yapmaktadırlar. Almanya gibi en büyük fındık alıcısı ülkeler Türkiye’ye alternatif olması amacıyla Gürcistan, Azerbaycan, Arjantin gibi ülkelerde fındık üretimini teşvik etmektedir (Albayrak Vural, 2008, 21).

3.2.1. Dünya Fındık Üretim Alanları (Ha)

Çizelge-4: Dünya Fındık Üretim Alanları

DÜNYA FINDIK ÜRETİM ALANLARI (Ha)								
Yıllar	Türkiye	İtalya	İspanya	A.B.D	Azerbaycan	Gürcistan	Diğer Ülkeler	Toplam
2003	571,791	68,113	21,583	11,331	17,812	5,500	28,143	724,243
2004	614,993	67,506	20,590	11,502	17,971	4,600	38,426	775,588
2005	622,525	67,743	20,343	11,462	18,228	9,000	41,044	790,345
2006	629,798	69,685	20,000	11,462	17,379	13,000	39,848	801,172
2007	646,138	72,314	25,000	11,462	19,994	12,000	40,000	826,908
2008	648,816	71,050	25,000	11,462	21,577	10,000	40,000	827,905
2009	691,019	70,526	25,000	11,462	22,193	12,000	40,000	872,200
2010	691,019	55,904	25,000	11,462	22,691	15,000	40,000	861,076
2011	695,305	70,492	25,000	11,462	23,242	15,500	40,000	881,001
2012	695,305	70,492	25,000	11,462	23,242	15,500	40,000	881,001

Kaynak: TÜİK, 2013, FAO, 2013

Türkiye’de fındık üretim alanlarının %97’si Karadeniz kıyı şeridinde yayılmış durumdadır. İtalya’da fındık üretim alanlarının %91’i Campania bölgesi(Napoli, Avellino, Salerno) ve Sicilya Adası’nda, %7’si Orta İtalya’da, %2 ‘si de Kuzey İtalya ‘da bulunmaktadır. ABD’de fındık üretim alanları iklimin daha ılıman ve yağışlı olduğu Kuzey Batı’da, büyük okyanus kıyısındaki Oregon ve Washington eyaletlerine yayılmıştır. Üretim alanlarının %92 si Oregon, %8’i ise Washington eyaletinde bulunmaktadır. İspanya’da ise üretim alanlarının %90’ı Kuzeydoğu’da Aregon Bölgesi’nde %8’i Asturia Bölgesi’nde bulunmaktadır (Berber, 2012, 6).

3.2.2. Dünya Fındık Üretimi:

Fındık, bademden sonra dünyada en yaygın yetiştiriciliği yapılan sert kabuklu meyvedir. Fındığın kültür çeşitleri Türkiye, İtalya, İspanya, ABD, Çin, İran, Yunanistan, Fransa, Azerbaycan, Rusya Federasyonu, Kırgızistan, Portekiz, Beyaz Rusya, Moldova, Tacikistan, Gürcistan, Ukrayna, Tunus, Macaristan, Kıbrıs ve Kamerun'da yetiştirilmektedir. Bununla birlikte, FAO istatistiklerinde üretici olarak henüz yer verilmeyen Arjantin, Avusturya, Avustralya, Estonya, İran, Yeni Zelanda, Romanya, Slovenya, Suriye, Ukrayna, İngiltere ve Yugoslavya gibi ülkelerde de az da olsa fındık üretilmekte ve üretimin artırılmasına yönelik önemli çalışmalar yapılmaktadır.

Dünya fındık üretimi, 1960'lı yıllarda yaklaşık 250 bin ton civarında iken, 2005–2012 yılları ortalamasına göre 842 bin tona çıkmıştır. Dünya fındık üretiminin yaklaşık % 70'ini gerçekleştiren Türkiye'yi sırasıyla İtalya ve Azerbaycan takip etmektedir. ABD'nin payı ise % 11'dir

Çizelge-5: Dünya Fındık Üretimi

DÜNYA FINDIK ÜRETİMİ (Kabuklu/Ton)									
ÜLKELER	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	Ortalama
Türkiye	530,000	661,000	530,000	800,791	500,000	600,000	430,000	660,000	588,974
İtalya	65,000	138,000	95,000	125,000	85,000	87,200	140,000	85,000	102,525
ABD	25,400	39,010	33,570	36,280	42,000	24,500	35,000	36,000	34,045
İspanya	20,000	28,000	18,000	26,000	18,000	20,000	22,000	16,000	21,000
Azerbaycan	27,986	25,000	30,800	40,000	30,000	25,000	55,000	45,000	34,848
Gürcistan	16,393	14,000	25,000	35,000	27,000	40,000	30,000	40,000	28,424
Diğerleri	47,876	52,244	48,880	5,900	20,000	27,000	27,000	27,000	31,988
Toplam	732,655	957,254	781,250	1,068,971	722,600	823,700	739,000	909,000	841,804

Kaynak: INC, 2013, FAO, 2013, TÜİK, 2013

Son 8 yıllık ortalama veriler dikkate alındığında; Ülkemiz üretimi 589 bin ton(% 70), diğer ülke üretimleri ise 247 bin ton (% 30) civarındadır.

Ülkemiz, dünyanın en büyük fındık üreticisi konumunda olup, dünya üretiminin %70'i (589 bin ton) Türkiye tarafından gerçekleştirilmektedir. Ülkemizi, sırasıyla İtalya %12(102 bin ton), ABD %4 (34 bin ton), Azerbaycan %4 (35 bin ton) ve Gürcistan %3 (28 bin ton) izlemektedir. Başlıca üretici ülkelerin fındık üretimleri ile ilgili bilgiler Dünya fındık üretimini gösteren Çizelge-5'te belirtilmiştir (Harman, 2013).

3.2.3. Dünya Fındık Tüketimi

Fındığın temel gıda maddesi olmaması yanında fiyatının yüksek oluşu tüketimini oldukça sınırlamaktadır. Bu özelliğinden dolayı tüketim, genellikle kişi başına milli geliri çok yüksek olan Avrupa ülkelerinde fazladır. Fındıkkabuğu ülkemizde çoğunlukla yakacak maddesi olarak kullanılmaktadır. Oysa fındıkkabuğu çeşitli sanayi kollarında (Kontralit, Sunta, Yer Musambaları, Plastik,Boya, Parlatma Yağı v.s.) hammadde olarak çok rahat kullanılabilir (Sıray, 2010, 29).

Dünya fındık tüketimi 300 bin ton iç civarındadır. Yukarıda da belirtildiği gibi fındığın temel tüketim maddesi olmaması fiyatının yüksek oluşu tüketimini belirleyen önemli faktörlerdir. Dolayısıyla ülkelerin gelişmişlik durumları ve fındık mamulü maddelerin tüketim alışkanlıkları tüketimi büyük ölçüde belirlemektedir. Fındık dünyada en çok tüketilen kabuklu meyvedir. Kullanım oranı %35'dir.Onu % 28 ile badem takip eder. Fındığın % 80'i çikolata sanayinde ,%15'ipasta, bisküvi ve şekerleme sanayinde değerlendirilmektedir. Çerezlik olarak tüketim oranı % 5 civarındadır. Kişi başına fındık tüketiminde başlıca ülkeler; İsviçre, Almanya, Avusturya, İsveç, Belçika, Lüksemburg ve Danimarka'dır. Dünya fındık tüketiminin % 90'dan fazlası Avrupa ülkelerince gerçekleştirilmektedir. ABD'de fındık üreticisi olması ve pazarın özelliği ile büyüklüğü göz önünde bulundurularak; fındık tüketimini artırmak ve pazarlama faaliyetlerini gerçekleştirmek amacıyla Hazelnut Marketing Board (Fındık Pazarlama Board)'unu kurmuştur (Yalçın, 2009, 33).

3.3. Çayın Türkiye'de Üretim ve Tüketim Durumu

Türkiye'de çay tarımı ve sanayi faaliyetleri 1938-1948 yılları arasında Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumu'nca, 1949-1973 yılları arasında ise Tekel Genel

Müdürlüğü ve Tarım Bakanlığı işbirliği ile sürdürülmüştür. Çay tarımı ve sanayisinin ekonomik ve sosyal yönden daha etkin hale getirilmesi amacıyla 1971 yılında 1497 sayılı Çay Kurumu Kanunu çıkarılmış, çıkarılan bu Kanun ile çay ile ilgili tüm faaliyetler, bir iktisadi devlet kuruluşu olarak kurulan Çay Kurumu'na devredilmiş ve Çay Kurumu (ÇAYKUR) 1973 yılında fiilen faaliyete geçmiştir. 1973 yılından 1984 yılına kadar ÇAYKUR, ülkenin tarım politikasına uygun olarak çay tarımını geliştirmek, kalitesini ıslah etmek ve işlenmesini teknik esaslara göre yürütmek, iç ve dış pazar isteklerine uygun ürün üretmek gibi konularda tekel konumunda faaliyetlerini sürdürmüştür. 1984 yılına kadar devlet tekeli altında sürdürülen çay işletmeciliği Aralık 1984 tarih ve 3092 sayılı “Çay Kanunu” ile serbest bırakılmıştır. Kanununun 1. Maddesinde; gerçek ve tüzel kişilerin yaş çay işleme ve paketleme fabrikaları kurup işletebilecekleri, ihtiyaçları olan yaş çay yaprağını doğrudan üreticilerden satın alabilecekleri belirtilmiştir.

1982 yılında Kamu İktisadi Kuruluşu (KİK) niteliğine dönüştürülen Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü, 1994 yılında çıkartılan 4046 Sayılı “Özelleştirme Uygulamalarının Düzenlenmesine ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunun” 35. maddesi gereğince, İktisadi Devlet Teşekkülü (İDT) statüsüne alınmıştır. ÇAYKUR, 3046 sayılı yasanın 4060 sayılı yasayla değişik 4. ve 3313 sayılı yasayla değişik 10. maddeleri uyarınca 26 Kasım 2002 tarihinde Tarım ve Köy işleri Bakanlığı'nın ilgili kuruluşu olmuştur (Doğu Karadeniz İhracatçılar Birliği Genel Sekreterliği, 2013, 5-6).

3.3.1. Türkiye’de Çay Ekim Alanı

Çayın dünya üzerindeki yetişme alanlarına baktığımızda, genellikle yarı tropik iklimler karşımıza çıkmaktadır. Türkiye, İran ve Rusya gibi ülkelerde çayın yetişiyor olması bu ülkelerdeki mikro iklimler sayesinde olmaktadır. Mesela Doğu Karadeniz Bölgesinde 41.4 enlem derecesinde çay bitkisinin yetişmesine uygun koşulların oluşmasında, bölgeyi çevreleyen ve yüksekliği 3000 metreyi aşan sıra dağların etkisi yüksektir. Kafkas ve Kaçkar sıra dağları karadan gelen soğuk ve kuru rüzgarlara set oluşturup bölgede sıcaklığın düşmesini önlerken denizden gelen nemli rüzgarları

tutarak yağmura dönüşmesine neden olmaktadır. Bu şekilde bölgede çay bitkisinin yetişebilmesi için yarı tropik iklim koşulları oluşmaktadır.

Doğu Karadeniz bölgesinde çay tarımı ve sanayi uzun yıllar tek ve önemli bir geçim kaynağı olmuştur. Çay bir yandan üreticinin iş gücünü değerlendirirken diğer yandan işleme sanayinde çoğunlukla mevsimlik işçi ihtiyacı nedeniyle istihdama katkıda bulunmaktadır. Özel sektörün gerçek anlamda istihdam verilerine ulaşmak mümkün olmamıştır. Ancak yapılan değerlendirmede kampanya dönemlerinde özel sektörde çalışan işçi personel sayısının 6000-6500 kişi civarında olduğu kabul edilmektedir (Başer, 2006, 41).

Çizelge-6: İller Düzeyinde Çay Ekim Alanları

İLLER DÜZEYİNDE ÇAY EKİM ALANLARI(Ha)											
İLLER	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	Ort.
Rize	49,970	49,962	49,964	49,961	49,961	49,765	49,780	49,785	49,795	49,739	49,868
Trabzon	15,835	15,833	15,828	15,825	15,804	15,506	15,514	15,520	15,526	15,526	15,671
Artvin	8,600	8,600	8,597	8,592	8,585	8,574	8,575	8,575	8,575	8,575	8,584
Giresun	2,210	2,211	2,210	2,208	2,205	1,968	1,970	1,972	1,980	2,010	2,094
Ordu	25	26	26	26	26	11	11	11	11	6	17,9
Toplam	76,640	76,632	76,625	73,612	76,581	75,824	75,850	75,863	75,887	75,856	75,937

Kaynak: TÜİK, 2013

Türkiye’de çay tarımı Doğu Karadeniz Bölgesinde Gürcistan sınırından başlayarak Ordu ilinin Fatsa ilçesine kadar olan kuşakta yapılmaktadır. Bu bölge içerisinde başta Rize olmak üzere Ordu, Giresun, Trabzon ve Artvin illerinde çay yetiştiriciliği yapılmaktadır. Bu bölge dünyada çay yetiştiriciliği yapılan alanlar içerisinde en üst bölgeler arasında yer almaktadır. Gürcistan sınırından Trabzon ilinin Araklı ilçesine kadar olan alan Türkiye’de çay yetiştirilmesi bakımından en elverişli ve birinci derecede verimli çay üretim alanlarını oluşturmaktadır. Çay Doğu Karadeniz Bölgesinde yaşayan halkın en önemli gelir kaynaklarından birisini teşkil etmektedir.

Çaylık alanların % 65,67’si Rize, % 20,63’ü Trabzon, % 11,3’ü Artvin, % 3,82’si Giresun ve %0,23’ü Ordu illerinde bulunmaktadır. Türkiye genelinde

ortalama ekim alanı ise 75,937 hektardır (Doğu Karadeniz İhracatçılar Birliği Genel Sekreterliği, 2013, 6).

İller düzeyinde çay ekim alanlarını gösteren Çizelge-6'ya baktığımızda, 2003-2012 yılları arasında; Rize'de ortalama 49 bin 848 hektar çay ekim alanı bulunmaktadır. Rize ili, %65,67 oran ile çay ekim alanı olarak ilk sırada yer almaktadır. Bu yıllar arasında Trabzon'da ortalama 15 bin 671 hektar çay ekim alanı bulunmaktadır. Trabzon ili de %20,63 oran ile ikinci sırada yer almaktadır. 2003-2012 yılları arasında Artvin'de ortalama 8 bin 584 hektar, Giresun'da 2 bin 94 hektar, Ordu'da da 17 hektar çay ekim alanı bulunmaktadır (Harman, 2013).

3.3.2. Türkiye'de Çay Üretim Miktarları

Çay üretimi bölge ekonomisinde son derece önemli bir yer tutmaktadır. Bölge sanayisinin neredeyse tamamı çay üretimine yöneliktir. Ancak bölge insanının arazi mülkiyeti sınırlı olduğu için çay üretimi küçük çapta aile üretimi şeklinde yapılmaktadır. Yapılan üretim genellikle geçimlik olmakta hatta birçok aile için bu dahi mümkün olmamaktadır. Çay üretiminin bu özelliği, üretici kesimi ekonomik anlamda tatmin etmediği için bölge insanını farklı arayışlara iterek büyük kentlerin göç sorununu derinleştirmektedir.

Çay yetiştiriciliği yapan üreticiler, genel olarak küçük aile işletmeciliği şeklinde faaliyette bulunmaktadır. Türkiye'de çay Mayıs- Ekim ayları arasında 6 aylık bir periyotta üç sürgün olarak hasat edilmektedir (Doğu Karadeniz İhracatçılar Birliği Genel Sekreterliği, 2013, 7).

Çizelge-7: İller Düzeyinde Yaş Çay Üretim Miktarları

İLLER DÜZEYİNDE YAŞ ÇAY ÜRETİM MİKTARLARI (Ton)									
İLLER	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Rize	816,252	886,456	854,684	870,894	836,628	828,977	880,443	960,270	942,424
Trabzon	200,349	206,835	167,553	171,798	165,037	171,978	276,310	184,633	165,504
Artvin	65,505	71,261	73,116	76,563	73,551	76,500	125,487	61,562	113,280
Giresun	22,828	27,387	25,795	26,007	24,984	26,007	23,265	24,623	28,712
Ordu	66	65	58	59	57	58	61	53	80
Toplam	1,105,000	1,192,004	1,121,206	1,145,321	1,100,257	1,102,520	1,305,566	1,231,141	1,250,000

Kaynak: TÜİK, 2013

İller düzeyinde çay üretim alanlarını gösteren Çizelge-6 ve iller bazında çay üretim miktarlarını gösteren Çizelge-7'ye baktığımızda, çay ekim alanında fazla artış olmamasına rağmen çay üretim miktarında yıllar itibariyle dalgalanmalar söz konusudur. Son yıllarda da çay üretim miktarında artışlar görülmektedir. Bu durumun temel gerekçeleri iklim koşullarının bitki gelişimi için uygun geçmesi, çay tarım alanlarının (kaçak yapılan çaylık tesisleri) genişlemesi ve alımlarda ürün standardının tam anlamı ile korunamamış olmasıdır. 9 yıllık çay üretimin tablosunda ilk sırayı %67 ile ortalama 770 bin ton üretim yaparak Rize almaktadır. Rize'yi % 16 ile ortalama 189 bin ton üreterek Trabzon takip etmektedir. Üçüncü sırayı %7 ile ortalama 82 bin ton üreterek Artvin almaktadır. Diğer sıralamayı da Giresun ve Ordu takip etmektedir. Türkiye'de 2012 yılı içerisinde 75 bin hektarlık bir alandan 1,231 bin ton çay üretimi elde edilmiştir. Çay ekim alanı artışı fazla olmamasına rağmen üretim miktarındaki artış, Türkiye'de çay veriminin arttığını göstermektedir (Harman, 2013).

Çizelge-8: 2007-2012 Yılları Yaş Çay Üretimi

2007-2012 Yılları Yaş Çay Üretimi (Ton)						
	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Özel Sektör Toplamı	484,915	467,437	510,442	715,350	578,160	497,398
Çaykur	658,030	650,103	593,538	590,396	652,980	655,285
Genel Toplam	1,142,945	1,117,540	1,103,980	1,305,746	1,231,141	1,152,674

Kaynak: Rize Ticaret Borsası, 2013, 2-3

Çizelge-9: 2007-2012 Yılları Arası Kuru Çay Üretimi

2007-2012 Yılları Arası Kuru Çay Üretimi						
	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Genel Toplam	228,000	222,000	224,000	234,000	230,000	223,000

Kaynak: Rize Ticaret Borsası, 2013, 2-3

2007-2012 yılları arası yaş çay üretimini gösteren Çizelge-8 ve 2007-2012 yılları arası kuru çay üretimini gösteren Çizelge-9'a baktığımızda; Sektörde toplam 197 fabrika mevcuttur. Bunların 46'sı Çaykur'a, 151'i özel sektöre ait çay fabrikalarıdır. Bu fabrikaların 154'ü Rize'de, 29'u Trabzon'da, 10'u Giresun'da ve 4 tanesi de Artvin'de bulunmaktadır. Bunların 48'i büyük ölçekli fabrika, 74'orta ölçekli fabrika ve 73'ü küçük ölçekli fabrikadır.

2012 yılı çay sezonunda 1,152,674 ton yaş çay üretimi yapılmıştır. Bu üretimin %56,84'ü Çaykur tarafından, %43,16'sı özel sektör tarafından yapılmıştır. Özel sektör üretiminde %48,66'sı büyük ölçekli fabrika, %38,88'i orta ölçekli fabrika, %12,46'sı küçük ölçekli fabrikalardan oluşmaktadır. Bu üretim ülkemizde çayın arz talep dengesinde sorun teşkil etmekte, tüketicinin talebini karşılayamamaktadır (Rize Ticaret Borsası, 2013, 2-3).

3.3.3. Organik ay Üretimi

evre ve insan sağlığının korunması için geliştirilen en önemli teknik organik tarımdır. Organik tarım, insan sağlığına, çevreye zarar vermeyen ve üretimde kimyasal girdi kullanılmadan, üretimden tüketime kadar her aşaması kontrollü ve sertifikalı olan tarım üretim çeşididir (Özcan, Yazıcıoğlu, 2013, 76).

Dünyada ay üretimine ayrılan alan 2,3 milyon hektardır. Bu alanlardan elde edilen ürün 3,2 milyon tona ulaşırken, organik çay üretimine ancak 5.000 hektarlık alan ayrılmakta ve üretim 4-5 bin ton seviyesinde gerçekleşmektedir. Organik ay üretme fikri 1980'li yılların başında ortaya çıkmış olup, ilk üretim 1986 yılında Sri Lanka'da gerçekleşmiştir. Üretici ülkeler arasında başta Sri Lanka olmak üzere Çin, Japonya, Şili, Tanzania, Kenya, Malawi ve Arjantin yer almaktadır. Organik ay üretiminde öncelikle, çay tarımı için ayrılan arazilerin rakımının deniz seviyesinden en az 700 metre yüksekte olması tercih edilmektedir. Üretim için gerekli olan diğer ekolojik şartları; yıllık sıcaklık ortalamasının 18-20 derece, ortalama günlük güneş ışınının 4 saat, yıl boyu minimum yağışın 1600 mm, nispi nemin % 70-90, toprak PH'nın 4,5-5,5 olması olarak sıralayabiliriz.

Doğu Karadeniz bölgesinde yetişen çaylar, ekolojik şartlar nedeniyle kış aylarında kar altında kalmaktadır. Bu doğal özellik dünyada Doğu Karadeniz kıyılarından başka hiçbir bölgede bulunmamaktadır. Coğrafi ve ekolojik şartlar gereği Doğu Karadeniz'deki topraklarda ve de çay bitkisi üzerinde hiçbir suretle kimyasal ilaçla mücadele yapmaya gerek duyulmamaktadır. Kimyasal zirai mücadele ilacı kullanılmadığından bölgede üretilen siyah ve yeşil aylarda pestisit kalıntısına da rastlanmamıştır. Bu durum ise ülkemizi sağlıklı siyah, yeşil ve organik çay üretimi için ideal ülke durumuna getirmektedir. Sadece bu özelliğinden dolayı Türk ayı dünyanın en sağlıklı en doğal ayı olma özelliğini taşımaktadır.

Ekolojik tarım, sadece kimyasal mücadele yapmamak, suni gübreleme yapmamak değil, bu işin başlangıcı ama en önemli noktası. Ekolojik tarım yapıldığı tarladaki üreticiden, tüketiciye ulaşana kadar her safhada kayıt altına alınmalı, kontrol edilmeli, kontrol edildiği dekontrol edilmeli, belirleme ve izlenebilirlik sağlanmalıdır. Organik ay üretiminin IFOAM (Uluslararası Organik Tarım

Federasyonu) veya bağılıları tarafından akredite edilip sertifikalandırılması gerekmektedir. IFOAM 1982'de Fransa'da kurulmuş olup halen 120 ülkede 600 organizasyon halinde teşkilatlanmıştır. Dünyanın en büyük çay üretici ülkelerinden biri olan Hindistan 1996'dan beri bu yapılanma içerisinde yer alan ülkelerden biridir (<http://www.biriz.biz/cay/orgtea.htm>, 2013).

Türkiye'de Rize ili Çamlıhemşin ve Hemşin ilçelerinde ÇAYKUR tarafından yapılan çay tarımı titiz çalışmalar sonucu belirlenen organik çay tarım havzalarında dünya standartlarında yapılmaktadır. ÇAYKUR tarafından yapılan çalışmalar neticesinde, organik çay tarımı yapmak isteyen gönüllü üreticiler tespit edilmiş ve daha sonra uygun olan çay bahçeleri sertifikalandırılıp Ocak 2007 tarihinden itibaren organik çay tarımına geçiş sağlanmıştır. Uluslararası sertifikasyon firması ve ÇAYKUR'un çok titiz denetimleri sonucu çay tarımında gerekli olan 5 yıllık süre dolduktan sonra ülkemizde organik çay tarımının ilk mahsulleri alınmıştır. Rize'nin Hemşin bölgesinde kurulan modern ve hijyenik çay fabrikası 2009 yılında hizmete açılarak 5 yıllık emeğin sonucu yetiştirilen çay yapraklarından elde edilen ilk organik siyah çay ürünleri olan Organik Hemşin, Organik Rize ve Organik Zümrüt Çayı tüketicilerin beğenisine sunmuştur. 2011 yılında Hemşin Organik Çay Fabrikası 1.000 üreticiden organik yaş çay almıştır. 2010 yılında Trabzon ilinde 19,80 hektarlık organik çay alanından 195,55 ton organik çay üretimi yapılmıştır, Rize ilinde ise 205,01 hektarlık organik çay alanından 1,776,30 ton organik çay üretimi yapılmıştır (Doğu Karadeniz İhracatçılar Birliği, 2013, 12).

Organik çay tarımının faydaları saymakla bitmez. Sağlık bunların en başındadır. Bu tarımla; Yıllarca zehirlenen toprak kendine gelecek, yetişen çay ve diğer ürünler sağlıklı yenebilen ve içilebilen kalitede olacak, çevre normale dönecek. Doğası ile bereketli ve çalışkan insanı kendine yaraşır otantik bir yaşama dönecek. Her türlü ürününü yetiştirip üretebilecek. En orijinal ve sağlıklı gübre bitkinin kendi özünden ve yetiştirilen hayvan atıklarıdır. Doğal hayvansal ve bitkisel gübreye ihtiyaç doğacağından hayvancılık yeniden eskiden olduğu gibi gelişecek, yayla ve mezarlarımız şenlenecek. Ruhsatındaki çay kadar kota ve kontenjan sınırlaması yapılmaksızın ürününü kolaylıkla satabilecek. Ürün bedelini daha yüksek, diğer üreticilere göre erken alacak. Kaliteli organik çay üretimi ile dünya piyasalarında

rekabet etme gücü elde edilecek, taban fiyatı artarak yaşam düzeyi yükselecek (<http://www.pazar53.com>, 2014).

3.3.4. Türkiye ‘de Çay Tüketim Durumu

Çay doğada var olan bir bitki iken küresel mal zincirlerinin bir parçası haline gelmesiyle birlikte toplumsal ilişkileri kuran bir içecek olarak gündelik hayatımızın bir parçası olmuştur. Bir ticaret malı olarak ifade edildiği andan itibaren hem onu üretenler ve tüketenler hem de çayın bitki halinden içtiğimiz hale gelene kadar geçen süreçte var olan insanlar ve onların kurdukları ilişkiler açısından yeni toplumsal ilişkileri ifade eder.

Çayı sıradan bir bitki iken gündelik hayatımızın bir parçası haline getiren ve bugün temel gıda maddeleri arasında sayılmasını sağlayan etkenler nelerdir diye baktığımızda, en önemli etkenin üretim artışıyla birlikte aynı zamanda tüketici kitlelerin de yaratılması olduğu görülmektedir.

Türkiye’de çay tüketilme serüveni dünya ile eş zamanlı olarak gelişmemiştir. Dünya’da çayın tüketimiyle birlikte gelişen ve değişen çay tüketimi olgusu, sermaye birikiminin oluşma sürecinde büyük rol oynamıştır. Türkiye’de ise sermaye birikiminin oluşma sürecinde çayın tüketimi önemli bir olgu haline gelmiştir. Çayın kullanım biçimi dünyada ilk kez ilaç olarak gerçekleşmiş, daha sonra içecek olarak tüketilmeye başlanmıştır. Türkiye’de ise çay ilk kez içecek olarak kullanılmış ve bu şekilde tüketilmeye devam etmiştir. Türkiye’de çayın içecek olarak tüketilmesi 1600’lü yıllara kadar gitmekte ancak bu dönemde çayın tüketimi ithalat gücüyle sınırlı ve sadece askerler ile bürokratlar tarafından tüketilmekteydi. Dolayısıyla bu dönemlerde ihtiyaçtan çok lüks tüketim malı olarak sadece onu satın alabilenler tarafından tüketilebiliyordu (Genç, 2010, 149-150).

Türkiye’de yıllık çay tüketimi 200 bin ton civarındadır. Tüketim yıldan yıla artmasa da yıllık 10-20 bin ton civarında arz fazlası çay vardır. Yurtiçi tüketim miktarını nüfus artış oranı, gelir düzeyi, ikame ve destek mallar tüketim düzeyi etkilemekle birlikte sürüm kalitesi ve fiyat seviyesi de tüketim miktarını belirleyici diğer önemli faktörler olarak dikkat çekmektedir. Yurtiçi stokların optimum üretim

ve tüketim dengesi düzeyine çekilebilmesi için yaş çay ve kuru çayda kalitenin ve üretimin maliyetinin dikkate alınması zorunludur.

Türkiye’de çay tüketimini artırabilmek için dünya standartlarına göre tüketicilerin tercihleri göz önünde bulundurularak çay üretilmelidir. Çay tüketimini artırmada tüketiciler için çayın insan sağlığına olan faydaları ön plana çıkarılmalıdır. Özellikle özel sektör çay işletmelerinin markalaşması ve standartlara uygun çay üretmeleri gerekmektedir.

Türkiye’de üretilen çaylar genellikle yurtiçi satış yoluyla ülke içinde satılmaktadır. Yurtiçi satışta özellikle Çaykur önemli bir paya sahiptir. Çaykur tarafından üretilen çaylar çay dağıtımı açısından stratejik konuma sahip 9 ilde faaliyet gösteren, adet Pazarlama Bölge Müdürlüğü, 2 adet Pazarlama ve Üretim Bölge Müdürlüğü kanalıyla iç piyasada satışa sunulmaktadır. Çaykur yurtiçi satışlarını 9 Pazarlama Bölge Müdürlüğü ve bunlara bağlı 81 ilde faaliyet gösteren 177 bayisi vasıtasıyla gerçekleştirmektedir. Ayrıca Çaykur mamullerini belirlemiş olduğu toptan satış fiyatlarıyla bayilerine doğrudan satış yapmaktadır. Çaykur çay satışlarının yaklaşık %40’ı hipermarketler ve mağazalar sayesinde yapılmaktadır (Savcı, 2012, 14).

“ Çaykur Genel Müdürü İmdat Sütüoğlu, Türkiye'nin en fazla çay tüketilen ülkeler arasında ilk sıralarda yer aldığını belirterek kişi başına tüketimin yıllık 3.4 kilogram olduğunu söyledi. Günün her saatinde her yerde çay tüketiliyor. Güneydoğu Anadolu bölgesi dışındaki evlerde çayın temini annenin sorumluluğunda. Yani eve çayı anne getiriyor. Güneydoğu'da ise çayı baba satın alıyor. Alta sıcak su kabını, üste de demliği koyarak çay demlemek de ülkemize has bir gelenek. Bunu başka ülkelerde göremezsiniz.” diyerek çayın hayatımızdaki önemini böylece vurgulamış bulunmaktadır (<http://www.aktifhaber.com>, 2012).

3.4. Çayın Dünya’da Üretim Durumu

3.4.1. Dünya’da Çay Ekim Alanları

Dünyada çay üretiminin büyük payına gelişmekte olan ülkeler sahiptir. Bu ülkelerin başında Çin, Hindistan, Sri Lanka, Kenya, Endonezya, Vietnam ve Türkiye gelmektedir

Çizelge-10: Dünya’da Çay Ekim Alanları

DÜNYA ÇAYLIK EKİM ALANLARI (Bin Hektar)							
Ülkeler	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Çin	1,042	1,100	1,242	1,283	1,306	1,405	1,499
Hindistan	521	556	567	578	579	579	580
Sri Lanka	213	213	213	222	222	222	222
Kenya	141	147	149	157	158	172	189
Endonezya	143	111	134	128	124	125	123
Vietnam	98	102	108	109	111	113	114
Türkiye	77	76	77	76	77	77	76
Myanmar	72	74	76	77	78	79	78
Bangladeş	53	53	58	58	59	52	57
Japonya	49	49	48	48	47	47	46
Arjantin	36	38	40	40	37	37	40
Diğerleri	2,304	2,888	2,780	3,000	2,910	2,952	2,965
Toplam	4,749	5,407	5,492	5,776	5,705	5,860	5,989

Kaynak: FAO, 2013

Dünya Çaylık ekim alanlarını gösteren Çizelge-10’u incelediğimizde yıllar itibariyle dünya çaylık alanlarının sürekli olarak bir artış eğiliminde olduğu göze çarpmaktadır. Dünya çaylık alanlarının en yoğun olduğu bölgeler; Çin, Hindistan ve Sri Lanka’dır. Dünya çaylık alanlarının en az olduğu bölgeler ise, Japonya, Bangladeş ve Arjantin’dir. Türkiye, çaylık alanları bakımından orta sıralarda yer almaktadır. çizelgeye baktığımızda 2005-2011 yılları arasında çay ekim alanlarında artışlar ve azalışlar görülmektedir. Dünya çay ekim alanı sıralamasında % 25 gibi bir

oranla birinci sırada olan Çin'in 2011 yılı çay ekim alanı 1,405 bin hektardır. %10 gibi bir oranla da ikinci sırada yer alan Hindistan'ın 2011 yılı çay ekim alanı 580 bin hektardır. Türkiye ise %1,4 lük bir oranla orta sıralarda yer almaktadır ve Türkiye'nin 2011 yılı içindeki çay ekim alanı 76 bin hektardır. Dünya'da 2005 yılında toplam 4,749 bin hektar alan, 2006 yılında toplam 5,407 bin hektar alan, 2007 yılında toplam 5,492 bin hektar alan, 2008 yılında toplam 5,776 bin hektar alan, 2009 yılında toplam 5,705 bin hektar alan, 2010 yılında toplam 5,860 bin hektar alan ve 2011 yılında toplam 5,989 bin hektar alan çay ekimine ayrılmıştır. Türkiye'de 7 yıl içinde çay ekim alanında fazla bir artış söz konusu değildir ve ortalama ekim alanı 76 bin hektar olarak görülmektedir. Özellikle, Çin ve Hindistan'ın çaylık alanlarını düzenli olarak arttırdığı dikkat çekmektedir. Günümüzde, Çin ve Hindistan dünya çaylık alanlarının yarısından fazlasına sahip durumdadır (Harman, 2013).

3.4.2. Dünya’da Çay Üretim Miktarı

Çizelge-11: Dünya’da Çay Üretim Miktarları

DÜNYA’DA ÇAY ÜRETİM MİKTARLARI(Bin Ton)								
Ülkeler	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	Ortalama
Çin	935	1,028	1,165	1,258	1,359	1,450	1,623	1,260
Hindistan	907	949	973	987	973	991	967	964
Sri Lanka	317	311	305	319	290	332	327	315
Kenya	328	311	370	346	314	400	378	350
Türkiye	217	202	206	198	199	235	222	211
Endonezya	167	147	151	154	157	150	142	153
Vietnam	132	151	164	174	186	198	207	173
Japonya	100	92	94	97	86	85	82	91
Arjantin	68	72	76	80	72	89	97	79
Bangladeş	58	58	59	59	60	60	61	59
İran	59	47	50	166	166	166	163	117
Malawi	38	45	48	42	53	52	52	47
Myanmar	25	26	28	29	30	29	27	28
Diğerleri	2,731	2,973	3,073	3,003	3,085	3,174	3,214	3,036
Toplam	6,082	6,412	6,762	6,912	7,030	7,411	7,562	6,682

Kaynak: FAO, 2013

Dünya çay üretim miktarlarını gösteren Çizelge-11’i incelediğimizde çay üretiminin her yıl düzenli olarak artış gösterdiğini görmekteyiz. Dünya çay üretimi tablosuna baktığımızda 2005 yılında dünya çapında toplam 6,082 bin ton, 2006 yılında toplam 6,412 bin ton, 2007 yılında toplam 6,762 bin ton, 2008 yılında toplam 6,912 bin ton, 2009 yılında toplam 7,030 bin ton, 2010 yılında toplam 7,411 bin ton ve 2011 yılında toplam 7,562 bin ton çay üretimi yapılmıştır. 7 yıllık çay üretim miktarı ortalaması 6,682 bin tondur. Dünya çaylık alanlarının yarısından fazlasına sahip olan Çin ve Hindistan’ın dünyada çay üretim miktarında da ilk sıralarda yer aldığını görüyoruz. Türkiye çay üretim alanı açısından 7. Sırada olmasına rağmen üretim miktarı açısından 5. Sırada yer almaktadır. Dar üretim alanına karşılık verim

yüksektir. Myanmar çay üretim alanı açısından 8. Sırada yer almasına rağmen üretim miktarı açısından daha geri seviyelerde yer almaktadır. İran da ise çay üretim miktarı 2007'den sonra hızlı bir artış olmuş. 2007'de 50 bin ton iken 2008'de 166 bin tona çıkarak %232'lik bir artış meydana gelmiştir ve sonraki yıllarda üretim o seyirlerde devam etmiştir (Harman, 2013).

Türkiye'de çay sektörü diğer üretici ülkelerle karşılaştırıldığında nispeten yeni bir faaliyet görünümünde olmasına rağmen kısa süre içerisinde büyük gelişme göstermiştir. 1950'li yıllarda kuru çay üretimi 25 000 tonun altında gerçekleşirken son dönemlerde bazı yıllar 200 bin tona yaklaşmış, 2004 yılından itibaren de 200 bin tonun üzerine çıkmıştır. Bugün Türkiye çay üretiminde önemli üretici ülkeler arasında yer almakta ve üretim miktarı açısından Çin, Hindistan, Sri Lanka, Kenya'dan sonra 5. Sırada yer almaktadır (Özden, 2009, 12).

Çay bitkisi olgunlaşma dönemi bol yağış ve yeterli sıcaklığa ihtiyaç duyar. İklimdeki değişiklik, toprak analizleri yapılmadan kullanılan zirai ilaçlar çay üretiminde verimi düşürmektedir. Ayrıca çayın azami ömrü 50 yıldır. Çay bahçelerinde 50 yaşın üzerinde çay ağaçları bulunmaktadır. Budama işlemi yapılsa dahi yaşlı çay bahçelerinden kaliteli ürün almak mümkün olmamaktadır.

Dünyada çay üretim ve tüketim durumuna baktığımızda ise; Üretilen çayın %60'ı üretici ülkelerde tüketilmekte, %40'ı ise diğer ülkelere tüketim amaçlı ihraç edilmektedir. Türkiye, çay üretim miktarı yönünden üretici ülkeler sıralamasında 5. sırada yer almaktadır. Fert başına tüketim miktarı 2,3 kg'dır (<http://www.rtb.org.tr>, 2013).

3.5. Kivinin Türkiye'de Üretim ve Tüketim Durumu

Türkiye'de kivi üretim çalışmalarına 1988 yılında başlanmıştır. İlk olarak Yalova'da bulunan Atatürk Bahçe Kültürleri Merkez Araştırma Enstitüsü tarafından sahil bölgeleri ağırlıklı olmak üzere farklı 15 ayrı ekolojide uyum ve gösterim bahçeleri kurulmuştur. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı'nın İtalya'dan sağladığı 1800 adet kivi fidanı ile 15 ayrı ekolojide 1'er dekarlık uyum bahçeleri kurularak başlanmıştır. (Aktaş, ve öte. 2010, 4) Bu parseller sahil kuşakları ile geçit bölgelerde

yayılmıştır. Artvin, Tokat, Düzce, Çal gibi geçit bölgelerde yer alan parseller aşırı kış soğukları (-16 derece ve daha aşağısı) nedeni ile elden çıkmış ve bu ekolojilerde ticari yetiştiricilik yapılamayacağı anlaşılmıştır. Doğu ve Batı Karadeniz Bölgesi, Marmara ve Ege Sahil Bölgeleri'nde alınan sonuçlar ise çok olumlu olmuştur.

Kivinin ancak Doğu Karadeniz Bölgesi'nde sulama yapılmadan yetiştiriciliği yapılmaktadır. Kivi bitkisi 8-9 ay süren vejetasyon dönemi içinde topraktan 800-1400 mm arasında su tüketmektedir. Bu nedenle sadece Doğu Karadeniz Bölgesi'ndeki yağış miktarı kivi üretimi için yeterli ve düzenlidir. Diğer bölgelerde ise bitkinin su ihtiyacı sulama ile karşılanmaktadır (Esat, 2004, 29).

Doğu Karadeniz bölgesi toprakları asit karakterli, organik maddece zengin ve kireçsiz topraklardır ve bu tip topraklar kivi için idealdir. Doğu Karadeniz Bölgesi'nde yağışın düzenli olması, yetişme döneminde uygun sıcaklığın olması, kış soğuklarının kivi yetiştiriciliğini olumsuz yönde etkilememesi gibi faktörler, bu meyve türünün bölgeye adaptasyonunu sağlamıştır (Aktaş, ve ö. , 2010, 5).

Karadeniz Bölgesi'nin, özellikle Doğu Karadeniz Bölgesi'nin tarımsal sektörü tek ürüne dayalı üretim modeline haptir. Yörenin en önemli tarımsal üretim maddeleri fındık ve çaydır. Fındık 550-600 bin hektar alanda, Çay ise 767 bin hektar alanda üretilmektedir. Bölgenin coğrafik yapısı bu ürünlerin üretimini adeta zorunlu kılmaktadır. Dik yamaçlarda, toprağı tutacak ve aynı zamanda geçim haddini idame ettirecek verimi sağlayan tek bitki fındık ve çaydır. Fındık ve Çay bölgenin en karakteristik iki temel ürünüdür. Normal şartlar altında yılda 550-600 bin ton fındık ve 870 –900 bin ton yaş çay üretimi yapılmaktadır. Ancak Fındık ve Çay'da yaşanan sorunlar artık bu bölgelerde alternatif ya da ek gelir sağlayacak ürün arayışlarını gündeme getirmiştir. Fındık ve Çay'ın sökülerek yerine alternatif anlamında kivi dikilmesi talebi tutarlı değildir. Yukarıda da bahsedildiği gibi bölgenin özellikle coğrafik yapısı fındık ve çay üretimini zorunlu kılmaktadır. O halde alternatif ürün değil ek ürün arayışı konuya daha anlamlı bir vizyon getirecektir.

Türkiye'de kivi üretimi yapılan alanların %70'i Karadeniz Bölgesi'nde bulunmaktadır. Marmara Bölgesi kivi üretimi yapılan alanların %27'sine, Akdeniz ve Ege Bölgesi ise %3'üne sahiptirler (Fatsa Ticaret Borsası, 2011, 6-7).

3.5.1. Türkiye’de Kivi Üretim Alanları

Çizelge-12: İller Düzeyinde Kivi Üretim Alanları

İLLER DÜZEYİNDE KİVİ ÜRETİM ALANLARI(Dekar)								
İller	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Ordu	2,020	2,862	1,707	1,828	2,033	2,191	2,436	2,645
Giresun	1,820	2,091	2,162	2,167	2,268	2,278	2,004	2,075
Rize	1,790	2,039	2,556	2,654	3,115	3,225	3,308	3,443
Trabzon	960	1,022	1,127	1,270	1,309	1,324	1,492	1,639
Artvin	220	232	424	550	740	740	745	776
Samsun	590	694	774	796	1,704	1,338	1,372	1,515
Yalova	1,230	2,225	2,735	3,060	3,315	3,305	3,725	5,057
Kocaeli	190	220	415	461	451	451	464	469
Düzce	120	35	35	35	35	40	43	39
Zonguldak	240	138	296	307	316	308	306	310
Kastamonu	160	159	169	149	179	184	192	199
Sakarya	120	120	173	220	233	225	247	254
Diğerleri	540	637	851	1,037	1,227	1,476	1,623	1,719
Toplam	10,000	12,574	13,424	14,534	16,925	17,085	17,957	20,140

Kaynak: TÜİK, 2013

İller düzeyinde kivi üretim alanlarını gösteren Çizelge-12’ye baktığımızda 2005 yılında ilk sırayı 2,020 dekar ile Ordu ilinin aldığını görmekteyiz. Ordu ilini Giresun, Rize, Yalova ve Trabzon illeri takip etmektedir. 2005-2012 yılları içinde kivi ekim alanı iller arasında istikrarlı şekilde artış göstermesine rağmen 2007 yılında Ordu ilinde kivi ekim alanında azalma olduğu görülmektedir. Ve 2007 yılından sonra tekrar Ordu ili kivi ekim alanında artışa geçmiştir. Türkiye genelinde kivi ekim alanına baktığımızda 2005 yılında toplam 10,000 dekar, 2006 yılında toplam 12,574 dekar, 2007 yılında toplam 13,424 dekar, 2008 yılında toplam 14,534 dekar, 2009 yılında toplam 16,925 dekar, 2010 yılında toplam 17,085 dekar, 2011 yılında toplam 17,957 dekar, 2012 yılında da toplam 20,140 dekar kivi ekim alanı olduğunu

görüyoruz. Yıllar itibari ile Türkiye toplam kivi ekim alanında da düzenli olarak artış görülmektedir (Harman, 2013).

3.5.2. Türkiye’de Kivi Üretim Miktarı

Çizelge-13: İller Düzeyinde Kivi Üretim Miktarları

İLLER DÜZEYİNDE KİVİ ÜRETİM MİKTARLARI (Ton)									
İller	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	Ort.
Ordu	1,396	1,368	1,964	3,002	4,048	6,242	5,951	6,707	3,835
Giresun	1,085	2,283	2,732	2,444	2,683	2,629	2,301	2,527	2,336
Rize	1,317	1,183	2,016	3,300	5,360	5,108	5,263	6,011	3,695
Trabzon	336	438	691	854	860	949	1,322	2,181	954
Artvin	261	376	400	506	623	623	760	765	539
Samsun	323	430	490	626	693	1,648	1,874	2,729	1,102
Yalova	1,942	3,551	4,944	6,559	6,956	6,557	8,855	13,107	6,559
Kocaeli	777	801	1,114	1,149	958	1,016	1,012	1,012	980
Düzce	84	26	37	41	40	39	44	44	44
Zonguldak	71	78	72	84	102	111	110	18	81
Kastamonu	38	50	92	108	112	231	189	33	107
Sakarya	33	88	55	141	160	110	121	128	118
Diğerleri	337	284	635	716	1,094	2,703	1,429	1,725	1,115
Toplam	8,000	10,096	15,242	19,530	23,689	27,966	29,231	36,987	21,465

Kaynak: TÜİK, 2013

İller düzeyinde kivi üretim miktarlarını gösteren Çizelge-13 ile iller bazında kivi üretim alanını gösteren Çizelge-12’ye baktığımızda 2005 yılında Ordu ilinde 2,020 dekarlık alandan 1,396 tonluk bir üretim elde etmiştir. 2012 yılında da 2,645 dekarlık alandan 6,707 tonluk bir üretim elde edilmiştir. 2005-2012 yılları arasında kivi üretimi % 380 artarak 1,396 tondan 6,707 tona çıkmıştır. Giresun İli 1,820 dekarlık alandan 1,085 tonluk kivi üretimi elde etmiştir. 2012 yılında ise 2,075 dekarlık alandan 2,527 tonluk bir üretim elde etmiştir. 2005-2012 yılları arasında kivi üretimi % 133 artarak 1,085 tondan 2,527 tona çıkmıştır. Rize ili, 2005 yılında 1,790

dekarlık alandan 1,317 tonluk kivi üretimi elde etmiştir. 2012 yılında ise 3,443 dekarlık alandan 6,011 tonluk üretim elde etmiştir. 2005-2012 yılları arasında kivi üretimi % 356 artarak 1,317 tondan 6,011 tona çıkmıştır. Trabzon ili 2005 yılında 960 dekarlık alandan 336 ton kivi üretimi elde etmiştir. 2012 yılında ise 1,619 dekarlık alandan 2,181 tonluk üretim elde etmiştir. 2005-2012 yılları arasında üretim % 549 artarak 336 tondan 2,181 tona çıkmıştır. Artvin ili 2005 yılında 220 dekarlık alandan 261 tonluk kivi üretimi elde etmiştir. 2012 yılında 776 dekarlık alandan 765 ton üretim elde edilmiştir. 2005-2012 yılları arasında kivi üretimi % 197 artarak 261 tondan 776 tona çıkmıştır. Türkiye’de kivi’nin ilk üretim yeri olan Yalova iline baktığımızda ise, Yalova ili 2005 yılında 1,230 dekarlık alandan 1,942 ton kivi üretimi elde etmiştir. 2012 yılında ise 5,057 dekarlık alandan 13,107 tonluk üretim elde etmiştir. 2005-2012 yılları arasında üretim % 575 artarak 1,942 tondan 13,107 tona çıkmıştır. Türkiye’de 2005 yılında toplam 10,000 dekarlık alandan 8,000 kivi üretimi elde edilmiştir. 2012 yılında toplam 20,140 dekarlık alandan 36,987 ton üretim elde edilmiştir. 2005-2012 yılları arasında kivi üretimi % 362 artarak 8,000 tondan 36,987 tona çıkmıştır (Harman, 2013).

İller düzeyinde kivi üretim miktarını gösteren Çizelge-13’e baktığımızda Türkiye’de kivi üretiminin 2005-2012 yılları arasında düzenli olarak arttığını görmekteyiz. Yukarıda hesaplanan 2005-2012 yılları kivi üretim artış oranlarına göre ilk sırayı %575 artışla Yalova ili almaktadır. Doğu Karadeniz Bölgesinde ise % 380 artışla ordu ili ikinci , %356 artışla Rize ili de üçüncü sırayı almıştır. Ordu ilinde son yıllarda kivi üretim miktarı artan hızla artmaya devam etmektedir. Rize ilinde de 2008 yılından sonra hızlı bir artış görülmüş ve sonraki yıllarda üretim artışı düzenli olarak seyretmektedir (Harman, 2013).

Doğu Karadeniz Bölgesi’ndeki Artvin, Giresun, Ordu, Rize ve Trabzon illerindeki son 8 yıllık üretim hacmi % 380 artışla Ordu ilinde gerçekleşmiştir. Rize’nin coğrafi ve iklim yapısının kivi yetiştiriciliğine daha elverişli olduğunu ve bu yöredeki halkın kivi yetiştiriciliğini önemseydiğini göstermesine rağmen Ordu ilinde son yıllarda Fındık ekim alanının daraltılarak kivi ekim alanına çevrilmesi nedeniyle Ordu ilinde son yıllarda kivi üretiminde daha fazla artış olduğu görülmektedir. Bu da Ordu ilini Doğu Karadeniz Bölgesi’nde birinci sıraya çekmiştir

3.5.3.Türkiye’de Kivi Tüketimi:

Çizelge-14: Türkiye’de Yıllara Göre Kivi Tüketim Miktarları

TÜRKİYE’DE YILLARA GÖRE KİVİ TÜKETİM MİKTARLARI(Ton)	
Yıllar	Türkiye’nin Tüketim Miktarı (Ton)
2000	2,835
2001	4,756
2002	5,510
2003	9,129
2004	11,007
2005	18,939
2006	21,974
2007	24,399
2008	26,016
2009	34,188
2010	33,801
2011	34,250
2012	35,600
Toplam	262,404

Kaynak: FAO, 2013

Türkiye’ye 1988 yılında getirilerek yetiştirilmeye başlanan kiviğin üretim miktarı, yapılan araştırma çalışmalarının uygulamaya aktarılması ile 40 bin ton seviyelerine ulaşmış olmasına rağmen, üretim iç tüketime yetmemekte ve Türkiye önemli miktarlar da kivi ithalatı da yapan bir ülke konumunda bulunmaktadır. Türkiye’nin kivi tüketimini sağlayacak üretim miktarına ulaşabilmesi ve dünya kivi piyasasında söz sahibi olabilmesi için kivi yetiştiriciliğine uygun ekolojilerde kivi bahçesi kurulması teşvik edilmelidir (Ordu Ticaret Borsası, 2013, 14).

Rize Ziraat Odası Başkanı Nevzat Paliç, 2013 yılının kivide kalite yılı olacağını belirterek kivi üretiminde 2013 yılında kivi üretiminde %80 oranında kaliteli ürün beklemediklerini dile getirmiştir. Paliç; 80 gramın üzerindeki kivilerin kaliteli ürün

kabul edildiklerini ve bu ürünlerin direkt meyve olarak tüketilmek üzere tüketicilere sunulduğunu, 80 gramın altındaki kivilerin ise meşrubat ve reçel yapımında kullanıldığını dile getirmiştir. Ayrıca Paliç, kivi üretiminin tüketimi karşılamadığını da dile getirmiştir. Türkiye’de 80 bin ton kivi tüketimi olmasına rağmen yalnızca 40 bin ton kivi üretimi yapıldığını ve kivi üretimimizin tüketimimizin yalnızca yarısını karşılayabildiğine değinmiştir (<http://www.olay53.com>, 2013).

3.6. Kivinin Dünya’da Üretim Durumu

3.6.1. Dünya’da Kivi Üretim Alanları

Kivi, 1900 yılında ilk defa Çin’in Yangtze vadisinde yaşayan yabancılar tarafından keşfedilmiştir. Bu bölgede doğal olarak yetişmektedir. Bir başka ifadeyle; kivi, Çin’in ilgili bölgesinin doğal bitki örtüsüne ait bitkilerinden biridir. 1910 yılında Yeni Zelanda’nın kuzey adaları ve California’da yetiştiriciliğine başlanmıştır. 1930’larda Y. Zelandalılar bu kültürü geliştirmişler, fakat California’da bu konu üzerine fazla bir ilerleme kaydedilememiştir. 1945 yılında Y. Zelanda’nın kuzey adalarında 2. Dünya Savaşından sonra geniş ölçüde kivi üretimi yapılmaya başlanmıştır. 1960’lara kadar Yeni Zelanda bu konuda tekel olmuştur. Fakat bu tarihten sonra California’da geniş ölçüde kivi üretimi yapılmaya başlanmıştır. 1980’lerde Şili, Avustralya gibi ülkeler de kivi üretip pazarlamaya başlamışlardır. Çin’de kivinin doğal yetiştiği alan sahilden takriben 300 metre yükseklikten başlayıp, 1.400 metre rakıma kadar yayılım göstermektedir. Bu ekolojilerde yıllık yağış 1.200-1.800 mm ve havadaki nem oranı ise %70-80 arasında değişmektedir (Ordu Ticaret Borsası, 2013, 2).

Çizelge-15: Dünya’da Kivi Üretim Alanları

DÜNYA’DA KİVİ ÜRETİM ALANLARI (Ha)						
ÜLKELER	2006	2007	2008	2009	2010	2011
İtalya	21,354	21,732	22,417	24,630	24,675	24,930
Yeni Zelanda	12,000	13,250	12,400	13,287	12,750	13,066
Şili	6,700	8,700	8,700	10,800	10,922	10,920
Türkiye	11,000	15,000	18,000	20,000	22,000	23,400
Fransa	4,270	4,149	4,163	4,075	4,405	4,008
Yunanistan	4,500	4,800	4,800	5,800	6,451	6,700
Japonya	2,470	2,420	2,380	2,370	2,300	2,250
ABD	1,619	1,700	1,700	1,700	1,700	1,700
İran	2,456	2,600	2,695	2,781	2,859	2,816
Portekiz	1,300	1,411	1,464	1,543	1,589	1,591
İspanya	1,186	1,158	1,187	1,183	1,196	1,213
Kore	772	780	778	793	823	811
İsrail	470	360	400	395	390	400
Avustralya	308	247	235	241	230	190
Diğerleri	167	177	112	125	128	105
Toplam	63,872	78,484	81,431	89,723	92,958	94,100

Kaynak: FAO, 2013

Dünya kivi üretim alanlarını gösteren Çizelge-15’e en fazla üretim alanının İtalya’da olduğunu görmekteyiz.2011 yılında 24,930 hektar kivi üretim alanı bulunmaktadır. İtalya’dan sonra gelen ülke Yeni Zelanda’dır ve Yeni Zelanda’nın 2011 yılında 13,066 hektar üretim alanına sahip olduğu görülmektedir. Türkiye 2006 yılı üretim alanı verilerine göre üçüncü sırada yer almaktadır. Ancak Türkiye 2006-2011 yılları arasında kivi üretim alanını hızla artırmıştır ve bu yıllar arasında kivi üretim alanı % 113 artarak 11,000 hektardan 23,400 hektara çıkmıştır. Dünya’da 2006 yılında toplam 63,872 hektar,2007 yılında 78,484 hektar, 2008 yılında 81,431 hektar, 2009 yılında 89,723 hektar, 2010 yılında 92,958 hektar ve 2011 yılında 94,100 hektar alan kivi üretimine ayrılmıştır (Harman, 2013).

3.6.2. Dünya’da Kivi Üretim Miktarları

Çizelge-16: Dünya’da Kivi Üretim Miktarları

DÜNYA’DA KİVİ ÜRETİM MİKTARLARI (Ton)								
Ülkeler	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	Ort.
İtalya	415,052	434,650	416,997	473,955	447,608	415,877	431,558	434,000
Y.Zelanda	318,000	329,984	365,000	385,000	390,000	378,508	420,231	369,670
Şili	150,000	170,000	185,000	185,607	227,000	229,000	237,000	197,714
Fransa	76,635	76,062	70,156	65,670	76,171	70,719	73,395	72,714
Yunanistan	70,100	87,200	70,100	84,300	104,000	116,310	140,400	95,857
Japonya	36,400	32,500	32,800	38,400	35,000	26,500	27,185	32,714
ABD	33,747	21,228	22,226	20,865	23,224	29,665	34,200	26,428
İran	30,000	25,306	27,187	29,540	29,465	31,778	31,576	29,285
Portekiz	11,293	12,000	17,521	15,506	26,927	23,903	23,473	18,714
İspanya	10,931	18,463	14,036	17,709	18,800	25,676	23,327	18,428
Kore	10,693	10,366	11,298	11,084	11,802	10,410	10,062	10,714
Türkiye	8,000	10,962	15,242	19,530	23,689	26,554	29,231	19,142
İsrail	4,665	5,524	3,703	4,241	4,099	3,996	4,079	4,428
Avustralya	4,222	5,625	5,350	5,000	4,478	4,300	2,996	4,428
Diğerleri	1,257	1,235	1,224	957	1,507	1,153	1,444	1,285
Toplam	1,180,995	1,235,105	1,257,840	1,347,364	1,418,700	1,395,349	1,460,781	1,327,565

Kaynak: FAO, 2013

Dünya kivi üretimi yaklaşık olarak % 40- 45 oranında Güney Yarım Kürede, % 55-60 oranında da Kuzey Yarım Kürede Gerçekleştirilmektedir. Akdeniz Ülkeleri (İtalya, Fransa, Yunanistan, İspanya) yıllara göre değişmekle birlikte Dünya Üretiminin yaklaşık olarak % 40- 47 ‘sini gerçekleştirmektedir. En önemli üretici ülkeler İtalya, ve Yeni Zelenda’dır. Son yıllarda bu sıralamaya Türkiye’de dahil olmuştur. Dünya üretim alanının ortalama % 26’sına sahip olan İtalya Dünya üretim miktarının yaklaşık olarak % 32’lik kısmına sahiptir. Dünya Üretim alanının yaklaşık % 13’üne sahip olan Yeni Zelenda ise Dünya üretim miktarının yaklaşık % 27’lik

kısmına sahiptir. Diğer önemli üretici ülkeler; Türkiye, Yunanistan, Fransa, Japonya ve ABD'dir (Güteryüz, Aslantaş, 1993, 126).

Dünya Kivi üretim alanlarını gösteren Çizelge-15'e ve Dünya kivi üretim miktarlarını gösteren Çizelge-16'ya baktığımızda İtalya 2006 yılında 21,354 hektarlık alandan 415,052 tonluk kivi üretimi elde etmiştir. 2011 yılında 24,930 hektarlık alandan 431,558 tonluk üretim elde etmiştir. İtalya 2005-2011 yılları arasında üretimi %42 artarak 415,052 tondan 431,558 tona çıkmıştır. Yeni Zelanda 2006 yılında 12,000 hektarlık alandan 329,884 tonluk kivi üretimi elde etmiştir. 2011 yılında 13,066 hektarlık alandan 420,231 tonluk üretim elde etmiştir. Yeni Zelanda 2005-2011 yılları arasında üretimi %32 artarak 318,000 tondan 420,231 tona çıkmıştır. Şili 2006 yılında 6700 hektarlık alandan 170,000 tonluk kivi üretimi elde etmiştir. 2011 yılında 10,920 hektarlık alandan 237,000 tonluk üretim elde etmiştir. Şili'nin 2005-2011 yılları arasında üretimi %58 artarak 150,000 tondan 237,000 tona çıkmıştır. Fransa'nın kivi üretiminde 2005-2011 yılları arasında azalma olduğu görülmektedir. 2005 yılında üretim 76,635 ilen 2011 yılında üretim 73,395'e gerilemiştir. Yunanistan 2006 yılında 4,500 hektarlık alandan 87,200 tonluk kivi üretimi elde etmiştir. 2011 yılında 6,700 hektarlık alandan 140,400 tonluk üretim elde etmiştir. Yunanistan'ın 2005-2011 yılları arasında üretimi %100 artarak 70,100 tondan 140,400 tona çıkmıştır. Türkiye ise 2006 yılında 11,000 hektarlık alandan 10,962 tonluk kivi üretimi elde etmiştir. 2011 yılında 23,400 hektarlık alandan 29,231 tonluk üretim elde etmiştir. Türkiye'nin 2005-2011 yılları arasında üretimi % 265 artarak 8,000 tondan 29,231 tona çıkmıştır. Türkiye'nin 7 yıllık kivi üretim miktarı ortalaması 19,142 tondur. Dünya'da toplam 2005 yılında 1,180,995 ton, 2006 yılında toplam 1,235,105 ton, 2007 yılında toplam 1,257,840 ton, 2008 yılında toplam 1,347,364 ton, 2009 yılında toplam 1,418,700 ton, 2010 yılında toplam 1,395,349 ton ve 2011 yılında toplam 1,460,781 ton kivi üretimi elde edilmiştir (Harman, 2013).

FAO'nun 2011 yılı verilerine göre dünyada kivi üretimi 92.100 hektar alanda 1,327,565 ton olarak gerçekleşmiş olup; Türkiye, 21.410 hektar ile yaklaşık dünyanın %25 üretim alanına sahip olmasına rağmen, 29.321 ton ile dünya

üretiminden yaklaşık %2 oranında pay alarak dünya sıralamasında 8. dir (Ordu Ticaret Borsası, 2013, 4).

4. FINDIK, ÇAY VE KİVİ’NİN EKONOMİK ÖNEMİ VE SORUNLARI

4.1.Türkiye’de ve Dünya’da Fındık Politikaları

2012 yılı itibariyle Türkiye’de 655 bin hektar alanda fındık yetiştirilmektedir. Türkiye, Dünya fındık üretiminin yaklaşık %76’sını, ihracatının ise %85’ini gerçekleştirmektedir. Fındık yetiştiriciliğinin Karadeniz Bölgesi’nde çevresel, sosyal ve ekonomik etkisi büyüktür. Uzun yıllar uygulanan destekleme alımı ve destekleme fiyatı politikalarının etkisiyle fındık üretim alanlarının artması, özellikle pek çok ürünün rahatlıkla yetiştirilebildiği Orta ve Batı Karadeniz Bölgesi ve taban arazilerde fındık yetiştiriciliğinin yayılması önemli sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Üretim alanlarındaki artış ve beraberinde getirdiği sorunlar Türkiye’yi çözüm arayışına yöneltmiştir. Bu arayış neticesinde dikim alanlarının sınırlandırılması ve alternatif ürün projesi politikaları geliştirilmiş ancak uygulanamamıştır (Kayalak, Özçelik, 2012, 44).

Türkiye’deki dikim alanlarındaki artışa paralel olarak üretimde meydana gelen artış Dünya fındık üretiminin artmasına neden olmuştur. Diğer taraftan Dünya fındık tüketiminde çok fazla artış olmaması bazı yıllar ülkemizde büyük miktarda fındık stoklarının oluşmasına neden olmuş ve ülke ekonomisi bu durumdan olumsuz etkilenmiştir

Ekonomik, doğal ve sosyal yönlerden Karadeniz Bölgesi, diğer bölgelere oranla daha farklı özelliklere ve koşullara sahiptir. Tarımsal arazinin parçalı, dağınık, engebeli ve mülkiyet yönlerinden de sorunların olması, tarım işletmelerinin küçük ölçekli olmasına neden olmakta bu durum ekonomik olumsuzlukları da beraberinde getirmektedir. Kırsal hanelerde yeterli gelir elde edilememesi ve aile bireylerinin istihdam olanaklarının kısıtlı olması, açık ve gizli işsiz aile bireylerinin büyük şehirler ve dış ülkelere göç etmelerine neden olmaktadır. Bölgede doğal kaynak arzının ve sermaye oluşumunun kısıtlı ve işgücünün ise söz konusu kaynaklara oranla daha bol olduğu görülmektedir. Bu durumda bölge içinde yaşama ve gelir elde

etme olanağı sınırlı olan nüfusun başka şehirler ve ülkelere göç etmesi de kaçınılmazdır. Bölgede tarım ve tarım dışı istihdam ve gelir olanaklarının kısıtlı olması, toprağa bağlılık ve miras paylaşım düzeni gibi nedenlerle işletme arazilerinin parçalanması sonucu, aile başına düşen arazi ve gelir giderek azalmaktadır. Bu koşullarda kırsal aileler ve bölge ekonomisinin gelişme trendi, fındık gibi temel ürünlerin tarımı ve ticaretine bağlılığı daha da artmaktadır (Çamoğlu, Akıncı, Bozkurt, 2011, 17).

4.1.1. Türkiye Fındık Politikası

Türkiye’de fındık ile ilgili politikaların temel amaçları, ihracat ve üretici gelirlerinin maksimizasyonu, stok, taşıma ve finansman maliyetlerinin minimizasyonu ve dünya piyasalarındaki gücünün muhafaza edilmesidir.

Fındığın sosyo-ekonomik bakımdan Türkiye tarımı özellikle de Karadeniz Bölgesi için önemi büyüktür. 2007 yılı itibariyle 632 bin hektar alanda üretimi yapılan fındık tarımından yaklaşık 322 bin çiftçi ailesi geçimini sağlamaktadır. Ayrıca fındık Türkiye’nin önemli bir ihraç ürünüdür. Türkiye ve Karadeniz Bölgesi için önemli olan fındık piyasasının düzenlenmesi amacıyla, alım ve fiyat desteklemesi, dikim alanlarının sınırlandırılması, alternatif ürün projesi, doğrudan gelir desteği ve dış ticaret politikaları gibi politikalar oluşturulmuş, bunların bazıları uygulanmış bazıları uygulanamamış veya uygulamalar amaçlanan hedeflere ulaşamamıştır. Bu politikalardan özellikle destekleme alımı ve destekleme fiyatı politikası Türkiye’de fındık üretiminin taban arazilere ve Batı Karadeniz Bölgesine doğru genişlemesine neden olmuştur. Bu durumun beraberinde getirdiği aşırı üretim sorununa çözüm için dikim alanlarının sınırlandırılması ve alternatif ürün projesi politikaları ortaya çıkmıştır (Kayalak, 2009, 56).

4.1.1.1 Alım ve Fiyat Desteklemesi Politikaları

Türkiye’de fındık üretimi ekolojik koşullara bağlı olarak yıllık 550 bin ile 800 bin ton arasında değişmektedir. Üretim miktarındaki bu dalgalanma fiyat istikrarsızlığına neden olmaktadır. Özellikle üretim miktarının yüksek olduğu yıllarda fındık arzı, fındık talebini aşmakta ve fiyatlarda düşüşler görülmektedir.

Üreticiler bu dönemde devletin destekleme politikalarına her zamankinden daha fazla ihtiyaç duymaktadır. Geçimini fındık üretiminden sağlayan geniş üretici kitlesinin bu fiyat istikrarsızlığından korunması için devlet tarafından destekleme alımı ve fiyat politikaları uygulanmıştır (Kayalak, Özçelik, 2012, 44-45).

Her yıl destekleme taban fiyatı % 50 randımanlı yani 500 gr iç veren 1 kg kabuklu fındık için belirlenen fiyatlarla, kar ve zararı devlet hazinesine ait olan fındığı alım görevi uzun yıllar Fiskobirlik'e verilmiştir. 2006-2008 yıllarında ise TMO aracılığıyla destekleme alımı ve destekleme fiyatı uygulanmıştır. 2009 yılı Hükümet Programı çerçevesinde TMO'nun artık fındık alımı yapmayacağı açıklanmıştır (Kayalak, 2009, 57).

Dünya'nın başta ABD olmak üzere en gelişmiş ülkeleri bile çeşitli şekillerle tarımı destekleme politikaları uygulanmaktadır. Türkiye yıllardan beri Fiskobirlik kanalıyla destekleme alımı şekliyle yaptığı uygulamadan maalesef yarar değil zarar görmüştür. Pirim sisteminin sektörün kayıt altına alınması noktasında katkısı çok büyük olacaktır. Fındıkta bu uygulamayı örnekleyecek olursak fındık maliyetleri açısından günün ekonomik şartları da göz önünde bulundurularak, örneğin 4 TL fiyat verildiği takdirde üreticinin mağdur olacağı düşünülebilir. Bu durumda ürün rekoltesi, piyasa şartları da hesaba katılarak kilo başına 300-500 lira prim sistemi ile üreticiye ödenebilir. Böylece üreticinin mağduriyeti önlenirken, müstahsil makbuzu şekliyle sektör kayıt altına alınacaktır.

Fındıkta prim sisteminin uygulanması bugün Doğrudan Gelir Desteği adı altında arazi tapusuna göre yapılan ve büyük oranda hiçbir işe yaramayan şekli de devre dışı bırakacaktır. Çalışana değil, arazi sahibine çalı, ağaç, fındıklık ya da tarla olmuş hiçbir özellik dikkate alınmadan yapılan bu ödeme sosyal adaleti de bozmaktadır. Prim sistemi ile çalışana, dolayısıyla üretip hak edene yapılacak ödeme bu haksızlığı ortadan kaldıracaktır. Ayrıca prim sistemi üretim miktarları da göz önüne alınarak başka şekillerde de yapılabilir. Desteklemenin amacı mağdur üreticiyi sübvans etmek olduğuna göre üretim miktarları ve rekolte de dikkate alınarak prim verilebilir (Cirav, 2004, 327-328).

4.1.1.1.1. Fiskobirlik'in Fındık Alımı

10 Ekim 1935 Ankara'da yapılan I. Ulusal Fındık Kongresi (I. Milli Fındık Şurası) ve 1935'de çıkarılan 2835 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri Kanununun ile fındık satış kooperatifleri kurulmaya başlamıştır. Giresun, Trabzon, Ordu, Bulancak ve Keşap'taki kooperatiflerinin bir araya gelmesi ile 28.07.1938'de Fındık Tarım Satış Kooperatifleri Birliği (Fiskobirlik) kurulmuştur. Fındık alımına aynı yıl başlayan Fiskobirlik, 1938'de 0,4 TL/kg 'dan 625 ton fındık alımı yapmıştır (Anonim 2008). 1938'den 1964 yılına kadar bağımsız ve özerk bir kurum olarak faaliyetlerini sürdürmüştür. Bu alımlarda kar ve zarar üreticiye ait idi. 1964 yılında kurum sürekli zarar ettiği gerekçesi ile bu yıldan itibaren devletin alım garantisi ve fiyat desteği ile faaliyetlerini sürdürmeye başlamıştır (Kayalak, Özçelik, 2012, 44).

Türkiye'de fındık sosyo-ekonomik önemi nedeniyle 1964 yılından itibaren destekleme kapsamına alınmıştır. Fiskobirlik, 1964-1994 yılları arasında fındık alımlarını tamamen devlet adına gerçekleştirmekle görevlendirilmiştir. 1994 yılından itibaren Fiskobirlik devlet adına fındık alımı yapmıyor gibi görünmüş ancak devletin belirlediği fiyattan fındık alımı yapmaya devam etmiştir. 16.06.2000 tarih,24081 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 4572 sayılı Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri Hakkındaki Kanun uyarınca Fiskobirlik özelleştirilmiş, bu tarihten sonra tamamen kendi adına ve hesabına alım yapmaya başlamıştır.

Fiskobirlik özelleştikten sonra her ne kadar kendi adına ve hesabına fındık alımı yapsa da, devletin açıkladığı fiyattan alım yapmaya devam ettiği için bu durumunda bir müdahaleden farkı yoktur. Fiskobirlik alımları ile üreticilere belli bir fiyat ve Pazar garantisi verilmektedir. Fındığın iç fiyatı, çoğunlukla Fiskobirlik'in alım fiyatı ile belirlenmektedir. Özel sektör fiyatları, bazı yıllar Fiskobirlik fiyatının üzerinde gerçekleşmektedir ancak genellikle Fiskobirlik fiyatının altında gerçekleşmektedir. Özellikle üretimin az olduğu yıllarda özel sektör fiyatları daha yüksek olmaktadır. Bazı yıllar ise Fiskobirlik'in peşin ödeme yapmaması, ürün bedellerini geç ödemesi ya da ürün alımı için piyasaya geç girmesi gibi durumlar nedeniyle özel sektör fiyatları daha düşük olmuştur. Devlet tarafından fındığa alım garantisi verilmesi ve bazı yıllar uygulanan yüksek destekleme alım fiyatlarından dolayı başlangıçta Doğu

Karadeniz Bölgesi'nde üretimi yapılan fındık, zamanla Batı Karadeniz'e doğru genişlemeye başlamıştır (İşler, 2010, 10).

2000 yılında uygulamaya konulan "Tarım Reformu Uygulama Projesi (Agricultural Reform Implementation Project) (ARIP)" kapsamında, girdi, kredi ve fiyat desteklerine dayanan mevcut sistemden Doğrudan Gelir Desteği (DGD) sistemine geçilmiştir. Ayrıca 16 Haziran 2000 tarihli 4572 Sayılı Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri (TSKB) Kanunu ile Fiskobirlik ve 16 Birliğe devletin mali desteği kaldırılmıştır. 4572 Sayılı Kanuna istinaden borçlarının silinmesi ve 4 yıllık uyum süreciyle özerk bir kuruluş olacak olan Fiskobirlik'e devlet müdahaleleri devam etmiş ve borçları silinmemiştir. Fiskobirlik 2000 yılı fındık alımı finansmanının tamamı devlet bütçesinden gerçekleştirilmiştir. 2001 yılında Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu(DFİF)'ndan yararlanılmıştır. 2002/ 4765 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı (BKK) ile 2002 yılı arz fazlası olan kabuklu fındığın devlet adına üreticiden Fiskobirlik'in alması kararlaştırılmıştır. Fiskobirlik 2003 yılından itibaren devlet desteği olmadan, fındık alımlarını kendi adına öz kaynakları ve kredileri karşılamaya çalışmıştır. 2006 yılında ise Destekleme ve Fiyat İstikrarı Fonu'ndan yararlanamayan Fiskobirlik'in fındık alımı ise neredeyse tamamen bitmiştir. 1964 yılından itibaren Fiskobirlik'e verilen, kar ve zararı devlet hazinesine ait olan fındık alım ve fiyat desteklemesi görevi 2006/10865 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile Toprak Mahsulleri Ofisi'ne (TMO) verilmiştir (Kayalak, Özçelik, 2012, 44).

Fındıkta destekleme alımları yasal olarak 1994 yılında ve Fiskobirlik'in özerkleştirilmesi ile 2000 yılında fiilen sona ermiş olmasına rağmen Devlet Fiskobirlik ve 2006 yılından itibaren de TMO aracılığı ile fındık piyasasının belirlenmesinde rol oynamaktadır. Fiskobirlik'in piyasadaki etkinliği giderek azalmaktadır. Fiskobirlik 1994-1999 döneminde ortalama olarak üretim maliyetinin % 68 üzerinde fiyat garantisi vermişken, 2001-2003 döneminde üreticilere maliyetin % 1,3 üzerinde fiyat garantisi vermiş ve alım oranını ise % 10'a kadar düşürmüştür

Devletin Fiskobirlik kanalı ile fiyat desteğini çekerek DGD ödemeleri ile destekleme yapması, söz konusu ödemelerin yeterli uygulama alanı bulamaması ve

miktar olarak yetersiz bulunması nedeni ile üreticinin aleyhine sonuçlar doğurmuş üreticinin gelir kaybını telafi edememiştir (Albayrak Vural, 2008, 61-62).

Türkiye’de fındık arazilerinin miras yoluyla parçalanması Doğrudan Gelir Desteği yardımını önemsiz kılmaktadır. Çünkü; tarım yapılan arazi ne kadar azalırsa maliyetler o kadar çok artacaktır. Bu durumda üreticinin tarım arazileri belirli bir dönemin altında kalınca üreticinin maliyetleri artacak ve üretici de elde ettiği ürünle maliyetlerini de karşılayamayınca tarım ürünü ile ilgilenmekten vazgeçecektir. Bu nedenle Türkiye’de tarım arazisine uygulanan Doğrudan Gelir Desteği fındık üretiminde verimliliği artırıcı bir etki yapamamaktadır (Harman, 2013).

Türkiye’de uygulanan fiyat destekleme politikasının etkisiyle fındık dikim alanlarında önemli bir artış yaşanmasına rağmen, fındık veriminde dikkate değer bir artış olmamıştır. Hatta, Orta ve Batı Karadeniz Bölgesi’ndeki verim düzeyinde 1980’den sonraki dönemde fındık bahçelerinin yaşlanması etkisiyle düşüş yaşanmıştır. Fındık üreten diğer ülkelerle karşılaştırıldığında Türkiye’deki verim düzeyi, ABD’den yaklaşık 2 kat, İtalya’dan yaklaşık bir kat daha düşüktür. Bu durum uluslararası pazarlarda Türkiye’nin rekabet gücünün artırılabilmesi için verim düzeyini artıracak politikaların oluşturulması ve uygulanmaya konulmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır. Fındık bahçelerinin toprağın genellikle çok sığ (Ordu’daki arazinin %90’ı, Giresun’daki arazinin ise %79’u 0-40cm toprak kalınlığına sahiptir) yüksek meyilli ve teknik anlamda fındık bahçesi kurulamayacak alanlarda tesis edilmesi düşük verimin en önemli sebebidir. Verimin düşük olmasında; fındık üreticilerin bir kısmının üretim bölgelerinden uzak yerlerde oturması ve çalışması, üreticilerin gerekli kültürel işlemleri yeterince yerine getirmemesi ve gerekli girdilerin doğru bir şekilde yeterince kullanılmaması, bilgi eksiklikleri gibi faktörler etkili olmaktadır (Bozoğlu, 2004, 395).

4.1.1.1.2. Toprak Mahsulleri Ofisi’nin (TMO) Fındık Alımı

Toprak Mahsulleri Ofisi, 1938 yılında 3491 sayılı Kanunla iktisadi devlet teşekkülü olarak kurulmuştur. 1984 yılında 233 sayılı KHK’nın yayımıyla birlikte kuruluş bugünkü hukuki statüsüne kavuşmuş olup, faaliyetleri 11.12.1984 tarih ve

18602 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren Ana Statüsü çerçevesinde aşağıdaki gibi belirlenmiştir:

Kuruluşun faaliyet konusu: Yurtta hububat fiyatlarının üreticiler yönünden normalin altına düşmesini ve tüketiciler aleyhine anormal derecede yükselmesini önlemek, bu ürünlerin piyasasını düzenleyici tedbirler almak ve gerektiğinde BKK ile hububat dışındaki diğer tarım ürünleri ile ilgili verilecek görevi yürütmek, afyon ve uyuşturucu maddelere konulan devlet tekeli işletmek olarak belirtilmiştir.

2006 yılında Ana Statüde yapılan değişiklikle, Kuruluşun hububat dışındaki diğer tarım ürünleri ile ilgili olarak Bakanlar Kurulu tarafından görevlendirilebilmesine imkân tanınmıştır. Bu çerçevede, 2006/10865 sayılı BKK ile fındık alımı ile görevlendirilmiştir. Tarihinde ilk defa fındık alımı ile görevlendirilen TMO Genel Müdürlüğü, 2006 üretim ve ihracat sezonunda piyasadan 162 bin ton kabuklu fındık alımı gerçekleştirmiştir. Aşağıdaki çizelgede TMO'nun fındık alım miktarları ve fiyatları verilmiştir. TMO 2006 yılında fındık alım fiyatını 4 YTL olarak açıklamıştır. 2007 yılında ise TMO kademeli fiyat uygulamasına geçmiş, ilk kademe alım fiyatını 5,15 YTL olarak belirlemiştir. 2008 yılında da kademe fiyat uygulanmış ve ilk kademe alım fiyatı 4,0 YTL olarak belirlenmiştir.

Çizelge-17: TMO Fındık Alım Bilgileri

Fındık	2006	2007			2008	Toplam
		2005*	2006*	2007*		
Fındık Alım Miktarı(Ton)	162,489	40,742	26,631	95,641	368,041	693,545
Fiyatı(TL/kg)	4,00	-	-	5,15-5,35	4,00-5,00	
Üretici Sayısı	59,388	Fiskobirlik	Fiskobirlik	44,858	152,428	256,674
Alım Bedeli (Milyon/TL)	585	719			1530	2834

Kaynak: Kayalak, 2009, 63

Toprak Mahsulleri Ofisi 2007 yılında kendi adına 464 milyon YTL bedelle aldığı 95,641 bin ton fındığın yanı sıra, 2007/12757 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile Fiskobirlik stoklarında bulunan 2005 ve 2006 yılı mahsulü 67,373 bin ton kabuklu

findığın da satın alımıyla görevlendirilmiştir. Fiskobirlik'in stoklarındaki findığı yaklaşık 247 milyon YTL bedelle satın almıştır. Bu görevlendirme ile TMO arz fazlasının fiyat istikrarı üzerinde olumsuz etki yapmasını engellemeye çalışmıştır. 2008–2009 kampanya döneminde 366 bin ton ürüne karşılık 1,52 milyar TL ödeme yapılmıştır. Fiskobirlik'ten 1.796 ton ürün alınmış ve ürün bedeli 8,1 Milyon TL borçlarına karşılık tahsil edilmiştir. TMO tarafından 2006-2008 döneminde toplam 694bin ton ürün alınmış ve 2,83 milyar TL ödeme yapılmıştır (Kayalak, 2009, 63).

Toprak Mahsulleri Ofisi'nin 2006, 2007, 2008 yıllarında almış olduğu fındıkları satamaması sonucu stok miktarı artmıştır. 15.07.2009 tarihli ve 27289 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 2009/15202 sayılı Bakanlar Kurulu Kanunu ile Toprak Mahsulleri Ofisinin fındık alımları sonlandırılmıştır. 2009 yılında fındık alımı yapamayacak olan Toprak Mahsulleri Ofisi'nin depolarında yaklaşık 494 bin ton fındık vardır. Stok sorunu nedeniyle 31.10.2007 tarihli ve 12757 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile mevcut fındıkların Toprak Mahsulleri Ofisi tarafından yağlığa ayrılması ve oluşacak görev zararının hazine tarafından karşılanması konusunda Toprak Mahsulleri Ofisi'ne yetki verilmiştir.

15.07.2009 tarihli ve 27289 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 2009/15202 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile Toprak Mahsulleri Ofisi'nin fındık alım görevi sonlandırılmıştır. Bundan sonra artık fındık alımı yapmayacak olan Toprak Mahsulleri Ofisi'nin stoklarında bulunan findığın piyasaları olumsuz etkilemesine izin vermemek için önemli bir bölümünün yağ üretiminde kullanılacağı Yeni Fındık Stratejisi'nde açıklanmıştır (Kayalak, Özçelik, 2012, 46).

1993 yılında, Toprak Mahsulleri Ofisi'nin stok finansman yükünü hafifletebilmek için, makbuz senedi karşılığında çiftçilerin ürünlerini belli bir ücret karşılığında Toprak Mahsulleri Ofisi'nin depolarında tutabilme imkanı getirilmiştir (Yükseler, 1999, 4).

Düzce Ziraat Odası Başkanı Ramazan Öztürk findığımızı ucuza almaya dur demeliyiz söyleşisinde; findığın 2011 yılında haftalık bazda beklenenden fazla olarak 4 bin 1 ton miktarında ihracat yapıldığını, 2010 yılında da haftalık 2 bin 687 ton fındık ihracatında bulunulduğunu yani son üç yılın temmuz ayında yapılan fındık

ihracat rakamlarında rekor bir artış söz konusu olduğunu ve artışların da devam ettiğini dile getirmiştir. Ancak rekor ihracat artışına rağmen fındık fiyatlarının son üç yılda dip noktada olduğunu, bu durumu anlayamadığını belirtmiştir. Tüm dünyada fındık tüketimi artarken fındık fiyatları düşmektedir. Fındık Piyasalarını malın asıl sahibi olan çiftçilerin belirlemesi gerektiğini vurgulamıştır. Öztürk, Fındığı pazara kontrollü getirip Pazar ve piyasa kontrolünü biz çiftçiler elimizde tutmalıyız şeklinde açıklama yapmıştır. 1 kg fındığın maliyetinin 4,5 TL üzerinde olduğu bir durumda fındığımıza 4 TL fiyat biçenlere ya da fındığı bu bedelden daha ucuza almaya çalışanlara dur demeliyiz şeklinde ifade etmiştir (Öztürk, 2012, 63).

4.1.1.2. Dikim Alanlarının Sınırlandırılması

1980'li yıllardan bu yana fındık üretiminin, iç tüketim ve ihracat hamini aşması stoklara neden olmaya başlamış bu durumda fındık dikim alanlarının sınırlandırılmasını gündeme getirmiştir (Mutlu, Çamoğlu, Akıncı, Bozkurt, 2011, 18).

Fındıktaki üretim fazlalığını önlemek, fındık üretiminin en uygun alanlarda yapılmasını ve üretimin talepteki gelişmelere göre yönlendirilmesini düzenlemek amacı ile 1983 yılında 2844 sayılı Fındık Üretiminin Planlanması ve Dikim Alanlarının Belirlenmesi Hakkında Kanun çıkarılmıştır. Altı yıl boyunca kanunun uygulama alanları belirlemesi yapılamamıştır. Ancak 1989'da çıkarılan uygulama yönetmeliği ile kanunun kapsamına girecek alanlar belirlenmiştir ve kanun ile ilgili yönetmelik 1989 yılında yayınlanmıştır. Bu yönetmeliğe göre 1.ve 2. Sınıf tarım arazilerinde, %6'dan daha az eğimli 3. Sınıf tarım arazilerinde ve rakımı 750 metrenin üzerindeki yeni tarım arazilerinde yeni fındık bahçesi kurulmasına ve fındık bahçesinin yenilenmesine izin verilmemektedir. Giresun, Ordu ve Trabzon il merkezleri ile ilçeleri ve Bolu ilinin(şimdiki Düzce ili sınırları içinde) Akçakoca, Zonguldak ilinin Ereğli ilçesi bu sınırlandırmanın dışında tutulmuştur (Kayalak, Özçelik, 2012, 47).

Bu kanun ile mevcut üretim alanlarının tespiti ve belirlenen bölgeler dışında yeni fındık bahçelerinin kurulmasının yasaklanması öngörülmektedir. Aynı yasada fındık ekim alanları dışında fındık bahçeleri olanların ağaçlarını sökmesi ve başka bir tarım

ürünü yetiştirmesi teşvik edilmektedir. Ancak kanun yürürlüğe girdikten sonra da gerek izin verilmeyen alanlarda gerekse izin verilen alanlarda gerekli izinler alınmadan fındık dikim alanları genişletilmiştir. Bu genişlemenin en önemli nedenleri olarak fiyat destekleme politikasına devam edilmesi, zorunlu ağaç sökülümünün bahçelerin ekonomik ömrünün sonuna bırakılması, üreticilerin sökülüm tazminatını yeterli görmemesi, tazminatın kaynağının Tarım ve Köy İşleri Bakanlığına devredilmemesi, fındığa alternatif olacak ürünlere yeterli destek verilmemesi ve yeterli denetimin yapılmaması gösterilmektedir (Albayrak, 2008, 65).

4.1.1.3. Alternatif Ürün Projesi

Alternatif ürün projesi ile üretimde üretim fazlalığımız olan, önceki yıllarda uygulanan destekleme politikaları nedeniyle bütçeye büyük yük getiren fındığın ve tütünün üretim alanlarının azaltılması hedeflenmektedir. Bu azaltılma sonucunda kazanılan tarım alanlarında üretimde eksikimiz olan ve yurt dışından ithal etmek zorunda kaldığımız ürünlerin yetiştirilmesi amaçlanmaktadır (İncekara, Bayraklı, 2004, 354).

Bu amaçla çıkarılan 2001/2218 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile belirlenen alanlar dışında kalan fındık bahçelerinin söküleceği ve sökülüm masraflarının karşılanacağına dair karar ve 2001/3438 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile belirlenen yönetmelikle düzenlenen fındıkta Alternatif Ürün Desteklemesi politikaları uygulamaya konulmuş ancak politikalar istenilen hedefe ulaşamamıştır (Kayalak, Özçelik, 2012, 47). Alternatif ürünler, rakımı 750 metrenin üzerindeki araziler hariç olmak üzere, alternatif ürün programının uygulanacağı illerdeki birinci ve ikinci sınıf tarım arazileri ile %6'dan daha az eğimli üçüncü sınıf arazilerde uygulanacak (<http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/129405.asp>, 2013).

Fındıkta Alternatif Ürüne Geçiş programının Artvin, Bartın, Giresun, Düzce, Kastamonu, Kocaeli, Ordu, Rize, Sakarya, Samsun, Sinop, Trabzon ve Zonguldak (13 il) illerinde uygulanmasına karar verilmiştir. Bu illerde, rakımı 750 metrenin üzerine araziler hariç olmak üzere, 1. ve 2. sınıf Fındık Sektörünün Durumu, tarım arazileri ile, % 6'dan daha az eğimli 3. sınıf tarım arazilerinde fındık üretiminden

vazgeçerek alternatif ürün yetiştiren üreticiler alternatif ürün ödemelerinden faydalandırılmaktadır. Bununla birlikte Sakarya, Düzce, Samsun ve Ordu illerindeki eğimli olmayan ve 1. ve 2. sınıf tarım arazisi vasfına sahip 57.000 hektarlık alanda, ortalama veriminde yüksek olması nedeniyle, alternatif ürün programı çalışmalarının yoğunlaştırılması amaçlanmıştır (Hekimoğlu, Altındeğer, 2006, 21).

Alternatif ürüne geçen üreticilerden 2009-2010 döneminde başvurana, 3 yılda dekara toplam 600 lira, 2010-2011 döneminde başvurana, 2 yılda toplam dekara 450 lira, 2011-2012 döneminde başvurana dekara 300 lira telafi ödemesi yapılacaktır. Alternatif ürün programı ile özellikle taban arazilerde fındık yerine alternatif ürüne geçen üreticiler yapılacak desteklerle, katma değeri yüksek ürünlerin yetiştirilmesi sağlanacaktır. 3 yılın sonunda bu ruhsatsız alanlarda fındık üretimine izin verilmeyecektir. Alternatif ürün programında ‘‘ Türkiye Tarım Havzaları Üretim ve Destekleme Modeli’’nin o bölgeler içinde öngördüğü ürünlerin yetiştiriciliği teşvik edilecektir (Mutlu Çamoğlu, Akıncı, Bozkurt, 2011, 45).

4.1.1.4. Yeni Fındık Stratejisi

15 Temmuz 2009 tarihli 2009/15201 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile devlet tarafından kabul edilen Yeni Fındık Stratejisi ile fındığın desteklenmesi yeniden düzenlenmiştir. Yeni düzenlemenin, üretim alanlarının sınırlandırılması ve alternatif ürün projesine dayanan iki yönü vardır. Birincisi; ruhsatlı alanlarda üretim yapan fındık üreticilerine ‘‘ Alan Bazlı Gelir Desteği’’, ikincisi; ruhsatsız alanlarda fındık üretimi yapanlara ise alternatif ürünlere geçmeleri halinde ‘‘Alternatif Ürün Desteği’’ verilmesidir (Kayalak, Özçelik, 2012, 48).

Yeni Fındık Stratejisi ile arz ve talep dengesinin sağlanacağı, fındık fiyatının serbest piyasada oluşacağı, rakip ülkelerin üretimi cazibesini yitireceği, Türkiye'nin uluslararası piyasalardaki ürün arzında belirleyici olacağı, kamu harcamalarında etkinlik sağlanacağı, fiyatta ve ihracat gelirlerinde istikrar sağlanabileceği belirtilmektedir. Bu yeni strateji ile özellikle fiyatların belirlenmesinde, devletin rolü ortadan kalkmaktadır (Mutlu Çamoğlu, Akıncı, Bozkurt, 2011, 45).

4.1.1.5. Uzman Desteği

Özellikle yapılan toplantı kongre ve şuralarda bilim adamlarının fikirleri yerine siyasilerin fikirlerine başvurulması fındığın siyaset malzemesi yapılmasına ve bilimden uzaklaşarak fındık üzerindeki kontrolümüzün kaybedilmesine yol açmaktadır. Yapılan her organizasyonda siyasi kaygılar nedeniyle politikacılara söz verilmekte ve fındık üzerinden çiftçilerin siyasi görüşleri etkilenmeye çalışılmaktadır. Özellikle fiyat konularında siyasi kaygılar çoğu zaman ön planda olmuştur (Bilgin, Peru, 2004, 332-333).

4.1.2. Dünya’da Fındığa Uygulanan Destekleme Politikaları

Nüfus artışı ve yükselen refah düzeyi dünyada gıda talebini artırırken doğal kaynaklar üzerindeki baskıyı ve çevre sorunlarını da beraberinde getirmiştir. Ayrıca 1980’li yıllardan sonra tarımsal desteklemelerin ve dış ticaret korumacılığının, dünya ticaretindeki olumsuz etkilerinin tartışılmaya başlanması ile beraber tarımsal desteklemeler ve dış ticaret politikaları(özellikle AB ve ABD’nin) Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) müzakerelerine davet edilmiştir. Yüksek tarımsal desteklemeler üretim miktarının talebin çok üzerinde olmasına yani arz fazlasının ortaya çıkardığı depolama ve diğer mali yüklerle neden olmuştur. Bu nedenlerle dünyada AB ve ABD’nin de yönlendirmesiyle tarım politikalarında yeni düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemelerin temeli Dünya Ticaret Örgütü tarım müzakerelerinin de etkisiyle üretimden bağımsız destekleme sistemlerinin oluşturulması yönünde olmuştur.

Üretimden bağımsız destekleme sistemlerinin dünyada uygulanmaya başlamasıyla fındık üretimine yönelik desteklemeler de özellikle AB ve Türkiye’de Doğrudan Gelir Desteğine (DGD) dönüştürülmüştür

4.1.2.1. Avrupa Birliği’nde Fındık Politikaları

Avrupa Birliği’nde fındık üreticileri Türk fındığının kalitesi ve arı ile mücadele edebilecek durumda değildir. Avrupa Birliği Meyve ve Sebze Ortak Piyasa Düzeni Komisyonu’nun 1989 yılında fındık sektörü için yaptığı özel düzenlemeler ile 10 yıl süreyle fındık üreticileri, üretici örgütleri ile finanse edilmiştir. Bu düzenleme ile

Komisyon; üretim kalitesini yükseltmeyi, pazarlama gücünü artırmayı ve üreticilerin üretici organizasyonlarına katılmalarını sağlamayı amaçlanmıştır.

Avrupa Birliği'nde fındık üreticilerine iklim koşullarının olumsuz etkisi olduğu zamanlarda yardımlar verilmekte ve üretici organizasyonlarına pazarlanana ürünün %4,1 i kadar pazarlama desteği verilmektedir. Ayrıca dış ticarete teşvik edici ve korumacı politikalar uygulanmaktadır. 1997-2001 yıllarında ihracatta ton başına 53-103 euro arasında değişen oranlarda da geri ödemeler yapılmıştır. Fındık üreticilerini korumak amacıyla 3. Ülkelerden AB Ülkeleri'ne yapılan fındık ithalatında iç fındığa %3,2 gümrük vergisi uygulanmaktadır.

4.1.2.2. ABD'de Fındık Politikası

Avrupa ve Türkiye'de fındık çalı veya çok gövdeli çalı olarak yetiştirilirken ABD'de tek gövdeli ağaç formunda, geniş bahçelerde ve ileri teknoloji kullanılarak yetiştirilmektedir. Ancak ABD fındığa en iyi ikame olan badem üretimine ağırlık vermiştir. Bu nedenle fındık üretiminin artıp Türkiye'ye rakip bir ülke olacağı tahmin edilmemektedir.

ABD'de fındık sektörünü yönlendiren 4 temel organizasyon bulunmaktadır. Bunlar; Fındık Pazarlama Kurulu(Hazelnut Marketing Board= HMB), Oregon Fındık Komisyonu(Oregon Hazelnut Commission= OHC), Sert Kabuklu Meyve Yetiştiricileri Derneği(The Nut Grower's Society Of Oregon, Washington and British Columbia = NGS) ve Oregon Fındık Sanayi Birliği(The Associated Oregon Hazelnut Industries)'dir.

Federal Fındık Pazarlama Düzenlemesi'ne göre yönetilen Fındık Pazarlama Kurulu (HMB) 1949 yılında fındık üreticileri ve pazarlamacıları tarafından kurulmuştur. 4 temel görevi vardır. Bunlar; öncelikle sanayi için kalite standartlarını belirler ve ithal ürünün ABD standartlarını karşılmasını sağlar, ABD'de fındık sektörünün istatistiklerini kaydeder. Araştırma, eğitim ve tanıtım programları için fon sağlar. Yönetim kurulu sektörün iç piyasa hacminde kısıtlama yapmanın sektör için uygun olduğuna karar verirse işleyicilerin pazar hacmini belirler. (Kayalak, Özçelik, 2012, 49-50).

Türkiye ile ABD arasında iki çeşit ilişkiden bahsedilebilir. Birincisi ABD fındık tarımı üzerine etki eden en önemli dış faktörün Türkiye olmasıdır. Çünkü Türk fındığının pazara arzı oldukça değişkenlik göstermektedir. Türk hükümetinin fiyat politikalarının ve yıllık üretim miktarlarının önceden tahmin edilememesi Oregon Fındık Sanayisinin yönlendirilmesi açısından karşılaşılan en büyük güçlüğü oluşturmaktadır. İkincisi ise, fındık ihracatı nedeniyle iki ülke arasında direkt bir ilişkinin de söz konusu olmasıdır. Amerika ithal ettiği fındığın büyük bir çoğunluğunu Türkiye'den karşılamaktadır (Erdoğan, 2004, 392).

4.1.2.3. Diğer Ülkelerde Fındık Politikaları

Türkiye'nin fındık arzında yaşanan dalgalanmalar fiyat istikrarsızlığına neden olmaktadır. Dünya fındık piyasasında oluşan güvensizlik, Türkiye'nin fındıktaki üstünlüğünü kırmaya yönelik birtakım faaliyetler yürütülmesine neden olmaktadır. Son yıllarda Avrupa Birliği, üye ülkelerdeki sert kabuklu meyve üreticilerine yaptığı destekler ile İtalya, İspanya, Yunanistan, Fransa ve Portekiz gibi ülkelerde üretimi artırmaya çalışmalarının yanı sıra özellikle Avrupalı fındık ithalatçıların(Almanya) teşviki ile Azerbaycan, Gürcistan, Arjantin, Şili gibi ülkelerde fındık üretimini teşvik etmektedir. Fındık Tanıtım Grubu'nun araştırmalarına göre Gürcistan'da 85 bin hektara, Azerbaycan'da ise 25 bin hektara ulaştığı ve bu ülkelerde dikim alanlarının artmaya devam ettiği ifade edilmektedir (Kayalak, Özçelik, 2012, 50).

4.2. Çayın Ekonomik Önemi ve Sorunları

Çay tarımı ve ticareti Doğu Karadeniz Bölgesi ekonomisinde çok önemli bir yer tutmaktadır, Doğu Karadeniz Bölgesi'nin ekonomik kalkınmasında, bölge halkının refah seviyesinin yükselmesinde, göçün önlenmesi ve yavaşlamasında çay tarımı önemli bir işlev görmüştür ve hala da görmektedir. Çay sektörü istihdam, gelir, gelir dağılımı ve tüketim gibi çeşitli makro değişkenler açısından bölgeye ve ülkeye çok şeyler kazandırmıştır. Yöre halkının sosyo-ekonomik düzeyini ileri seviyeye taşımış, bölgenin refah düzeyinin artmasında etkin rol oynamıştır (Kalça, Toksoy, 2006, 1).

Çay, ülke ekonomisine 300 milyon dolarlık kaynak sağlamakta ve bir milyon insanın ise geçim kaynağını teşkil etmektedir (<http://www.biriz.biz>, 2013). Çayın

yetiştiği bölgede farklı tarım ürünü yetiştirme olanağının fazla olmaması bölge insanı için çayın ekonomik değerini artırmıştır. Bunun yanında çayın aradığı iklim şartlarından dolayı farklı bölgelerde yetişme olanağının olmayışı çay bölgesinin önemini artırmıştır. Bu anlamda çay hem yetiştiği bölgede alternatifsiz olduğu için hem de başka bir bölgede yetişme olanağı olmadığından tekel konumundadır (Başer, 2006, 62).

Doğu Karadeniz Bölgesinin en temel geçim kaynağı olan çay ürününde önemli sorunlar yaşanıyor. Birçok tarımsal üründe olduğu gibi çayda da üretim-tüketim dengesizliği vardır. Geleneksel yöntemlerle ve plansız yapılan çay üretimi yıllardır kuralsızlaştırılmış ve tek ürün kültürü alışkanlığı oluşmuştur. Uzun yıllar çay üreticileri yerine aykur desteklenmiş, özellikle küçük ölçekli üretim yapan ve gelirini sadece çaya bağlayan aileler çok zor bir hayat mücadelesinin içine itilmiştir. ay sanayicileri de bir taraftan devleti arkasına alan aykur ile, diğer taraftan kendi içinde kuralsız, sistem dışı, kayıtsız çalışan değerimen türü imalathaneler, paketlemeci ithalatçı firmalarla ve onların bıraktığı kötü imajla mücadele etmektedir (www.ulusalcaaykonseyi.org.tr, 2013).

4.2.1. Kaçak ay Sorunu

Çayda uygulanan yüksek vergi oranı (%145) kaçak çay ithalatının artmasına neden olmaktadır. Kaçak yollardan giren yabancı menşeli sağlıksız ve standarda uymayan çaylar yerli çay satışlarını olumsuz etkilemektedir. Kaçak ay ile ülkede çay arzı artmakta üretim ve tüketim dengesinin bozulmasına neden olmaktadır. Üretim ve tüketim dengesinin bozulması çay fabrikalarında stoklara neden olmaktadır (Er, 2013, 234)

Son yıllarda özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki sınır kapılarından ve sınır boylarından çeşitli illegal yöntemlerle ülkemize giren İran Menşeli kaçak aylar, Türk ay Sektörünü tehdit etmektedir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinin kendine has yapısı nedeniyle çay kaçakçılığı olağan ticaret haline gelmiştir. Yapılan tüm uyarı ve önlemlere rağmen kaçak çay ticareti engellenememiş ve hatta kaçakçılık artarak devam etmektedir. Maliyet yönünden baktığımızda, Türk ayının İran menşeli çayla fiyat rekabeti edebilmesi mümkün

değildir. Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) üyesi olmayan İran Devleti, İran Çayını çok yüksek oranda desteklemektedir. Şöyle ki; İran hükümeti, ihraç edilen her 1 kg çaya karşılık 2 kg çay ithalatına izin vermektedir. Yaş çay bedeli devlet tarafından ödenmekte olup, enerji ve işçilik girdileri ülkemize oranla çok düşüktür. İran'da İran Çayı tüketilmemektedir. İran halkı, Sri Lanka ve daha çok Hindistan menşeli geniş yapraklı peko tipi çayı tüketmektedir. İran devleti, kendi ürettiği/ürettirdiği çayı kendi halkına içirmemekte, komşu ülkeler Türkiye, Azerbaycan ve Rusya gibi ülkelere ihraç etmektedir. Bunun sebebi, İran çayının üretildiği Hazar Denizi kıyısındaki iklim nedeniyle aşırı böceklenme meydana gelmesidir. Böceklenmeyle mücadelede kimyasal ilaç kullanılmaktadır. İran çayında bu nedenle çok yüksek oranda kimyasal ilaç kalıntısı (pestisit) ve böcek kalıntıları bulunmaktadır. Dolayısıyla İran menşeli çaylar, Türk halkının sağlığını da ciddi şekilde tehdit etmektedir (Rize Ticaret Borsası, 2012, 2).

Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde 60'a yakın çay paketleme fabrikası mevcuttur ve bunlar; Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığından üretim izni alan firmalardır. Bu bölgeden kaçak giren her gram çay Türk çiftçisinden, Türk sanayicisinden çok şey götürmektedir. 2012 yılı Ocak ayının sonuna geldiğimiz şu günlerde bile çay fabrikalarının depoları ağzına kadar çayla doludur. Türkiye bu şekilde İran Çay sektörünü dolaylı da olsa teşvik etmektedir.

Çay kaçakçılığı, Doğu ve Güneydoğu bölgelerimizde sistematik şekilde yapılmaya başlandı ve sektör haline geldi. Özellikle sigara kaçakçılığının üzerine çok fazla gidilmesinden dolayı çay, kaçakçıların gözdesi haline gelmiştir ve son yıllarda çay kaçakçılığında büyük artış görülmektedir. Sadece Rize Emniyet Müdürlüğü Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele Şube Müdürlüğü'nün koordinasyonu ile yapılan operasyonlarda 2010 yılında 1.640 ton, 2011 yılında sadece bir operasyonda 2.300 ton kaçak çay ele geçirilmiştir. Doğu ve Güneydoğu bölgelerindeki bu haksız rantın bir tarafında da Karadeniz'de gerek müstahsil ve gerekse halk nezdinde kredilerini tüketmiş olan bazı firmalar yer almaktadır.

Geçmiş yıllarda kaçakçılar daha çok Suriye ve Irak sınırından Seylan tipi (oppi: peco) çay getiriyorlardı. Çünkü, o bölgede bu çay tanınıyor ve talep görüyordu.

Şimdi ise daha çok üretim koşulları bakımından Türk çayı ile benzerlik gösteren ancak hijyen bakımından sakıncalı, yüksek miktarda pestisit içeren, analizlerde böcek kalıntılarına rastlanan İran menşe'li kaçak çayların; sınırdan at ve katır sırtında, kişi beraberindeki eşya olarak, sınır ticareti ve kamyonlarla farklı isimde faturalarla(mercimek, nohut, oyuncak gibi) girişi yapılmaktadır.

Çaykur ve özel sektörde markalaşmış firmaların taklitleri ile private label üretimlerinde kaçak ürünler kullanılmaktadır. Bu sahte ve kaçak çaylar, marketlerde ve halk pazarlarında faturasız olarak rahatlıkla satılmaktadır. Ayrıca, ambalajların üzerine Rize Çayı yazılmakta olduğundan, çayımızın imajı zedelenmekte, Türkiye'deki damak tadı bozulmaktadır (ulusalcaykonseyi.org.tr, 2013).

4.2.2. Toprak, İklim ve Bitkiye Bağlı Sorunlar

Tropikal iklim kuşağının bir bitkisi olan çay, ülkemizde bu iklimi andıran Doğu Karadeniz bölgesinin sahil şeridinde yetişmektedir. Bol yağış ve nemin yanı sıra, belli sıcaklık seviyesinde yetişebilen çay bitkisinin büyümesi 30 derecenin üzerindeki ve 13 derecenin altındaki sıcaklıklardan etkilenmektedir. Doğu Karadeniz Bölgesinde ise yıl içinde sıcaklık değerlerinin -4 ile 38 derece arasında değişmesi çay bitkisinin büyümesinin durmasına sebep olmaktadır. Bölgenin iklim koşullarından dolayı ülkemizde sadece Mayıs-Ekim ayları arasında çay hasadı yapılabilmektedir. Çay üretilen diğer ülkelerde (Japonya, Hindistan, Sri Lanka, Kenya, Tanzanya) 12 ay çay hasadı yapılırken ülkemizde çay hasadının 6 ay yapılabilmesi çay üretim alanlarının verimini ve fabrikalarının kapasite kullanım oranlarının düşmesine neden olmaktadır. (ER, 2013, 234).

Çay tarım alanlarında yıllardır kullanılan kimyasal gübre ile beraber, bu gübrenin bilinçsiz şekilde kullanımı nedeniyle toprağın yapısı bozulmuştur. Bundan dolayı, bitki iyi şekilde beslenememekte, çayın kalitesi ve verimliliği azalmaktadır (Rize Ticaret Borsası, 2013, 3).

Çay tarlaları, yanlış gübrelemeden dolayı gün geçtikçe daha fazla asit karaktere bürünmektedir. Bundan dolayı çay tarımı yapılan toprakların asitlik düzeyi ile makro ve mikro elementler kapsamının düzenli olarak izlenmesi gerekmektedir. Bu amaca

yönelik olarak yeterli sayıda toprak analiz laboratuvarlarının bulunmaması üreticilerin bilinçsizce gübre kullanımını artırmaktadır. Bu durum toprak yapısını bozarak çevre kirlenmesine yol açmaktadır. Bütün bu sebeplerden dolayı öncelikli olarak tarım topraklarının iyileştirilmesi yoluna gidilmelidir. Bunun için düzenli ve bilinçli gübreleme ile budama gibi kültürel uygulamalar yapılmalıdır. Böylelikle çayda yıllık sürgün verimini artmasıyla birlikte ürün yaş yaprak kalınlığı artmış olacaktır. Bu artışla beraber ocaklarda standart yaş yapraklar elde edilmiş olacaktır. Kaliteli yaş yaprak demek kaliteli kuru çay elde etmek demektir (Zenginbal, 2013, 110).

Yaş çay alımlarında kontrol mekanizması düzgün çalışmadığı için kalitesiz yaprak alımı hem kuru çay kalitesini hem de randıman oranlarını düşürmektedir. Bundan dolayı sektör giderek değer kaybetmektedir.

Miras yoluyla küçülen çay tarım alanlarından elde edilen ürün miktarı azaldığından, bireylerin ihtiyaçlarını karşılayacak gelir elde edilememektedir.

Yaş çay getirisinin yetersizliğinden dolayı tarlaya ve ürüne gerekli özen gösterilmemekte; bakımsız tarlalardan kalitesiz ürün elde edilmektedir. Fabrikaya gelen kalitesiz yapraktan, yüksek kalitede ürün elde etme şansı yoktur (Rize Ticaret Borsası, 2013, 3)

4.2.3. Hasat ve Taşıma Sırasında Yaşanan Sorunlar

Çay üreticisi, Hasat olgunluğuna gelmiş olmasına rağmen, tartıda fazla gelmesini sağlamak için taze filizleri hasat etmek yerine iyice büyümesini beklemekte ve artık kartlaşmaya başlayan çayı hasat etmektedir. Alım evlerinde hiçbir şekilde kontrol yapılmadığından, üreticiden taze filizleri toplayıp getirmesini beklemek safdillik anlamına geliyor.

Hasat edilen yaş çay ürünü, 'teris' adı verilen sentetik bezlerin içerisine konulup iyice ezildikten sonra bohça şeklinde sarılıp sıkıca bağlanmaktadır. Bu şekilde alım evlerine gelen çay tartıldıktan sonra alım evinin içine serilmekte ve fabrikadan gelen kamyonu bastırılarak ve çığnenerek yüklenmektedir (ulusalcaykonseyi.org.tr, 2013).

Hasat planlaması yapılmadığı için, tüm çayını birkaç gün içinde toplayıp satmaya çalışan üretici, hasat zamanı fabrikalarda yaşanan izdiham dolayısıyla satamadığı çayı, yol kenarlarına, avluya ve çeşitli boş alanlara serip bekletmekte, bazen günlerce bu şekilde bekleyen çay iyice kuruyup kızarmaktadır. Hasat edildikten sonra bu şekilde bekletilerek fabrikaya getirilen çay, bütün özsuyla beraber çay olma özelliklerini kaybettiği için, o hammaddeden iyi bir kuru çay ürünü elde edilemiyor.

1994 yılından bu yana uygulanmakta olan budama programının artık çay bitkisine bir fayda sağlamadığı tüm kesimler tarafından kabul edilmektedir. Uygun budama yapılmadığı için bitki morfolojisi değişime uğramıştır. Ve bundan sonra mevcut yöntemle geri dönüş sağlanması mümkün değildir. Bu nedenle, yeni bir model olarak ortaya konan ‘Çayda Gençleştirme’ ve ‘Yenileme’ programlarının devreye sokulması kaçınılmazdır (Rize Ticaret Borsası, 2013, 4).

Çay üreticisinin önemli bir sorunlarından biride miras yoluyla arazilerin bölünmesidir. Babadan oğula yöntemiyle bölünen arazilerin giderek küçülmesi nedeniyle çay tarımı tam anlamıyla bir geçim kaynağı olmaktan çıkmakta ve adeta yardımcı bir ekonomik dayanak haline gelmektedir (Er, 2013, 233).

4.2.4. Üretim Maliyetlerinin Yüksekliği ve Üretim-Tüketim Dengesizliği

Ülkemizde çayın yüksek üretim maliyetleri dünya piyasalarına (ihracat) çay satışını engellemektedir. En önemli maliyet unsuru yaş çayın fiyatıdır. Çünkü ek geliri olmayan çay üreticisi 6 ayda topladığı yaş çay ile bir yıl geçinmek durumundadır. Bu da yaş çay fiyatının yükselmesine neden olmaktadır. Yaş çay fiyatının yüksek olması sanayicinin hammadde maliyetini yükseltmekte, rekabet edebilme gücünü ise düşürmektedir.

Siyasi ve sosyal gerekçelerle işçi istihdam etmek zorunda bırakılan Çaykur’da mevsimlik işçi statüsünden kadroya geçen işçiler kurumda yüzde 50 fazla memur ve işçi bulunmasına sebep olmuştur. İstihdam edilen memur ve işçilerin fazla olması Çaykur’un personel maliyetlerinin artmasına neden olmuştur. Çaykur maliyetleri içinde, yaş çayın da dâhil olduğu ilk madde ve malzeme giderleri (%57) ile personel

giderleri (%28) iki ana kalemi oluşturmuştur. Diğer giderlerin (vergi, finansman, amortismanlar) oranı ise %15'tir. (ER, 2013, 232).

Yurt dışında yaş çay 12 ay hasat edildiği, işçilik ve diğer girdiler ucuz olduğu ve yaş çaya %50'nin üzerinde devlet desteği sağlandığı için üretim maliyetleri bize göre daha çok düşüktür. Bu durum da piyasadaki fiyat rekabetinde dezavantaj olarak karşımıza çıkmaktadır (ulusalcaykonseyi.org.tr, 2013).

Yaş çay alım standardında ekonomik ve sosyal nedenlerle istikrar sağlanamaması, çay üreticilerinin standart dışı çay satma eğiliminin artmasına neden olmuştur. Sektörde faaliyet gösteren işletmelerin bir çoğu alım planı yapmadan faaliyetlerini sürdürmekte bu durum da üreticiler topladıkları ürünü 3-4 gün bekleterek satma eğilimine girmekte, böylelikle yaş çay yaprağının kalitesinin bozulmasına dolayısıyla kuru çay kalitesinin azalmasına neden olmaktadır. Bunun için, çay sektöründe üretim ve satışta pazarı elinde tutan Çaykur ve özel sektör (Çaykur %60 ve özel sektör %40'lık bir paya sahiptir) birlikte çalışmalı ve projeksiyon geliştirmelidir. Ayrıca bu iki sektör, özellikle üreticilerin günlük yaş yaprak satışında oluşan sorun ve kargaşayı birlikte çözmelidir. Bunun yanında yaş çay alım ve üretim kampanyası döneminde kalitesiz ve iki buçuk yaprak dışında çay satın alarak üretim yapan işletmelerin faaliyetlerini önleyici tedbir alınmalıdır. Sektörler yaş çay alım bedeli olarak vadeli alımlar yerine peşin alım yoluna gitmelidir. Dünya çay üretimi ve satışında yapılanda budur. Bunun yanında arz fazlası nedeniyle oluşan üretim-tüketim dengesizliğini gidermek ve stok sorununu çözebilmek için kaliteli ürün almanın şartları oluşturulmalı üretilen ürünün pazara sunum olanakları geliştirilerek ürün çeşitlemesi, reklam, tanıtım ve tüketimi artırmaya yönelik çalışmalara ağırlık verilmelidir (Zenginbal, 2013, 110).

4.2.5. Çay alanlarında yaşlanma ve Çaylıkların yenilenmesinde gecikme

Çay bitkisinde ürün, yapraklardan elde edilir. Dikimden itibaren 4. yaşında ürün alınmaya başlanmakta ve ekolojik şartlara bağlı olarak 8-10 yaşından sonra maksimum ürün düzeyine ulaşılmaktadır. Çay bitkisinde ekonomik verim yaşı, ekolojik şartlar ve uygulanan kültürel tekniklere de bağlı olmakla beraber genellikle 50-60 yıl olarak kabul edilmektedir.

Ülkemizde çay bahçeleri yaşlı konumdadır. Özellikle 1. Sınıf çay bölgesi alanı içinde kalan çaylıklar ilk kurulan tesisler olduğundan oldukça yaşlı konumdadırlar. Çay alanlarının %30'u 50 yaşın üzerinde, ekonomik verim yaşını tamamlamış çaylıklardan oluşmaktadır .

Çayda verim, çay sürgünü olduğundan ve yaşlanan bitkilerde sürgün verimi düştüğünden yaşlanma aynı zamanda düşük verimlilik anlamına gelmektedir. Çaylık alanlarımızda büyük oranda yaşlı bitkiler bulunmaktadır. Gençleştirme budama sistemi uygulansa bile yaşlı çay bahçelerinden kaliteli yaprak alınması mümkün değildir. Bu nedenle öncelikle çok yaşlı alanlar başta olmak üzere çaylıkların belirlenecek üstün nitelikli genotiplerle yenilenmesi gerekmektedir. Gençleştirme budaması aynı bitkiden ürün alma süresini uzatmakta ancak yaşlılığı ortadan kaldırmamaktadır.

Yenileme uygulamalarında sökümden sonra toprak yorgunluğunu gidermek amacıyla 2-3 yıl içinde yeni dikimler yapılmamalıdır. Bu dinlenme sürecinde baklagil yem bitkileri ekilerek toprağın azot ve organik maddelerce zenginleşmesi de sağlanmalıdır.

2011 yılında biten gençleştirme budaması projesi çayda sürgün verimi ve sayısını arttırmış olmakla birlikte bu etkinin uzun süre devam etmesi mümkün değildir. Gençleştirme budamaları başlangıçta olumlu etki yapmakla birlikte gövde ve kök bölgesi yaşlı kaldığından yeni dikimlerin yerini alması mümkün olamamaktadır. Bu nedenle yaşlı çaylıklarda yenileme projelerinin devreye sokulması gerekmektedir (Özcan, Yazıcıoğlu, 2013, 71-72).

4.2.6. Özel Sektör Sorunu

Çayda devlet tekelinin kaldırılması ve liberalleşme eğiliminden amaç, devletin ticaret ve sanayi alanlarındaki faaliyetlerini azaltmak, çay pazarını büyütme, çayda kalite, tecrübe transferi ve istihdamı artırmaktır.

Bölgenin sosyo-ekonomik yapısı nedeniyle toplanan yaş çayları alma garantisi veren Çay-Kur İşletmeleri yeterli kapasiteye ulaşamayınca yaş çay imhasına ve alımlarda kontenjan uygulamasına gitmiştir. Özel sektörün devreye girmesiyle

Çaykur ve üretici rahatlamıştır. Bu sonuç, devletin 36 senede (1947-1986) ulaştığı kapasite artışına, özel sektörün 8 yılda ulaşmasıyla sağlanmıştır. İlave kapasite artışı istihdam hacmini de artırmıştır.

Çay-Kur ile rekabet etme durumunda olan Özel Sektör İşletmeleri, ambalajlarının iyileştirilmesine, dağıtım kanallarının daha etkin çalışmasına ağırlık vermiştir. Özel sektörün yapılanmaya çalışması Çay-Kur'u da motive etmiş, kurum kendini yenileme, teknolojik atılımlara girişme, yeni düzenin gereklerine uyma gibi çağdaş işletmecilik özelliklerini sindirme çabasına yönelmiştir.

Özel Sektörün çay piyasasına girmesiyle çay sanayinde olumsuz gelişmeler de yaşanmıştır. Özel Sektör fabrikalarının bir kısmı teşviklerle kurulmuştur. Gerekli teknik inceleme yapılmadan, isteyen kişi ve kuruluşlara kredi verilmesi, kıt olan sermayenin verimsiz yatırımlara ayrıldığını göstermektedir. 1984 yılı fiyatlarıyla 93 milyar TL teşvik belgesi verilmiştir.

Plansız ve programsız bir şekilde özel sektörün çay sanayine girmesi, bölgeyi bir fabrika mezarlığına dönüştürmüş, bir köyde 13 fabrikaya rastlamak mümkün olmuştur. Ayrıca fabrika kuruluşlarına tam bir serbestliğin tanınması 20-25 m²'lik çok ilkel fabrikalar yapılmasını bile gündeme getirmiştir. Böylece atıl kapasiteler oluşmuş, kaynak israfı artmıştır.

Özel sektör fabrikalarının faaliyetlerine başlamasıyla yaş çay üretim kapasitesi 1.5 kat artmış, fakat kalitede iyileştirmenin aksine standart dışı kuru çay üretimi fazlaşmıştır. Çoğu özel sektör fabrikası teknik ve hijyenik şartlar taşımamaktadır. Ayrıca, bunların TS 4600 siyah çay standardı taşıdığı da kuşkuludur. 1996 yılında yürürlüğe giren çay işletme ve paketleme tesisleri genel kurallar standardına da (TS-12076) çoğu özel sektör işletmeleri uymamaktadır.

Başlangıçta gerekli yasal düzenlemelerin yapılmamış olması nedeniyle, iskansız, ruhsatsız ve gayri yasal 312 özel işletmenin doğmasına neden olunmuş ve bunun sonucu olarak üretilen çayların kalitesiz olmasına ve kayıt dışı üretimine sebebiyet verilmiştir (Kalça, Toksoy, 2006, 3).

Devletin yıllarca Çaykur'u desteklemesi, maliyet hesapları yapmadan satış yapılması sektörü dolayısıyla da sanayiciyi zor durumda bırakmıştır. Çay piyasasında birçok özel firma kayıtsız, kalitesiz, sistem dışı yollarla çay üretmektedir. Özel sektördeki firmaların yaş çay üreticisinin alacaklarının ödemesini geciktirmesi güven sorununun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ürün bedellerinin geç ödenmesi özel firmaların istikrarlı bir şekilde hammadde temin edememesine neden olmuş, ödemesini zamanında yapan diğer çay firmalarını da olumsuz etkilemiştir. Ödemelerini zamanında alamayan üreticiler çayını Çaykur'a satamadığı zamanlarda özel sektöre satmaktadırlar (Er, 2013, 233).

4.3. Kivinin Ekonomik Önemi ve Sorunları

Kivi meyvesi vitamin ve aromatik maddeler bakımından zengin ve dekoratif görünüşlüdür. Bu özelliği nedeniyle kivi kısa sürede insanlar tarafından sevilmiş ve dünyadaki toplam üretimi bir milyon tonun üzerine çıkmıştır (<http://www.tarimkutuphanesi.com>, 2013).

Ülkemizde kivi yetiştiriciliğinin geçmişi çok kısa olduğundan bu konuda yeterli bir bilgi birikimi oluşamamıştır. Özellikle bu meyve türünün yetiştiriciliği ile ilgili birtakım sorunları bulunmaktadır. Bunların başında yeterli sayıda kaliteli fidanın bulunamaması, kivi bahçelerinin uygun biçimde terbiye edilip taçlandırılmaması, yaz ve kış budamaların genellikle yanlış ve yetersiz yapılması, bahçelerde yeterli oranda tozlayıcı erkek çeşitlerin bulunamaması gelmektedir. Ayrıca, dikilen bitkinin geç meyve vermeye başlaması yetiştiriciler açısından bir sorun olarak görülmektedir.

Doğu Karadeniz bölgesinde ticari anlamda yetiştiriciliğinin yeni yeni yapılıyor olması birçok sorunu da beraberinde getirmiştir. Bu sorunların başında tekniğine uygun bir şekilde bahçelerin kurulmamasıdır. Bu nedenle yeni kurulan kivi bahçelerinin mutlaka tekniğine uygun yapılması gerekmektedir. Kivi bahçeleri tesis edilirken uzun vadeli düşünmek gerekmektedir. Tesis aşamasında yapılan hataların sonraki yıllarda telafi edilmesi oldukça güçleşmektedir. Bunun için kivi üreticilerinin uzman ve bilirkişilerle diyalog halinde çalışmaları gerekmektedir. Karadeniz bölgesinde ürün çeşitlendirilmesi ile beraber bölgedeki üreticilerin daha fazla gelir elde etmeleri sağlanmış olacaktır. Böylelikle hem bölge ekonomisine, hem de yurt

ekonomisine ek bir gelir kaynağı oluşturulmuş olacaktır. Yetiştiricilik ve üretime teşvik açısından desteklenmeye devam edilmelidir (<http://www.tepge.gov.tr>, 2013) .

FAO'nun 2011 yılı verileri dikkate alındığında Türkiye'de kivi dikili alanların büyüklüğü 21.410 hektar olarak görülmektedir. Aynı dönem için en büyük kivi üreticisi olan İtalya'da kivi dikili alanların büyüklüğü 24.930 hektardır. Türkiye, dünya kivi üretim alanından yaklaşık %25 oranında pay alarak, İtalya'dan sonra ikinci sırada yer almaktadır. İtalya ile Türkiye arasında sadece 3.520 hektarlık fark olmasına rağmen üretim miktarı bakımından bu fark 402.237 ton ile dikkat çekici büyüklüktedir. Bu rakamlar da göstermektedir ki; Türkiye'de birim alandan alınan ürün, yani verimlilik, oldukça düşüktür. (Harman, 2013)

İlk tesis maliyeti dekar başına 5.000.-TL olarak tespit edilmiş olup; ilk 3 yıl ekonomik anlamda ürün elde edilemeyeceği ve bu süre içinde üretim maliyetlerinin de oluşacağı (direk, tel, sulama vs.) dikkate alınarak, ilk tesis aşamasında ciddi kamusal destekler sağlanması gereklidir. Mevcut destekler yetersiz kalmaktadır.

1990'lı yılların başlarında oldukça yüksek fiyatlara tane işi satılan bu ürün şimdilerde üreticinin elinden kilosu 1-1,5.-TL'ye çıkmaktadır ki, bu durumda arz talep noktasında bir dengesizlik hali olduğu sonucuna da varılabilir. (TUİK verilerine göre 2010 yılında 1 kg kiviinin fiyatı 2,39.-TL, 2011 yılında da 2,48.-TL olarak tespit edilmiştir) Ülkemiz için kivide bir arz fazlasından bahsetmek için henüz çok erkendir. Arz fazlası dönemlerdekine benzer dramatik fiyat düşüşünün nedeni arzın kontrol edilememesi, pazarlama eksikliği ve talep yapısıdır.

Türkiye 30 bin ton civarında kivi üretirken yıllık tüketim 50-60 bin ton civarındadır ve bu fark ithalat ile kapatılmaktadır. Buna rağmen özellikle üretici aşamasında piyasa fiyatının düşük olması arzın kontrolü ile alakalı bir konudur ki, bunun başında ürünü uzun süre elde tutacak soğuk hava depoları gibi argümanların bulunmaması gelmektedir. İktisat bilimi, piyasa denge fiyatının arz ve talebin çakıştığı noktada oluştuğunu ifade eder. Denge fiyatlar dışında oluşacak fiyatlar, taraflarda memnuniyetsizlik ortaya çıkartacaktır. Talep çok, arz az olur ise ürünün fiyatı yüksek olacağından talep edenler bu yüksek fiyattan memnun olmayacaktır. Arz çok talep düşük olur ise üretenler elde ettikleri gelirden memnun

olmayacaklardır. Bunun yanında arz ve talebin kontrolü de piyasa denge fiyatının oluşmasına etki etmektedir. O halde arz ve talebin eşit şartlarda ifade edildiği bir denge noktası aranması gerekmektedir. Kivi için bu denge noktası meselesine önem verilmedi ve "Fındığa alternatif ürün " anlayışı ile hiçbir dayanağı olmadan üretici motive edildi. Oysa pazarlama teknikleri konusunda mevcut proje olmadığı gibi arzın kontrolü ve talebin yönlendirilmesi gibi projeler de yoktur (www.ordutb.org.tr).

"İşletmecilik pazarlama ile başlayıp pazarlama ile devam eden bir süreçtir". Ürettiğiniz ürün ne kadar kıymetli olursa olsun, şayet onu satamıyorsanız ve pazar çeşitliliği yaratamıyorsanız, hiçbir kıymete sahip değildir. Kivi, genellikle yaş meyve olarak pazara arz ediliyor. Tüketici de bunu yine yaş meyve olarak tüketiyor. Ürün dalından kopartılıyor ve hiçbir katma değer yüklenmeden satışa sunuluyor. Pazar ise tek; yerel çevre. Bu arada üretim de tüketim eğiliminden daha hızlı bir trendle artıyor. Bu durumun sonucu olarak da ilk zamanlar 10 TL'ler seviyesindeki kiviinin fiyatı zaman içinde hızla düşmüştür.

Önemle üzerinde durulması gereken bir konu da "ürüne katma değer kazandırmak" tır. Artık, sanayi ötesi bir çağdayız. İnsanoğlunun teknolojiyi kullanarak ürüne kazandırdığı katma değerın sınırı yoktur. Bir ürünün tercih edilebilir olmasının kriterlerinden biri de; o ürünün sanayi tesislerinde katma değer kazanmış olmasıdır. Dalından kopartılmış kiviinin, sadece meyve olarak tüketilmesi rantabl değildir. Ancak, kiviye dayalı sanayi yatırımlarının yoğunlaşması ile ürün çeşitliliğine gidilmesi işin şeklini değiştirecektir. Örneğin; kivi likörü, votkası, kivi tozu, kivi cipsi, kivi kurusu, kivi çayı, kivi kokulu ev ve oto parfümleri vs. kiviye katma değer kazandıracak bu türden yatırımların olmaması, kivide dahi buna benzer ürünlerde zaman içinde birçok sorunun ortaya çıkmasına sebeptir.

Tanıtım ve reklam da oldukça önemli bir diğer başlıktır. Ülkemiz açısından kiviinin yeni sayılabilecek bir ürün olduğuna yukarıda değinilmiştir. Kivi ilk yıllarda oldukça yüksek fiyata satılan ve son derece kıymetli görülen bir üründü. Hatta tane işi satılır ve manav dükkânlarının en korunaklı yerlerinde sergilenirdi. Haliyle kiviinin "lüks tüketim maddesi" olduğu yönünde bir psikoloji de oluşmuştu. Tane işi satılan bu pahalı meyveyi, orta ve düşük gelir gurubuna sahip insanlar

tüketemiyordu. Bu durum yıllarca da böyle devam etti. Aradan geçen zamanda kivi'nin arzındaki artışa bağlı olarak fiyatı düşmüş olabilir ama insanların da “kivi'nin fiyatı 1 TL olsa da alıp tüketsek” gibi bir psikolojiye sahip olmadığı ortadadır. O halde yapılması gereken şey; kivi'nin tanıtımını ve reklamını yapmaktır... Avrupa ülkelerinde en çok tüketilen ve en ucuz meyvelerden biri kividir. Avrupalılar çok üretirken, ürettiklerini değerlendirecekleri bir pazar da yaratmayı başaramışlardır. Kiviye dair bir damak zevki ve beslenme alışkanlığı oluşmuştur (Ünye Ticaret Borsası, 2013, 18).

Pazarlama argümanının en önemli ayağı ulaşım kanallarıdır. Kivi üretilen yerlere sanayi yatırımlarının yapılması ya da kivi'nin üretildiği yerden, sanayi yatırımlarının yoğun olduğu yerlere hızlı ve ucuz yoldan ulaştırılması, ulaşım kanallarının çeşitliliği ve kalitesi ile ilgilidir. Havayolu, Deniz Yolu, Demiryolu, güvenli Karayolu gibi.

Tarımda klasik destekleme dönemi artık kapandı (Taban fiyat garantili destekleme alımı). Yeni dönemde” Tarım Havzaları Üretim Ve Destekleme Modeli” ile belirlenmiş havzalarda, belirlenmiş ürünler dışında hiçbir tarımsal ürüne destek verilmemektedir. Desteklenen ürünler arasında, yaş sebze ve meyveler, yani kivi, yoktur. O halde kivi üreticisine devlet desteğinin olması gibi bir durum söz konusu olmadığına göre iş başa düşüyor demektir. Yani, üretici örgütlülükleri sağlanmalıdır... Kooperatifçilik öne çıkartılmalıdır ki, ürünün pazarlanması kooperatif tüzel kişiliği altında daha profesyonelce yapılabilir.

Kivi üreticileri örgütlü değildir. Adında kivi ibaresi geçen birçok dernek, kooperatif, Birlik vs. olsa da üreticiyi bu örgütlülüklerle tabi kılabacak, bir takım mükellefiyetler yükleyecek ve/veya yazılı taahhütler vererek bu taahhütlerini yerine getirmeleri için zorlayacak yasal alt yapı yoktur. Üretici örgütleri aidat dahi toplayamıyor, tabir yerinde ise “ayakta zor duruyor”. Bunun yanında ürün pazarlaması hususunda önceden sipariş alınıp da kontrat ya da teslim sözleşmesi tanzim edilemiyor. Çünkü üretici ürününü üyesi olduğu örgütlülük aracılığı ile satmak yerine bireysel davranmayı tercih etmektedir. Üretici, üyesi bulunduğu örgüte, ürünü teslim edeceğine dair söz vermiş olsa dahi, hasattan sonra ürününü bağlı olduğu örgüt vasıtası ile satmayıp bireysel davranacağı kanaati, üretici örgütü

tarafından daha önceden alıcı ile yapacağı sözleşmenin hükümlerini zamanında ve eksiksiz yerine getirilemeyeceği endişesi, bu örgütleri pazarlama teknikleri hususunda çekingen davranmaya itmektedir (Fatsa Ticaret Borsası, 2011, 9-10).

Üretici örgütleri kendi namlarına fatura ya da müstahsil makbuzu gibi belgeler düzenleyerek kivi alım-satımı yapamamaktadırlar. Mevcut yasal alt yapı buna müsaade etmemektedir. Birer aracı kurum durumunda olan bu örgütlülükler, alıcıyı buluyor, malı buluyor ve malın alıcısından belli bir nispette komisyon alabiliyor. Bunun yanında her türden vergi ve sosyal güvenlik primi açısından da mükellefler. Garip bir durum; direkt ticaret yapmaları yasak ama direkt olarak vergi mükellefi olmaları şart... Bunun yanında, kivi ticaretinde aslan payını başkalarına bırakıp da çok cüzi komisyonlara razı olmak gibi bir durum da söz konusudur.

Kivide yaşanan sorunların temelinde arz fazlasından ziyade ürünün depolanamaması geliyor. Ürünü depolayacak soğuk hava depolarının olmayışı hasattan kısa bir süre sonra ürünün satılmasını zorunlu hale getirmektedir. Alıcılar bunun farkında olup ona göre tavrı belirlemektedirler ve ürünün fiyatını satıcı değil alıcı belirlemektedir. Soğuk hava deposunda ortalama 7 ay gibi bir süre ürünün saklanması mümkündür. Üretici, hasattan hemen sonra ürünü satmak zorunda kalmayınca, alıcının tavrı da buna bağlı olarak değişecektir.

Her ne kadar Kivi Çin’de doğal olarak yetişse de, anavatanı Çin gibi görünse de ekonomik anlamda ortaya çıkışı ve dünyaya yayılma merkezi olması hasebiyle kivin ana vatanı Yeni Zelanda’dır... Yeni Zelanda’da kividenden 220 çeşit ürün elde ediliyor ki, bunlar arasında ayakkabı boyası gibi çok uç örnekler de var. Ülkemizde ise kiviye dayalı, katma değer yaratacak, bir sanayi iş kolu mevcut değildir. Kivi’de en büyük alıcı Çin’dir ve Çin’e ihtiyacı olan kivin %80’ini Yeni Zelanda satmaktadır. 2010 yılı verileriyle Yeni Zelanda Çin’e 57,2 milyon dolar tutarında kivi satmıştır. Aynı periyotta Türkiye’nin Çin’e sattığı gıda maddelerinden elde edilen toplam gelir 31,2 milyon dolardır. Görüldüğü üzere; rekabet edilebilirse, Çin gibi muazzam bir pazar vardır.

Ülkemizde Yalova, Ordu ve Rize sırası ile en çok kivi üretilen illerdir. Yalova ve Rize’de kivi dikilebilecek alanların sınırına ulaşıldı ama Ordu için durum böyle

değil. Ordu'da kivi dikilebilecek arazi oldukça fazladır. Bu arazilere kivi dikilir ise Ordu kivi üretiminde de lider il konumuna gelecektir. Şu anda yıllık 6.700 ton kivi üretilmektedir (Ünye Ticaret Borsası, 2013, 19).

İlimizde kiviye dair bir tacir yapılanması da mevcut değildir. Fındıkta olduğu gibi kivi alıp satan tüccarlar yoktur. Alıcıların tamamı dışarıdan, özellikle de İstanbul'dan, gelmektedir veya üretici bizzat ürününü o alıcıların ayağına götürmektedir.

Üretici örgütleri arasında da bir koordinasyon ya da işbirliği yoktur. Dağınık ve zayıf örgütlülükler, ayakta kalabilme mücadelesi vermektedirler. Bu dağınıklığın ve zayıf duruşun ortadan kaldırılması adına bir araya gelinip, daha geniş, tek bir çatı altında toplanılması yeni bir açılım olarak gündeme alınabilir.

Marka ve imaj, çağın gerekliliklerindedir. Bu gün Ordu'da yetiştirilen kivi için "Ordu Kivisi" imajı öne çıkartılmaya çalışılmaktadır ki, bu kesinlikle doğru bir vizyondur. "Ordu Kivisi" gerek aroması, gerekse Ordu ilinin verimliliği açısından marka olma özelliğine sahiptir. Özelde "Ordu Kivisi" genelde ise "Türk Kivisi" imajı ve markasıyla, derinliği olan ve rekabet gerektiren piyasalara girilip, daha ciddi kazançlar elde etmenin projeleri üretilmelidir (Ordu Ticaret Borsası, 2013, 10).

Tamamen olgunlaşmadan toplanan kivide; Şekil bozukluğu ile buruşukluklar oluşur, en önemlisi de kivinin aroması (tadı) bozulur. Aroması(tadı) bozuk olan kiviye tadan nihai tüketici; kivi konusunda olumsuz düşünceye sahip olur, bir daha kivi tüketmekten kaçınır veya sık sık kivi yemez, almaz olur. Buna en iyi örnek; farklı yollarla başta İstanbul olmak üzere, büyük illerimizin haline getirilen İran kivisini verebiliriz. İran kivisi normal zamanında hasat edilmiş olsa belki aroma(tad) açısından ve tüketimin atması adına bu kadar sorun oluşturmayacaktır. Ancak pazardaki arz ve talep nedeniyle ve bu işi yapanların kazanç hırsıyla; İran kivisi sezondan 15-20 gün önce toplanmakta farklı şekil ve yollarla ülkemize sokulmaktadır. Bunun birinci nedeni ülkemizdeki yerli kivi üreticilerinin yeni sezon kivi fiyatlarını kendilerinin veya ilgili bağlı oldukları birliklerinin belirlemesini önlemektir. İkinci neden ise İran' dan gelecek olan kivin nihai satıcıya (yol, ambalaj, dağıtım, tezgah) ulaşana kadar aşırı olgunlaşma, ezilme ve çürümesini

önlemektir. Böyle olunca kivi gerekli yeme olgunluğu oluşmamakta adeta zorla olgunlaşması sağlanarak vatandaşa satılmaktadır. Bu yerli kivi dolayısıyla kivi üreticisini de olumsuz yönde etkilemektedir (<http://ordukivibirliigi.com>, 2013).

5. FINDIK, ÇAY VE KİVİ’NİN TÜRKİYE’DE VE DÜNYA’DA

TİCARET DURUMU

5.1. Türkiye’de ve Dünya’da Fındık Ticareti

5.1.1. Türkiye Fındık Ticareti

5.1.1.1. Türkiye Fındık İhracatı

Türkiye uzun yıllardan bu yana ve halen dünyanın en büyük fındık ihracatçısı durumundadır. Dünya fındık ihracatındaki ülkemizin payının yüksek olması, fındık çeşitlerimizin kaliteli olmasına ve dünya fındık üretim alanının büyük çoğunluğunun elimizde olmasına bağlı bulunmaktadır (<http://www.findiklidereleri.com>, 2013).

1980’li yıllara kadar ihracatın %90’ını kabuklu ve iç fındık içerirken, günümüzde yaklaşık 48 çeşit işlenmiş fındık ürünü dünyanın çeşitli ülkelerine ihraç edilmektedir. Birkaç yıl öncesine kadar fındık ihracatının %27’sini işlenmiş fındık oluştururken son yıllarda bu oran %40’a ulaşmıştır. Geri kalan fındık ise (%60) iç fındık olarak ihraç edilmektedir. İhraç ettiğimiz kabuklu fındık ise yok denecek kadar azdır. Bu durum Türkiye’nin son yıllarda gelişen sanayi ve teknolojinin de etkisi ile fındık sanayine daha fazla önem vermeye başladığının bir göstergesidir (Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı, 2012, 2).

Çizelge-18: Türkiye Sezonluk Üretim, İhracat (İç) Miktar ve Tutarları

TÜRKİYE İÇ FINDIK İHRACATI				
Dönem	Üretim (Ton/Kabuklu)	İhracat (Ton/iç)	İhracat Gelirleri (Bin \$)	İhracat Fiyatı (Ortalama,\$/Kg)
2005-2006	530,000	239,366	1,952,767	8,16
2006-2007	661,000	248,664	1,262,427	5,08
2007-2008	530,000	207,287	1,589,547	7,67
2008-2009	801,000	244,504	1,177,130	4,81
2009-2010	500,000	218,693	1,378,556	6,30
2010-2011	600,000	281,331	1,783,568	6,34
2011-2012	430,000	229,628	1,819,726	7,92
2012-2013*	660,000	301,193	1,750,440	5,81

Kaynak: KİB, 2013

Türkiye 2005-2006 döneminde 530 bin ton kabuklu fındık üretimi yaparak 239,366 bin ton iç fındık ihraç etmiştir ve bunun sonucunda 1 milyar 952milyar 767 bin dolar döviz elde etmiştir. 2005-2006 döneminde kg başı ortalama ihracat fiyatı 8,16 dolardır. 2006-2007 döneminde 661 bin ton kabuklu fındık üretimi yaparak 148,664 bin ton iç fındık ihraç etmiştir ve bunun sonucunda da 1 milyar 262 milyon 427 bin dolar döviz elde etmiştir.2006-2007 döneminde kg'a düşen ortalama ihracat fiyatı 5,08' dir. 2007-2008 döneminde 530 bin kabuklu fındık üretimi yaparak 207,287 bin ton iç fındık ihraç etmiştir. Bunun sonucunda 1 milyar 589 milyon 547 bin dolar döviz elde etmiştir. 2007-2008 döneminde kg başına düşen ortalama ihracat fiyatı 7,67 dolardır. 2008-2009 döneminde 801 bin ton kabuklu fındık üretimi yaparak 244,504 bin ton iç fındık ihraç etmiştir. Bunun sonucunda 1 milyar 177 milyon 130 bin dolar döviz getirisi elde etmiştir. 2008-2009 döneminde kg başına düşen ortalama ihracat fiyatı 4,81 dolardır. 2009-2010 döneminde 500 bin ton kabuklu fındık üretimi yaparak 218,693 bin ton iç fındık ihraç etmiştir. Bunun sonucunda 1 milyar 378 milyon 556 bin dolar döviz getirisi elde edilmiştir. 2009-2010 döneminde kg başına düşen ortalama ihracat fiyatı 6,30 dolardır. 2010-2011 döneminde 600 bin ton kabullü fındık üretimi yaparak 281,331 iç fındık ihraç etmiştir. Bunun sonucunda 1

milyar 788 milyon 568 bin dolar döviz getirisi elde etmiştir. 2010-2011 döneminde kg başına düşen ortalama ihracat fiyatı 6,34 dolardır. 2011-2012 döneminde Türkiye 430 bin ton kabuklu fındık üretimi yaparak 229,638 bin ton iç fındık ihraç etmiştir. Bunun sonucunda 1 milyar 819 milyon 726 bin dolar döviz getirisi elde etmiştir. 2011-2012 dönemi kg başına düşen ihracat fiyatı 7,92 dolardır. 2012-2013 döneminde 660 bin ton kabuklu fındık üretimi yaparak 301,193 bin ton iç fındık ihraç etmiştir. Bunun sonucunda 1 milyar 750 milyon 440 bin dolar döviz getirisi elde etmiştir ve 2012-2013 dönemi kg başına düşen ortalama ihracat fiyatı 5,81 dolardır. Türkiye 8 dönemde ortalama 1,971 bin ton iç fındık ihraç etmiş ve bunun sonucunda da 12 milyar 712 milyon 221 bin dolar döviz getirisi elde etmiştir (Harman, 2013).

Çizelge-19: Başlıca GTİP'ler (Gümrük Tarife İstatistik Pozisyonu) İtibariyle Türkiye'nin Fındık ve Mamulleri İhracatı

Madde Adı	2010		2011	
	Miktar(Ton)	Değer (Bin\$)	Miktar(Ton)	Değer(Bin\$)
Fındık, Kabuksuz (Taze/Kurutulmuş)	149,604	892,253	146,322	1,041,429
Kavrulmuş, Bütün haldeki kabuksuz fındık, Ambalaj>1 kg	23,089	152,980	24,959	190,839
Kıyılmış Fındık (Beyazlatılmış, kavrulmuş kabuksuz fındıktan mamul) Ambalaj>1 Kg	25,348	169,269	24,503	186,060
Fındık Püresi, Pişirilerek Hazırlanmış,İlave Şekerli/Şekersiz	29,524	157,134	30,081	184,452
Kavrulmuş, Bütün Haldeki Kabuksuz Fındık (Çıkıntısı Ayrılmamış) Ambalaj>1 Kg	11,087	76,625	11,368	87,787
Beyazlatılmış, Kabuksuz Fındık, Ambalaj>1 Kg	3,651	26,059	3,352	29,187
Fındık Unu (Öğütülmüş Fındık) Beyazlatılmış Kabuksuz Fındıktan Mamul)	3,523	20,438	3,075	20,140
Fındık Unu(Öğütülmüş Fındık) Natürel Kabuksuz Fındıktan Mamul	1,430	8,474	1,301	9,495
Diğer Toplam	3,815	18,177	2,735	15,799
Genel Toplam	251,070	1,521,409	247,897	1,765,129

Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı, 2012, 3

5.1.1.2. Türkiye Fındık Fiyatı

Çizelge-20: Fındığın İç ve Dış Piyasa Fiyatları

Ürün Adı	Serbest Piyasa Fiyatları (TL/ Kg)					Dış Piyasa (CPT_\$/Kg)
	Ordu	Giresun	Trabzon	Samsun	Akçakoca	
Giresun Kalite Fındığı		6,50				
Levant Kalite Fındığı	6,10	-	6,10	6,10	6,10	
11-13 mm Naturel İç Fındık	12,40	13,40	12,40	12,40	12,40	6,59

Fındık fiyatları serbest piyasada ayarlanmaktadır. Bu fiyatlar arz talep dengesine göre belirlenmekte ve bu fiyatlar üstünden üretici, piyasada bulunan fındık tüccarlarına fındıklarını satmaktadırlar (<http://www.findikhracati.com>, 2013).

3 Eylül 2013 tarihi itibariyle iç ve dış piyasa fiyatlarıdır. 2013 hasat dönemi başında, Levanta kalite ürünler 6,00 TL/Kg, Giresun kalite ise 6,20-6,30 TL/Kg fiyattan işlem görmeye başlamıştır (Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdürlüğü, 2013, 2).

Dünya fındık fiyatlarının belirlenmesinde ülkemizde oluşan fındık fiyatları etkin rol oynamaktadır. İhraç fiyatının yüksek olması durumunda, en büyük rakiplerimiz olan İtalya ve İspanya, AB'nin sağladığı destekler ve nakliye avantajını kullanarak daha düşük fiyatla stoklarını eritmektedirler. Hasat dönemlerine devrolan stoklar ise genellikle ülkemizde kalmaktadır (Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdürlüğü, 2013, 6).

Fındık Tarım Satış Kooperatifleri Birliği (Fiskobirlik) Genel Müdür Vekili Salih Ögütken,12 Ağustos 2013'ten itibaren yeni mahsul fındık alım sezonunu başlattıklarını söyleyerek, "Fındık üreticilerimizden, ürünlerini Fiskobirlik'e teslim etmelerini istiyoruz" demiştir. Ögütken, yaptığı açıklamada, alımlara 12 Ağustos 2013 tarihinde başlamalarına rağmen ilk gün fındık tesliminin gerçekleşmediğini, 13

Ağustos 2013 Tarihindeki alım fiyatını 6 lira 20 kuruş olarak uyguladıklarını belirtmiştir. Salih Öğütken, alım sezonunu gurbetçilerin dönüşü hazırlığı içerisine girmeleri nedeniyle erken açtıklarını dile getirerek, "Alımlarımızı doğu bölgesinden olmak üzere 12 Ağustos 2013 tarihinde başlattık. İlk gün alım gerçekleştiremedik. 19 Ağustos tarihinde de batı bölgesinde başlatacağız. Bu hafta ürün teslim konusunda fazla hareketli bir dönem geçirmeyi beklemiyoruz. Ancak gelecek haftadan itibaren gurbetçilerin geri dönüşlerinin hızlanması ve kurutma işlemlerinin de tamamlanmaya başlamasıyla birlikte ürün teslimleri için yoğun talepler almaya başlayacağımızı umut ediyoruz" demiştir.

Fındık alımları için kesinlikle kaynak sorunlarının bulunmadığını, üreticilerin tüm fındıklarına talipli olduklarını ifade eden Öğütken, "Kesinlikle kaynak sorunumuz yok. Fiskobirlik'e fındık teslim edecek üreticimiz kesinlikle ama kesinlikle pişman olmayacak. Geçmişte öyle oldu, böyle oldu. Geçmiş, geçmişte kaldı. Artık üretici birliğine güvenmeli. Bu güveni biz sağlamaya hazırız demiştir. Fiskobirlik'in bu yıl fındık alımı yapmak için piyasaya girmesinin bazı kesimleri rahatsız ettiğini kaydeden Öğütken, "Bazı kesimlerin 'Neden piyasaya giriyorsunuz' şeklinde söylemleri ile karşılaşılıyor. Ancak biz üreticinin menfaati için piyasada varız, olmaya da devam edeceğiz. Fındık üreticisi için alternatifiz. Üreticimizi piyasada şartlarında bazı kesimlerin insafına bırakmayacağız. Bunun için alım yapıyoruz. Fiskobirlik kurulduğu günden bu yana hep piyasada denge unsuru olmuş, olmaya da devam edecek. Göreceksiniz ilereye günlerde Fiskobirlik'in de etkisiyle fiyatlar yükselmeye başlayacak. Bundan üreticimiz karlı çıkacak" demiştir (<http://www.findikhracati.com>, 2013).

Çizelge-21: Türkiye'nin Fındık İhracatı Yaptığı Ülkeler

TÜRKİYE FINDIK İHRACATI(Miktar/Ton- Değer/ \$)						
Ülkeler	2012		2011		2010	
	Miktar (Ton)	Değer (Bin \$)	Miktar (Ton)	Değer (Bin \$)	Miktar (Ton)	Değer (Bin \$)
Almanya	56,165	381,814	58,132	411,549	56,546	341,291
İtalya	50,229	325,941	44,546	331,119	43,393	262,313
Fransa	31,622	222,235	30,007	221,303	31,626	195,577
Polonya	10,602	76,425	7,106	53,604	7,327	46,052
Kanada	10,187	73,810	9,303	71,394	7,505	47,925
Avusturya	10,120	68,570	8,821	61,778	9,385	56,133
İsviçre	8,683	62,394	9,051	60,878	8,967	52,936
Belçika	9,326	59,520	9,359	60,878	10,729	62,679
Hollanda	7,313	50,347	7,350	53,690	6,932	44,046
Ukrayna	6,889	47,380	7,269	53,261	6,429	39,866
Rusya Fed.	6,134	41,899	6,451	44,821	7,458	48,052
İngiltere	4,776	34,167	4,594	34,610	5,061	34,114
ABD	5,320	34,068	3,595	25,472	4,507	28,644
İspanya	5,187	32,184	4,281	25,472	5,502	32,474
Mısır	54,564	28,894	2,834	19,499	4,699	28,221
Yunanistan	2,576	16,611	2,290	16,991	2,698	16,519
Toplam	265,743	1,802,462	243,766	1,759,162	252,305	1,544,785

Kaynak: KİB, 2013

Fındık ihracatımızda Avrupa Birliği ülkeleri en önemli yeri tutmakta ve bu ülkelerin payı ihracatımızdaki artışa paralel olarak artış göstermektedir. AB ülkelerinin toplam fındık ihracatımızdaki payı yıllar itibariyle değişmekle beraber %80–85 düzeyindedir. Fındık ihracatımız ülkeler itibariyle incelendiğinde 100 civarında ülkeye fındık ihracatı gerçekleştirildiği ve özellikle Uzakdoğu ülkeleri ve İskandinav ülkeleri ülkemiz fındığı için potansiyel arz eden pazarlar olarak dikkat çekmektedir. Ülke bazında en fazla fındık ihracatının gerçekleştirildiği ilk üç ülke

sırasıyla Almanya (%23,6), İtalya (%18,7), ve Fransa (%12,8) olarak göze çarpmaktadır (Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı, 2012, 4).

Dünya fındık üretim ve ihracatının büyük bölümünü elinde bulunduran Türkiye, 2012 yılında 265 bin 744 ton iç fındık ihraç ederek 1 milyar 802 milyon 462 bin dolar döviz sağlamıştır. 2011 yılında 1 milyar 759 milyon 162 bin dolar karşılığında 243 bin 766 ton fındık ihraç eden Türkiye, 2012 yılında ihracat miktarını bir önceki yıla göre yüzde 9,02, elde ettiği gelir miktarı yüzde 2,46 oranında artırdı (Harman, 2013).

Türkiye, 2011 yılında 98 ülkeye fındık ihraç ederken, 2012 yılında bu sayıyı 100'e çıkarmıştır. Önceki yıldan farklı olarak geçen yıl Letonya, Vietnam, Şili, Umman, Somali, Senegal, Slovenya ve Uganda'ya fındık ihraç edildi. 2011 yılında Türkiye'den fındık satın alan Lüksemburg, Filistin, Peru, Komar Adaları, Ekvator Ginesi ve Panama 2012 yılı listesinde yer almadı (<http://www.findikihracati.com>, 2013).

Fındık ihraç edilen ülkeler arasında 56 bin 165 ton ile Almanya birinci sırada yer alırken, bu ülkeyi 50 bin 229 ton ile İtalya, 31 bin 622 ton ile Fransa, 10 bin 602 ton ile Polonya izledi. 2012 yılında en az fındık ihracatı ise Uganda'ya gerçekleştirildi.

Türkiye'nin fındık sattığı ülkeler sıralamasında Almanya, 2011 yılında da 58 bin 132 tonluk ihracatla ilk sırada yer almıştı. Fındık üreticisi olmasına rağmen her yıl Türkiye'den fındık satın alan İtalya da 44 bin 546 tonluk ihracatla ikinci olmuştur (Harman, 2013).

Türkiye, fındık ihracatının yüzde 83,7'lik kısmını Avrupa ülkelerine gerçekleştirirken, bu ülkelerin yanı sıra Kanada, ABD, İsrail, Tunus, Brezilya, Japonya, Hindistan, Mısır, Venezuela, Tayland, Avustralya, Birleşik Arap Emirlikleri gibi ülkelere de fındık sattı (<http://www.findikihracati.com>, 2013).

5.1.2. Dünya Fındık Ticareti

5.1.2.1. Dünya Fındık İhracatı

Çizelge-22: Dünya Fındık İhracatı

DÜNYA FINDIK İHRACATI (Yıllık Bazda- Kabuklu/Ton)								
Ülkeler	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Türkiye	418,728	494,372	466,276	456,804	441,972	504,610	488,694	532,056
İtalya	31,739	16,553	41,496	30,447	31,157	30,130	28,510	-
Azerbaycan	21,698	14,346	20,120	12,660	24,334	17,006	25,804	-
Gürcistan	19,426	24,040	22,178	13,573	...	23,216	...	-
Almanya	6,651	6,918	8,552	8,117	7,184	7,646	9,868	-
İspanya	11,200	4,472	5,983	4,682	6,745	4,323	5,559	-
ABD	30,040	25,897	32,611	24,685	32,214	13,337	19,967	-
Fransa	5,636	4,326	5,618	4,440	4,744	5,249	4,607	-
Çin	2,338	3,703	7,954	6,087	9,461	10,127	7,193	-
Toplam	561,944	606,620	624,094	576,162	574,061	632,171	645,241	532,056

Kaynak: FAO, 2013, KİB ,2013

Dünyada fındık tüketiminin tamamına yakın kısmı (% 91), Avrupa Birliği ve diğer Avrupa ülkeleri tarafından gerçekleştirilmekte ve büyük ölçüde (% 80'i) çikolata ve şekerleme sanayinde ham madde olarak kullanılmaktadır.

Dünya fındık ihracatının 2005–2012 yılları ortalaması kabuklu fındık cinsinden 594 bin tondur. Bunun % 80'ini Türkiye gerçekleştirmektedir. Türkiye dünya fındık üretiminde ve ihracatında birinci sıradadır. Türkiye bu özelliği ile fındık piyasasında tekeli bir konuma sahiptir. Dünya fındık üretim ve ihracatının çok önemli bir kısmını Türkiye'nin sağlamasından dolayı, iç piyasada uyguladığı politikaların dünya piyasaları ve fiyatlarına etkisi de fazla olmaktadır. Ayrıca Türkiye'nin fındık üretim maliyeti, diğer ülkelere göre oldukça düşüktür. Bu konumundan dolayı, önemli fındık üreticisi ve ihracatçısı olan İspanya ve İtalya'ya karşı rekabet üstünlüğüne sahiptir. Öte yandan çikolata üretiminin giderek artması nedeniyle İtalya'nın iç

tüketimi yükselmiş, İspanya'nın ise yıllar itibariyle üretim alanlarında daralma olmuştur. Fındık üretici ve ithalatçısı olan diğer bir ülke ise ABD'dir. ABD fındık üretiminde yakaladığı yüksek verimlilik nedeniyle, fındık fiyatlarında Türkiye ile rekabet etme şansını yakalamakta, ancak üretim açısından rekabet edememektedir. Azerbaycan ve Gürcistan bağımsızlıklarını kazandıktan sonra önemli bir ihracatçı olarak fındık piyasasında yer almışlardır. Bu ülkeler Almanya gibi fındık ithalatçısı ülkeler tarafından Türkiye'ye alternatif tedarikçi ülke olmaları için desteklenmektedirler. Bu süreç, uzun dönemde Türkiye'nin pazar payını olumsuz etkileyebilecektir (Bayramoğlu, Gündoğmuş, 2006, 74)

Üretici olmamalarına rağmen ithal ettiği fındığı kabuklu, iç veya işlenmiş olarak ihraç eden diğer ülkeler Almanya, Fransa, Hollanda, Belçika, Lüksemburg, İsviçre'dir (Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdürlüğü, 2013, 2).

Dünya fındık ihracatı tablosuna baktığımızda Türkiye'nin Dünya fındık ihracatında ilk sırada yer aldığını görmekteyiz. Türkiye 2005 yılında 418,728 ton fındık ihraç etmiştir. 2012 yılında da 532,056 ton fındık ihraç etmiştir. 2005-2012 yılları arasında Türkiye'nin fındık ihracatı %27 artarak 418 bin tondan 532 bin tona çıkmıştır. 2005-2012 yılları arasında ülkelerin ihracat miktarlarında dalgalanmalar görülmektedir. Dünya'da 2005 yılında toplam 562 bin ton, 2006 yılında toplam 607 bin ton, 2007 yılında toplam 624 bin ton, 2008 yılında toplam 576 bin ton, 2009 yılında toplam 574 bin ton, 2010 yılında toplam 632 bin ton ve 2011 yılında toplam 645 bin ton fındık ihracatı yapılmıştır. 2012 yılı toplam ihracat miktarı hesaplanamamıştır çünkü 2012 verileri INC'de henüz yayınlanmamıştır (Harman, 2013).

Çizelge-23: Dünya Fındık İhracat Değeri (Bin \$)

DÜNYA FINDIK İHRACAT DEĞERİ(Yıllık Bazda-Kabuklu/ 1000 \$)							
ÜLKELER	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Türkiye	1,207,482	726,668	657,223	778,965	710,884	892,254	1,041,429
İtalya	118,997	55,779	139,267	104,943	55,596	89,406	103,801
Azerbaycan	84,214	43,826	51,069	30,119	52,437	35,172	52,179
Gürcistan	68,958	54,012	63,739	27,476	63,409	50,218	123,471
Almanya	24,136	22,466	30,560	30,807	22,764	26,420	37,084
İspanya	45,882	11,874	16,481	12,257	14,759	11,808	19,014
ABD	14,561	6,207	9,656	15,110	6,317	4,484	7,405
Fransa	14,405	6,896	9,635	6,778	5,902	7,442	7,107
Çin	725	1,381	1,247	806	864	1,359	348
Toplam	1,624,726	961,440	1,020,205	1,049,447	1,001,931	1,171,556	1,449,579

Kaynak: FAO, 2013

5.1.2.2. Dünya Fındık İthalatı

Dünyadaki en büyük fındık ithalatçısı ülkeler sırasıyla; İtalya, Almanya, Fransa, Belçika, İsviçre ve Rusya Federasyonu'dur. Çikolata ve şekerleme sanayisinin gelişmiş olduğu ithalatçı ülkeler, aynı zamanda fındığın ikamesi olan bademin de en önemli alıcısı durumundadırlar. Ancak aşağıdaki tablo incelendiğinde, gelişen gıda endüstrisinin ihtiyaçlarını karşılayabilmek için Kanada'nın da son yıllarda fındık ithalatını artırdığı görülecektir (Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdürlüğü, 2013, 3).

Çizelge-24: Dünya Fındık İthalatı (Miktar)

DÜNYA FINDIK İTHALATI (Yıllık Bazda- Kabuklu/Ton)								
Ülke	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	Ort.
İtalya	140,094	154,467	119,651	112,035	99,200	83,458	83,472	113,197
Almanya	136,860	141,149	161,681	137,410	67,534	65,156	61,698	110,213
Fransa	42,567	47,429	59,121	39,143	30,566	56,004	55,939	47,253
Belçika	27,784	29,900	27,531	27,726	13,000	15,272	45,691	26,701
Rusya	16,806	19,969	25,266	27,038	17,503	22,102	28,166	22,407
İsviçre	24,773	24,184	24,152	23,479	19,987	18,996	18,927	22,071
Hollanda	18,566	19,401	18,131	14,995	5,996	7,230	6,740	13,008
Çin	9,834	11,395	11,633	12,688	19,171	5,200	12,630	11,793
Polonya	3,810	3,164	19,666	12,168	12,600	14,054	14,151	11,373
Kanada	4,289	2,894	7,901	11,382	10,628	17,488	21,549	10,806
Vietnam	2,158	7,020	16,231	9,325	15,773	13,383	9,330	10,460
İspanya	3,679	2,432	13,076	12,783	8,661	11,123	8,670	8,632
Avusturya	3,061	2,199	16,777	17,062	4,669	5,217	3,214	7,457
Mısır	3,364	5,257	5,549	6,537	6,379	8,457	4,652	5,742
Diğerleri	124,474	136,636	99,356	111,877	57,646	84,350	73,724	98,295
Toplam	562,119	607496	625,722	575,648	389,313	427,490	448,553	519,477

Kaynak: FAO, 2013

Dünya fındık ithalatını gösteren Çizelge-24'e baktığımızda; İtalya 2005 yılında 140,094 bin ton fındık ithal etmiştir. 2011 yılında da 83,472 bin ton fındık ithal etmiştir. 2005-2011 yılları arasında İtalya'nın fındık ithalatı %68 azalarak 140 bin tondan 83 bin tona gerilemiştir. İkinci sırada yer alan Almanya ise 2005 yılında 136,860 bin ton fındık ithal etmiş ve 2011 yılında ise 61,698 bin ton ithal etmiştir. 2005-2011 yılları arasında %120 azalarak 137 bin tondan 62 bin tona gerilemiştir. Dünya'da 2005 yılında toplam 562 bin ton, 2006 yılında toplam 607 bin ton, 2007 yılında toplam 626 bin ton, 2008 yılında toplam 576 bin ton, 2009 yılında toplam 389 bin, 2010 yılında toplam 427 bin ton, 2011 yılında toplam 448 bin ton fındık

ithal edilmiştir. 2005-2011 yılları arasında dünyada toplam fındık ithalatı miktarında dalgalanmalar görülmektedir. 7 yıldaki ortalama ithalat miktarı 519 bin tondur (Harman, 2013).

Çizelge-25: Dünya Fındık İthalat Değeri (Bin \$)

DÜNYA FINDIK İTHALAT DEĞERİ (Yıllık Bazda- Kabuklu/1000 \$)							
ÜLKELER	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
İtalya	290,924	270,359	209,901	175,629	187,670	203,605	232,376
Almanya	313,315	272,538	422,377	459,512	421,072	441,732	433,722
Fransa	59,213	49,741	44,244	116,035	103,829	136,257	136,583
Belçika	154,212	109,379	82,491	89,668	57,935	64,338	80,719
Rusya	9,513	28,027	44,081	59,543	40,266	53,055	70,042
İsviçre	100,435	73,952	66,995	74,617	54,350	56,735	67,507
Hollanda	27,911	30,686	21,742	27,879	12,709	21,367	21,059
Çin	2,236	3,332	2,548	4,318	3,574	5,716	5,362
Polonya	46,565	52,533	58,645	47,950	12,349	14,601	16,308
Kanada	8,360	20,154	51,677	57,428	50,054	63,56	76,044
İspanya	30,634	22,712	26,060	25,755	25,527	32,66	31,814
Avusturya	30,727	19,437	21,334	17,748	17,221	17,800	24,649
Mısır	3,100	2,832	3,403	17,294	8,692	24,582	6,679
Toplam	1,344,188	1,189,656	1,282,561	1,435,578	1,188,553	1,359,371	1,390,960

Kaynak FAO, 2013

5.2. Türkiye’de ve Dünya’da Çay Ticareti

5.2.1. Türkiye Çay Ticareti

5.2.1.1. Türkiye Çay İhracatı

Türkiye, dünyanın en büyük çay üretici ülkeleri arasında yer almasına rağmen bu güne kadar bazı istisna yıllar dışında dünya çay ihracatından yeterli düzeyde pay alamamıştır. İç tüketimin oldukça yüksek olması ve maliyetlerin diğer üretici ve

ihracatçı ülkelerinin maliyetleri ile karşılaştırıldığında oldukça yüksek olması gibi diğer bazı nedenlerle ülkemiz uzun yıllar ihracata dönük bir politika izlememiştir.

Ülkemizden çay ihracatı 1970'li yıllardan itibaren başlamıştır. 1970'li yıllara gelinceye kadar iç üretimin tüketimimizi karşılamaması nedeniyle genel olarak net ithalatçı bir ülke pozisyonunda olan ülkemiz, üretimimizin iç talebi karşılaması ve stokların oluşmaya başlaması ile birlikte ihracata önem vermeye başlamış, ancak uzun yıllar birim ihraç fiyatlarının ortalama maliyetlerin altında kalmasından dolayı çay ihracatımız genellikle zararlı sonuçlanmıştır. Özel sektörün de devreye girmesinden sonra çay ihracatımız karlılık açısından daha istikrarlı bir yapı kazanmıştır (Özden, 2009, 23).

Bugün ülkemizden yıllık 12 milyon Dolar civarında çay ihracatı gerçekleştirilmektedir. Yakın geçmişte özellikle Rusya Federasyonu ve Özbekistan'la yapılan doğalgaz ve Eximbank kredi anlaşmaları ile çay ihracatımız önemli boyutlara ulaşmış ancak bu anlaşmaların olmadığı diğer yıllar ise ihracatımız genel olarak düşük düzeylerde seyretmiştir. 2012 yılı çay ihracatımızda Belçika ve Almanya en önemli ülkeler olup, bu ülkeleri, ABD, Hollanda, KKTC ve Fransa izlemektedir. (Doğu Karadeniz İhracatçılar Birliği Genel Sekreterliği, 2013, syf:20). Çay ihracatımızın büyük çoğunluğunu dökme siyah çay teşkil etmekte olup, bunu ambalajlı siyah çay ihracatı izlemektedir (Usta, 2004, 25).

Çizelge-26: Türkiye'nin Çay İhracatı Yaptığı Ülkeler

Ülkeler	2011		2012	
	Miktar (Ton)	ABD (1000\$)	Miktar (Ton)	ABD (1000\$)
Belçika	1,156,998	4,627,194	1,461,428	5,844,272
Almanya	167,599	909,776	394,962	1,302,341
ABD	105,168	508,063	216,939	858,112
Hollanda	225,236	946,750	127,141	584,097
KKTC	87,425	654,485	78,160	543,013
Fransa	91,580	366,502	91,542	363,792
Türkmenistan	35,847	175,834	66,283	327,025
Azerbaycan- Nahcivan	16,715	219,581	20,621	277,162
Irak	5,891	30,582	73,998	202,429
AHL Serbest Bölge	11,751	178,762	14,301	192,846
Gürcistan	34,724	158,008	449,386	191,087
Suudi Arabistan	14,317	92,533	23,950	161,574
İsrail	14,532	150,088	12,387	129,701
Birleşik Krallık	38,584	175,491	16,807	102,316
Singapur	14,499	61,905	13,825	71,242
Ege Serbest Bölge	11,092	49,744	16,660	64,666
İst. Deri Serb. Bölge	12,600	49,842	12,600	49,968
Çin Halk Cum.	21,642	123,242	7,009	48,989
İsviçre	12,718	66,648	5,942	29,217
Ürdün	29,058	86,813	6,000	15,390
Toplam	2,192,045	10,233,527	3,283,949	12,157,304

Kaynak: FAO, 2013

Türkiye'nin çay ihracatı yaptığı ülkeleri gösteren Çizelge-26'ya baktığımızda; Türkiye 2011 yılında toplam 2 milyon 192 bin 45 ton çay ihraç etmiştir. 2011 yılında Belçika'ya 1 milyon 156 bin ton, Hollanda'ya 225 bin 256 ton, Almanya'ya 167 bin 559 ton çay ihraç etmiştir. 2011 yılındaki Türkiye'nin çay ihracatı sıralamasında

Belçika %52,7 oranla ilk sırada, Hollanda %10,2 oranla ikinci ve Almanya %7,6 oranla üçüncü sırada yer almaktadır. Bu sıralamayı ABD, Fransa, KKTC, Türkmenistan takip etmektedir. Türkiye 2011 yılı sonunda yaptığı çay ihracatından toplam 10 milyon 233 bin 527 dolar elde etmiştir.

Türkiye 2012 yılında çay ihracatını 2011 yılına göre %49 oranında artırarak 2 milyon 192 bin 45 tondan 3 milyon 383 bin 949 tona çıkarmıştır. Türkiye 2012 yılında Belçika'ya 1 milyon 461 bin 428 ton, Almanya'ya 394 bin 962 ton, Hollanda'ya 127 bin 141 ton çay ihraç etmiştir. 2012 yılındaki Türkiye'nin çay ihracatı sıralamasında Belçika %44,4 oranla birinci, Almanya %12,8 oranla ikinci ve Hollanda da %3,8 oranla üçüncü sırada yer almaktadır. Türkiye 2012 yılı sonunda yaptığı çay ihracatından toplam 12 milyon 157 bin 304 dolar elde etmiştir (Harman, 2013).

5.2.1.2: Türkiye Çay İthalatı

Dünya'da çay ithalatı, hem çay üreticisi olan ülkeler, hem de çay üreticisi olmayan ülkeler tarafından yapılmaktadır (Özden, 2009, 4).

Çizelge 27: Türkiye'nin Çay İthalatı Yaptığı Ülkeler

TÜRKİYE'NİN ÇAY İTHALATI YAPTIĞI ÜLKELER					
2010		2011		2012	
Ülkeler	İthalat(\$)	Ülkeler	İthalat(\$)	Ülkeler	İthalat(\$)
Sri Lanka	11,961,850	Sri Lanka	6,991,241	Kenya	4,914,791
Kenya	2,845,659	Kenya	3,347,615	Sri Lanka	3,929,898
İran	2,439,822	Vietnam	3,006,185	Endonezya	1,550,129
Endonezya	1,366,795	Endonezya	1,875,306	Çin	434,424
Vietnam	963,646	Arjantin	783,951	Hollanda	408,883
Almanya	698,192	İran	761,021	Vietnam	335,458
Çin	511,256	Çin	376,902	Almanya	253,413
Hollanda	215,077	Hollanda	296,087	Hindistan	158,604
ABD	200,132	Almanya	193,114	Polonya	67,961
İngiltere	89,643	İngiltere	32,557	ABD	45,992
Singapur	58,845	Singapur	32,467	Fransa	11,236
Suudi Arabistan	53,509	Polonya	30,461	İran	4,319
B.A.E	51,264	Avustralya	2,005	Belçika	3,312
Hindistan	36,021	ABD	1,720	Irak	1,914
Arjantin	29,821	İsveç	900	Avustralya	1,167
Belçika	6,473	Ekvator Gine'si	0	Malezya	0
İsveç	2,308	Afganistan	0	Suudi Arabistan	0
İtalya	140	Güney Kore	0	Moğolistan	0
Avustralya	0	Yemen	0	İngiltere	0
Toplam	21,530,453	Toplam	17,731,532	Toplam	12,121,501

Kaynak: TÜİK , 2013

Türkiye'nin çay ithalatı yaptığı ülkeleri gösteren Çizelge-27'ye baktığımızda; Türkiye 2010 yılında toplam 8 bin 618 ton çay ithalatı gerçekleştirmiştir. 2010

yılında Türkiye'ye Sri Lanka 4 bin 431 ton, İran İslam Cumhuriyeti 1 bin 409 ton, Kenya 883 ton, Endonezya 609 ton, Vietnam 496 ton ve Almanya 235 ton çay ithalatında bulunmuşlardır. 2011 yılında Türkiye'nin toplam çay ithalatı ise 8 bin 066 tondur. 2012 verileri tam olarak yayınlanmadığı için 2012 yılında yapılan toplam çay ithalatı yazılamamıştır. Türkiye 2010 yılında yapılan çay ithalatı için toplam 21 milyon 530 bin 453 dolar ödeme yapmış, 2011 yılında ise toplam 17 milyon 731 bin 532 dolar ödeme yapmıştır. 2010-2012 yıllarında Türkiye'nin çay ithalatı yaptığı ülkeler sıralamasında Sri Lanka % 53,1 ortalama ile birinci, İran % 16,8 ortalama ile ikinci, Kenya % 10,5 ortalama ile üçüncü, Endonezya %7,3 ortalama ile dördüncü ve Almanya da %2,8 ortalama ile beşinci sırada yer almaktadır. Bu sıralamayı Çin, Hollanda, ABD, İngiltere izlemektedir (Harman, 2013).

Ülkemizde harmanlanmış veya harmanlanmamış yabancı çaylara olan talebin artması sonucu 2010 yılında özellikle Güney Asya ülkelerinden önemli miktarlarda çay ithalatı da gerçekleştirilmiştir. Daha sonraki yıllarda bu talebi karşılayacak yerli imalatın da artması ile 2010 yılında 21,5 milyon Dolar civarında gerçekleşen çay ithalatı nispeten sonraki yıllarda düşüş göstererek 2011 yılında 17,7 milyon dolara gerilemiş ve 2012 yılı kesin olmayan verilere göre ise 12,1 milyon dolar (Ocak-Kasım verileri) ithalat gerçekleşmiştir. Çay ithalatımızda Sri Lanka en önemli ülke olup, bu ülkeyi Kenya, İran, Vietnam ve Endonezya izlemektedir (Doğu Karadeniz İhracatçılar Birliği Genel Sekreterliği, 2013, 23).

İthal çayın Türkiye'ye girişini önlemek için Ekonomi Bakanlığı, 16 Mart 2013 Tarihli 28589 sayılı kararı Resmi Gazete'de yayımlayıp yürürlüğe sokmuştur. Buradaki amaç; Türkiye'ye giren yabancı menşeli çayları kontrol altına almak ve bu çayların kalite açısından denetlenmesini sağlamaktır. Ekonomi Bakanlığı 16 Mart 2013 tarihli 28589 sayılı genelge ile 2,5 doların altında beyan edilen dökme çaylar ile 4,55 doların altında beyan edilen paketli çayların ithalinin yapılabilmesi için İthalat Genel Müdürlüğü'nden Gözetim Belgesi alınmasını zorunlu hale getirmiştir. Gözetim belgesi alınmadan ithalatı yapılan en ucuz maliyetli çay 6-7 dolar civarında olacaktır.

Gözetim uygulamasına geçilmesi ile birlikte daha önce yürürlükte olan referans fiyat uygulamasının tüm olumsuzlukları ortadan kalkmakta ve ucuz, sağlıksız çayların ülkemize girişi engellenmektedir. Bu uygulama ile üretici rekabet açısından tüketici de sağlık açısından korunmuş olacaktır (<http://www.rizeninsesi.net>, 2013).

5.2.1.3. Türkiye’de 2008-2012 Yılları Arasında Yaş Çay Alım Durumları

Çizelge-28: 2008-2012 Yılları Arası Yaş Çay Alım Miktarları

2008-2012 YILLARI ARASI YAŞ ÇAY ALIM MİKTARLARI					
	2008	2009	2010	2011	2012
Çaykur Toplamı	233,394,629	202,582,032	194,154,288	132,654,393	218,375,146
Özel Sektör Toplamı	104,416,884	151,801,449	237,499,765	214,310,801	168,845,430
Genel Toplam	337,811,513	354,383,481	431,654,053	446,965,194	387,220,676

Kaynak: <http://www.rtb.org.tr>

2008-2012 Yılları arasındaki yaş çay alım miktarını gösteren Çizelge-28’e baktığımızda 2008 yılında Çaykur toplam 233 milyon 394 bin 629 kg yaş çay alımı yaparken özel sektör de 104 milyon 416 bin 884 kg yaş çay alımı yapmıştır. 2008 yılı genelinde toplam 337 milyon 811 bin 513 kg yaş çay alımı yapılmıştır. 2012 yılında Çaykur toplam 218 milyon 375 bin 146 kg yaş çay alımı yaparken özel sektör toplam 168 milyon 845 bin 430 kg yaş çay alımı yapmıştır. 2012 yılında toplam yaş çay alımı ise 387 milyon 220 bin 676 kg dır. 2008-2012 yılları arasında Çaykur da yıllar itibariyle azalmalar gözlenirken özel sektörde yıllar itibariyle dalgalanmalar görüle de genel olarak yaş çay alımlarında artış olduğu görülmektedir. Genel toplamda da yaş çay üretim miktarına bağlı olarak yaş çay alımlarında dalgalanmalar görülmektedir (Harman, 2013).

5.2.1.4. Çayda Destekleme Prim Ödemesi:

1984 yılına kadar devlet tekeli ve denetiminde yürütülen çay tarımı ve endüstrisi, 1984 yılında 3092 sayılı Çay Kanunu ile özel girişimcilerin faaliyet alanına açılmıştır. Çay tarımı ve endüstrisi özel girişimcilere açılmasına rağmen özellikle çay tarımında ve üretiminde en etkili ve yönlendirici kuruluş halen bir İktisadi Devlet

Kuruluşu olan ÇAYKUR'dur. ÇAYKUR ürün alımlarını bu fiyattan yaparken, özel sektör işletmeleri bu fiyattan veya bu fiyata yakın bir fiyattan farklı alım politikaları ile satın alma işlemi yapmaktadır. 2003 yılından itibaren yaş çay alımlarında çay üreticilerine Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından destekleme primi ödemesi yapılmaktadır Ayrıca 2004 yılından itibaren Çay tarım alanları içindeki ruhsatlı çay bahçelerinin her yıl 1/7'sinin budanmasından doğacak gelir kaybını önlemek amacıyla budama tazminatı ödemesi yapılmaktadır.

Çizelge-29: 2007-2011 Yılları Arasında Çaya Destekleme Prim Ödemeleri

2007-2011 Yılları Arasında Çaya Uygulanan Destekleme Prim Ödemeleri						
YILLAR	Üretici Sayısı	Çay Miktarı (Ton)			Prim Miktar 1(Kg/TL)	Destekleme Prim Tutarı (Bin TL)
		Çaykur	Özel	Toplam		
2007	174,288	655,486	476,043	1,131,529	0,090	101,838
2008	177,753	647,804	457,570	1,105,374	0,1017	112,417
2009	178,727	592,330	503,384	1,095,714	0,115	126,007
2010	179,124	589,286	470,437	1,059,723	0,115	148,465
2011	183,188	652,024	573,195	1,225,219	0,120	147,026

Kaynak: Doğu Karadeniz İhracatçılar Birliği Genel Sekreterliği, 2013, 9

2011 yılında yaş çay ürün için 183 bin üreticiye fark ödemesi desteği olarak 147 milyon TL, budama tazminatı ödemesi olarak da 68 milyon TL ödenmiştir.

5.2.1.5. Yaş Çay Taban Fiyat Uygulaması

Çizelge-30: 2007-2011 Yılları Arasında Yaş Çay Fiyatları

YILLAR	Kampanya Açılış Tarihi	Yaş Çay Alım Fiyatı (TL/ KG)		
		Alım Fiyatı (Taban Fiyatı)	Destekleme Primi	Toplam
2007	15 Mayıs	0,640	0,090	0,730
2008	25 Nisan	0,737	0,1017	0,8387
2009	15 Mayıs	0,790	0,115	0,905
2010	13 Mayıs	0,885	0,115	1,00
2011	20 Mayıs	0,98	0,12	1,10

Kaynak: Doğu Karadeniz İhracatçılar Birliği Genel Sekreterliği, 2013, 9

27.03.1940 tarihinde çıkarılan 3788 sayılı Çay Kanunu ile çay tarımının ve üreticilerin desteklenmesi güvence altına alınmıştır. Bu tarihten sonra çay desteklenen ürünler kapsamına alınmıştır. Çay üreticisine ürün bedeli olarak verilecek olan çay fiyatı her yıl Bakanlar Kurulu tarafından çayın ilk sürgünü verdiği mayıs ayında belirlenmektedir. 2003 yılından itibaren ise çay fiyatları taban fiyatı + destekleme fiyatı şeklinde belirlenerek hem üretici hem de sanayici memnun edilmeye çalışılmıştır. Buna göre 2011 yılı fiyatı 1,10 TL olarak belirlenmiştir (Doğu Karadeniz İhracatçılar Birliği Genel Sekreterliği, 2013, 9).

5.2.2. Dünya Çay Ticareti

Dünya’da ülkemizin de içinde bulunduğu 40 kadar ülkede çay tarımı yapılmaktadır. Dünya çay üretimi siyah ve yeşil çay olarak yaklaşık 3 milyon 600 bin tondur. Dünya çay üretiminde Çin, Hindistan, Sri Lanka ve Kenya ilk sıralarda yer almaktadır. Türkiye ise 5. Sırada yer almaktadır. Dünya çay ihracatının yaklaşık %40’ı üretici ülkeler tarafından gerçekleştirilmektedir. Dünya çay ihracatı üretimle paralellik göstererek Sri Lanka, Kenya, Çin ve Hindistan ilk sıralarda yer almaktadır. Almanya, Belçika, İngiltere, Hollanda gibi ülkeler ise çay üretmedikleri halde ithal ettikleri çayları işlemekte ve doğrudan ihraç etmektedirler. Rusya, İngiltere, Pakistan

ve ABD ülkeleri ise en fazla çay ithalatı yapan ülkeler arasında ilk sırada yer almaktadırlar (Doğu Karadeniz İhracatçılar Birliği Genel Sekreterliği, 2013, 24).

5.2.2.1. Dünya Çay İhracatı

Çizelge-31: Başlıca Ülkeler İtibariyle Dünya Çay İhracat Miktarı ve Değeri

Başlıca Ülkeler İtibariyle Dünya Çay İhracat Miktarı ve Değeri								
	2008		2009		2010		2011	
ÜLKELER	Miktar (Ton)	Değer (Bin\$)	Miktar (Ton)	Değer (Bin\$)	Miktar (Ton)	Değer (Bin\$)	Miktar (Ton)	Değer (Bin\$)
Sri Lanka	318,329	1,258,703	288,528	1,175,097	312,908	1,365,966	321,074	1,476,881
Kenya	396,641	934,921	331,594	894,027	417,661	1,165,137	306,678	858,250
Çin	300,102	703,011	305,789	735,647	305,857	806,954	325,021	1,016,219
Hindistan	203,207	590,226	203,863	583,803	234,560	694,661	322,548	867,143
İngiltere	27,652	324,694	27,741	281,126	30,676	327,691	26,436	262,959
Birleşik Arap Emirlikleri	45,872	114,803	46,022	153,786	49,819	232,225	55,650	191,814
Vietnam	104,700	147,300	133,000	178,000	136,515	199,979	133,900	204,018
Almanya	26,994	207,227	25,301	186,395	25,939	194,718	28,665	229,383
Endonezya	96,210	158,959	92,304	171,628	87,101	178,549	75,540	166,717
Malawi	30,435	36,861	47,356	78,243	49,999	120,787	46,007	86,361
Arjantin	77,498	63,567	69,816	72,523	85,695	94,475	86,650	105,247
İran	24,084	20,664	10,772	8,530	24,611	18,498	22,429	17,608
Belçika	8,167	76,836	7,859	73,749	10,082	83,062	15,397	100,620
Polonya	7,002	61,814	8,609	60,284	10,008	75,794	14,151	139,393
ABD	9,091	57,081	8,530	53,427	10,835	68,357	11,326	73,651
Uganda	46,022	47,222	44,446	59,761	55,079	68,263	55,650	72,126
Hollanda	18,834	64,123	18,158	62,376	17,628	66,074	10,059	66,074
Rusya Fed.	11,464	77,275	9,713	62,964	9,170	55,949	7,309	50,500
Azerbaycan	5,252	18,640	6,265	26,938	8,126	32,987	7,520	32,284
Fransa	3,527	52,027	3,633	51,353	3,980	51,216	3,141	48,936
Japonya	1,767	33,474	1,984	37,268	2,287	50,241	2,420	60,263
Türkiye	3,191	11,232	2,135	7,754	2,191	9,163	2,242	10,367
Avusturya	2,098	16,566	1,978	15,974	2,201	17,306	1,953	16,883
Toplam	1,908,840	5,585,086	1,820,312	5,404,743	1,881,971	5,947,422	1,981,889	6,606,869

Kaynak: FAO, 2013

Başlıca ülkeler itibariyle Dünya çay ihracat miktarını ve değerini gösteren Çizelge-31'e baktığımızda; 2008 yılında Dünya genelinde toplam 1 milyon 908 bin 840 ton çay ihracatı gerçekleştirilmiştir. 2008 yılı toplam çay ihracatı içerisinde Kenya 396 bin 641 bin ton çay ihracatı gerçekleştirerek ilk sırada yer almaktadır. Sri Lanka 318 bin 329 ton çay ihracatı ile ikinci, Çin 300 bin 102 ton ile üçüncü ve Hindistan 203 bin 207 ton ile dördüncü sırada yer almaktadır. 2009 yılında dünya genelinde toplam 1 milyon 820 bin 312 ton çay ihracatı gerçekleştirilmiştir. 2009 yılında Kenya 331 bin 594 ton çay ihracatı gerçekleştirerek ilk sırada yer almıştır. Çin ise 305 bin 789 ton çay ihracatı gerçekleştirmiş ve ikinci sırada yer almıştır. Sri Lanka 288 bin 528 bin tonla üçüncü sırada ve Hindistan da 203 bin 863 ton ile dördüncü sırada yer almıştır. 2010 yılında dünya genelinde toplam 1 milyon 881 bin 971 ton çay ihracatı gerçekleştirilmiştir. 2010 yılında Kenya 417 bin 661 ton çay ihracatı gerçekleştirerek ilk sırada yer almıştır. Sri Lanka 312 bin 908 ton ile ikinci, Çin 305 bin 857 ton ile üçüncü ve Hindistan da 234 bin 560 ton ile dördüncü sırada yer almıştır.

2011 yılında ise dünya genelinde toplam 1 milyon 981 bin 889 ton çay ihracatı gerçekleştirilmiştir. 2011 yılında dünya genelindeki çay ihracatı sıralamasında ilk sırada 325 bin 21 ton ile Çin yer almaktadır. Hindistan ise 322 bin 548 ton ile ikinci, Sri Lanka 321 bin 74 ton ile üçüncü ve Kenya da 306 bin 678 ton ile dördüncü sırada yer almıştır. 2008-2011 yılları arasında dünya genelinde ortalama 1 milyon 898 bin ton çay ihracatı gerçekleştirilmiştir. 2008-2011 yılları arasında Kenya %19,1 ortalama ile dünya ihracatında ilk sırada yer alırken Sri Lanka %16,3 ortalama ile ikinci, Çin %16,2 ortalama ile üçüncü, Hindistan %12,6 ortalama ile dördüncü, Vietnam da %6,7 ortalama ile beşinci sırada yer almaktadır (Harman, 2013).

Dünya ihracatının yaklaşık %90'ından fazlası Sri Lanka, Kenya, Çin, Hindistan Endonezya, Vietnam ve Malawi gibi üretici ülkeler tarafından gerçekleştirilmektedir. Dünya üretiminde ilk 5 arasında yer alan ülkemiz ise aynı kültürdeki diğer ülkelerin aksine dünya ticaretinden üretimi ölçüğünde pay alamamaktadır. Uluslararası piyasaların talep ettiği ürün özelliğinde ürün geliştirilememesi, yüksek üretim maliyetleri, üretim maliyetlerinin sadece iç piyasa odaklı kurgulanması ve sektörde faaliyet gösteren işletmelerin finansman yetersizlikleri gibi nedenler bugüne kadar

ay ihracatından yeterli düzeyde pay alamamamızdaki sorunların başında yer almaktadır. Ancak dünya tüketiminde sudan sonra en fazla tketlenen içeceklerin başında çay yer almaktadır.

Türkiye’de ihracatı artırmaya yönelik Doğu Karadeniz İhracatçılar Birliği (DKİB),’’Doğu Karadeniz Bölgesi’nde ay İhracatçısı Firmaların İhracat Kapasitesini Artırma’’ adı altında projeler geliştirmişlerdir. Bu projenin amacı; Doğu Karadeniz Bölgesi ekonomisinin bel kemiği niteliğinde olan çay sektöründe faaliyet gösteren firmaların, üretimleri olan çayın yüksek katma değer ile ihracata yönlendirilmesini sağlamak, tarladan sofraya sunulmasına kadar olan tüm süreçlerle ilgili bilinçlendirilmesi suretiyle uluslararası rekabet olanaklarını geliştirmek ve ihracat kapasitelerini artırarak sürdürülebilir bir ihracat artışına katkı sağlamaktır (<http://www.dkib.org.tr>, 2013).

Bu kapsamda proje dahilindeki çay imalatçısı/ihracatçısı bulunan firmaların katılımıyla 16-19 Eylül 2013 tarihleri arasında Rusya’da düzenlenecek olan ‘’ Word Food Moscow (WFM) ‘’ fuarına katılma yönünde kararlar alınmıştır. Doğu Karadeniz İhracatçılar Birliği (DKİB) tarafından yürütülen ve Ekonomi Bakanlıklarının koordinasyonundaki Uluslararası Rekabetçiliğin Geliştirilmesinin Desteklenmesi (UR-GE) desteği kapsamındaki 'ay Kümesi' projesi kapsamında, projede yer alan 5 firmanın rnleri, 16 -19 Eylül 2013 tarihleri arasında Moskova’da düzenlenecek olan World Food Moscow (WFM) 2013 Uluslararası Genel Gıda Fuarı’nda tanıtılacak (<http://turkish.ruvr.ru>, 2013).

Dünya’nın en büyük çay ithalatçısı konumundaki Rusya’ya ihracat gerçekleştirebilmek için onların damak tadı ve Dünya’dan ithal ettikleri gerek yeşil çay gerekse bitkisel ve sağlık açısından ön plana çıkan fonksiyonel ve bitkisel aylar Doğu Karadeniz İhracatçı Birliği ve proje kapsamındaki firmaların iş birliği ile laboratuvar ortamında yapılan araştırmalar, görüş ve akıl birliği ile çayda çeşitliliğin sağlanması, tüketiciyi satın alma yönünden etkileyen ambalajların kullanımına gidilmesi ve etkili sunum çalışmalarının yapılması ile Rusya Federasyonundaki fuara katılma yönünde kararlar alınmıştır. Bu karar ile en büyük çay ithalatçısı konumunda

bulunan dev pazardaki alıcıların istekleri göz önüne alınarak söz konusu fuarda müşteri portföyünün oluşturulması planlanmıştır (<http://www.dkib.org.tr>, 2013).

Doğu Karadeniz İhracatçılar Birliği Başkanı Ahmet Hamdi Gürdoğan Wold Food Moscow Fuarı'na katıldıktan sonra; Rus halkının Türk çayının kendi pazarlarında olmadığını ve bu yönde talepte bulduklarını dile getirmiştir. Bu da Rus piyasasında Türk çayının hazır bir Pazar olduğunu göstermiştir. DİKB Başkanı Gürdoğan, özellikle Rus turistlerin Türkiye'ye yaptıkları turistik ziyaretlerde Türk çayını tatma fırsatı bulduklarını ve Türk çayını kendi marketlerinde raflarda görmek istediklerine vurgu yaptıklarını dile getirerek bunun Türk çayı için büyük bir fırsat olduğunu vurgulamıştır (<http://www.medyatrabzon.com>, 2013).

5.2.2.2. Dünya Çay İthalatı

Çizelge-32: Başlıca Ülkeler İtibariyle Dünya Çay İthalat Miktarı ve Değeri

Başlıca Ülkeler İtibariyle Dünya Çay İthalat Miktarı ve Değeri								
ÜLKELER	2008		2009		2010		2011	
	Miktar (Ton)	Değer (Bin\$)	Miktar (Ton)	Değer (Bin\$)	Miktar (Ton)	Değer (Bin\$)	Miktar (Ton)	Değer (Bin\$)
Rusya Fed.	181,859	510,872	182,149	500,455	181,619	563,106	187,790	625,187
İngiltere	157,593	367,564	145,960	368,115	149,821	420,716	154,552	462,095
ABD	116,746	341,056	110,861	327,365	126,868	400,729	127,511	440,206
Birleşik Arap Emir.	109,575	452,111	75,255	279,973	64,224	267,216	50,733	226,923
Pakistan	100,391	181,699	96,932	213,187	94,463	266,639	119,231	350,821
Suudi Arabistan	19,572	76,795	20,331	153,783	31,594	21,271	33,746	231,732
Japonya	43,116	182,173	40,133	164,849	43,301	194,882	42,013	207,002
Almanya	50,771	183,141	44,267	150,541	50,835	168,992	54,843	213,765
Kanada	17,044	148,197	17,353	145,143	17,643	160,434	19,174	171,699
Fransa	18,641	149,905	17,695	134,165	19,496	156,126	17,964	164,561
İran	52,412	123,454	51,733	209,810	58,769	153,810	56,271	202,346
Polonya	30,942	100,390	41,784	111,185	46,539	134,540	49,241	141,222
Fas	51,872	101,113	54,400	107,908	54,470	111,523	64,541	219,619
Kazakistan	29,209	93,895	25,819	90,416	30,193	105,203	28,775	121,288
Hollanda	32,481	107,964	29,982	100,405	28,521	101,137	24,224	107,785
Avustralya	14,448	91,505	13,296	86,749	14,023	98,969	12,910	107,984
Ukrayna	28,035	120,460	26,915	107,195	20,322	87,281	25,750	150,707
Sudan(Eski)	24,508	51,214	22,307	56,365	32,669	82,229	32,669	82,229
Suriye Arap Cumhuriyeti	32,090	70,125	30,277	68,217	29,974	69,758	29,892	144,698
Türkiye	4,305	11,322	4,150	13,538	6,192	21,530	3,334	17,732
Toplam	1,708,707	5,120,685	1,609,760	5,013,178	1,182,583	4,016,831	1,901,887	6,640,757

Kaynak: FAO, 2013

Başlıca ülkeler itibariyle dünya çay ithalat miktarını ve değerini gösteren Çizelge-32'ye baktığımızda; Dünya genelinde 2008 yılında toplam 1 milyon 708 bin 707 ton çay ithalatı gerçekleşmiştir. 2008 yılında Rusya Federasyonu 181 bin 859 ton

ay ithalatı yaparak ilk sırada yer almıştır. İngiltere 157 bin 593 ton ile ikinci, ABD 116 bin 746 ton ile üçüncü ve Birleşik Arap Emirlikleri de 109 bin 575 ton ile dördüncü sırada yer almaktadır. 2009 yılında dünya genelinde yapılan çay ithalatı 2008 yılına oranla %5,7 azalarak 1 milyon 708 bin 707 tondan 1 milyon 609 bin 760 ton olmuştur.2010 yılında ise dünya genelinde yapılan çay ithalatı 2009 yılına oranla %32 oranında azalarak 1 milyon 609 bin 760 ton iken 1 milyon 182 bin 582 olmuştur. 2011 yılında da dünya geneli çay ithalatı 2010 yılına oranla %37,8 oranında artarak 1 milyon 182 bin 583 ton iken 1 milyon 901 bin 887 ton olmuştur. 2011 yılında Rusya Federasyonu 187 bin 790 ton çay ithalatı yaparak dünya çay ithalatı sıralamasında ilk sırada yer almıştır. İngiltere 154 bin 552 ton ile ikinci, ABD de 127 bin 511 ton ile üçüncü sırada yer almıştır. Dünya geneli yapılan çay ithalatında 2008 yılında toplam çay ithalat değeri 5 milyon 120 bin 685 dolar, 2009 yılında toplam 5 milyon 13 bin 178 dolar, 2010 yılında 4 milyon 16 bin 831 dolar ve 2011 yılında da 6 milyon 640 bin 757 dolardır.

2008-2011 yıllarında Ülkeler arasında dünya geneli çay ithalatında 4 yılda ortalama 1 milyon 623 bin 500 ton çay ithalatı gerçekleştirilmiştir. 4 yıl içinde Rusya Federasyonu ortalama % 10,8 oranla birinci, İngiltere ortalama % 9,36 oranla ikinci, ABD de ortalama %7,4 oran ile üçüncü sırada yer almaktadır. Bu sıralamayı Birleşik Arap Emirlikleri, Pakistan, İran, Fas, Almanya ülkeleri takip etmektedir (Harman, 2013).

5.3. Türkiye’de ve Dünya’da Kivi Ticareti

5.3.1. Türkiye’de Kivi Ticareti

5.3.1.1. Türkiye Kivi İhracatı

Çizelge-33: Türkiye’nin Yıllar İtibariyle Önemli Ünelere Kivi İhracatı

Türkiye’nin Yıllar İtibariyle Önemli Ünelere Kivi İhracatı										
Üneler	2006		2007		2008		2009		2010	
	Miktar (Ton)	Değer Bin \$	Miktar (Ton)	Değer Bin\$	Miktar (Ton)	Değer Bin\$	Miktar (Ton)	Değer Bin\$	Miktar (Ton)	Değer Bin\$
Kıbrıs	-	-	-	-	1	2	9	5	30	17
Irak	1	2	-	-	-	-	-	-	-	-
Romanya	-	-	-	-	22	28	-	-	-	-
Moldova	4	1	8	4	25	2	-	-	-	-
Gürcistan	-	-	-	-	-	-	9	5	13	11
Türkmenistan	-	-	-	-	-	-	-	-	18	34
Diğerleri	-	-	-	-	3	5	-	-	1	1

Kaynak: FAO, 2013

Türkiye’nin yıllar itibariyle önemli ülkelere kivi ihracatını gösteren Çizelge-33’e baktığımızda Türkiye 2006 yılında sadece Irak ve Moldova’ya kivi ihracatında bulunmuştur. Türkiye’nin 2006 yılında toplam kivi ihracatı 5 tondur ve bunun % 80’i Moldova’ya yapılırken %20’si de Irak’a yapılmaktadır. 2006 yılında yapılan kivi ihracatı sonunda elde edilen döviz girdisi ise 3 bin dolardır. 2007 yılında, Türkiye sadece Moldova’ya kivi ihracatında bulunmuştur ve bunun sonucunda Türkiye’ye 4 bin dolarlık bir döviz girdisi olmuştur. 2008 yılında, Türkiye 25 tonu Moldova’ya, 22 tonu Romanya’ya 3 tonu diğer ülkelere ve 1 tonu da Kıbrıs’a ihraç ederek toplam 50 ton kivi ihracatı gerçekleştirmiştir. 50 ton kivi ihracatında bulunmuştur. Toplam kivi ihracatının %50’si Moldova’ya, %44’ü Romanya’ya, %6’sı diğer ülkelere, %2’si de Kıbrıs’a yapılmıştır. 2009 yılında 9 tonu Gürcistan ve 9 tonu da Kıbrıs olmak üzere toplam 18 ton kivi ihracatı gerçekleştirmiştir. Türkiye 18 tonluk kivi ihracatının 50’sini Gürcistan’a diğer %50’sini de Kıbrıs’a gerçekleştirmiştir ve

bunun sonucunda da Türkiye'ye 2009 yılı sonunda toplam 10 bin dolar döviz girdisi olmuştur. 2010 yılında kivi ihracat miktarı artarak 62 tona çıkmıştır. 62 tonluk kivi ihracatının 30 tonu Kıbrıs'a, 18 tonu Türkmenistan'a, 13 tonu Gürcistan'a ve 1 tonu da diğer ülkelere yapılmıştır. 2010 yılında yapılan kivi ihracatında %48,3 oran ile Kıbrıs birinci, %29 oran ile Türkmenistan ikinci ve %20,9 oran ile de Gürcistan üçüncü sırada yer almaktadır. 2010 yılı sonunda da Türkiye'ye toplam 63 bin dolar döviz girdisi olmuştur (Harman, 2013).

5.3.1.2. Türkiye Kivi İthalatı:

Çizelge-34: Türkiye'nin Yıllar İtibariyle Önemli Ülkelerden Kivi İthalatı

Türkiye'nin Yıllar İtibariyle Önemli Ülkelerden Kivi İthalatı										
Ülkeler	2006		2007		2008		2009		2010	
	Miktar Ton	Değer Bin\$	Miktar Ton	Değer Bin\$	Miktar Ton	Değer Bin\$	Miktar Ton	Değer Bin\$	Miktar Ton	Değer Bin\$
Şili	673	578	974	786	390	344	1,547	1,087	926	587
Yunanistan	147	106	101	70	84	70	245	116	62	31
İtalya	297	196	422	228	57	69	115	74	251	170
Fransa	-	-	6	9	-	-	-	-	-	-
Yeni Zelanda	-	-	108	105	-	-	340	319	128	97
Türkmenistan	-	-	-	-	-	-	-	-	94	38
ABD	-	-	-	-	-	-	-	-	89	24
İran İslam Cumhuriyeti	9,713	2,886	7,555	1,927	6,006	1,453	8,270	1,679	5,757	1,408

Kaynak: FAO, 2013

Türkiye'nin Yıllar İtibariyle Önemli Ülkelere Göre Kivi İthalatını gösteren Çizelge-34'e baktığımızda; Türkiye'nin en fazla İran'dan kivi ithal ettiğini, Şili, İtalya, Yunanistan ve Yeni Zelanda'nın bu sıralamayı takip ettiğini görmekteyiz. Türkmenistan ve ABD'de son yıllarda Türkiye'nin kivi ithal ettiği ülkeler arasına girmiştir. Türkiye'nin 2006-2010 yılları arasındaki ithalat yaptığı ülkeler ve ithalat miktarı Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü verilerine göre şu şekildedir. 2006 yılında ithal edilen kivi miktarı toplam 10 bin 857 ton dur ve 3 milyon 277 bin dolar ödenmiştir. Türkiye'nin 2006 yılında en çok kivi ithalatı yaptığı ülke İran(İslam

Cumhuriyeti) dir. 2006 yılında; İran'dan 9 bin 713 ton, Şili'den 673 ton, İtalya'dan 297 ton ve Yunanistan'dan 147 ton kivi ithalatı gerçekleştirmiştir. 2006 yılında gerçekleştirilen toplam kivi ithalatının %89,4'ü İran'dan, %6'sı Şili'den, %2,7'si İtalya'dan ve %1,3'ü de Yunanistan'dan gerçekleştirmiştir. 2010 yılında ise Türkiye; İran'dan 5 bin 757 ton, Şili'den 926 ton, İtalya'dan 251 ton, Yeni Zelenda'dan 128 ton, Türkmenistan'dan 94 ton, ABD'den 89 ton ve Yunanistan'dan 62 ton kivi ithalatı gerçekleştirmiştir. Bunun sonucunda da toplam 2 milyon 353 bin dolar ödeme yapmıştır.2010 yılında gerçekleştirilen toplam kivi ithalatının %78,72'si İran'dan, %12,6'sı Şili'den, %3,4'ü İtalya'dan, %1,75'i Yeni Zelenda'dan, %1.28'i Türkmenistan'dan, %1,21'i ABD'den, %0,84'ü de Yunanistan'dan gerçekleştirilmiştir (Harman, 2013).

Çizelge-35: Yıllar İtibariyle Türkiye Kivi İhracat ve İthalat Değerleri

Yıllar İtibariyle Türkiye Kivi İhracat ve İthalat Değerleri Toplamı				
Yıllar	İhracat (Ton)	İhracat(1000\$)	İthalat (Ton)	İthalat(1000\$)
2001	45	59	2,451	901
2002	13	14	3,022	945
2003	29	77	3,743	1,048
2004	57	96	7,064	2,086
2005	6	11	10,924	3,277
2006	5	3	10,857	3,766
2007	8	4	9,166	3,125
2008	51	37	6,537	1,936
2009	18	10	10,514	3,275
2010	62	63	7,308	2,353
2011	60	43	7,362	3,887

Kaynak: FAO, 2013

Türkiye'nin yıllar itibariyle ihracat ve ithalat değerlerini gösteren Çizelge-34 dikkate alındığında Türkiye'nin ihracat miktarının son yıllarda artışa geçtiğini ve ithalat miktarının da son yıllarda azalma gösterdiğini görmekteyiz. Türkiye 2001 yılında 45 ton kivi ihracatı yapmış ve 59 bin dolar döviz girdisi elde etmiştir. 2011

yılında ise kivi ihracatını 60'a çıkarırken döviz girdisi 43 bin dolara düşmüştür. 2001 yılında 2,451 ton kivi ithalatı yapmış ve 901 bin dolar ödeme yapmıştır. 2001-2011 yılları arasında meydana gelen dalgalanmalarla beraber 2011 yılında 7,362 ton kivi ithalatı gerçekleştirerek 3 milyon 887 bin dolar ödeme yapmıştır. Türkiye en fazla ithalatını 2005 yılında 10,924 ton olarak gerçekleştirmiştir (Harman, 2013).

5.3.2. Dünya’da Kivi Ticareti

5.3.2.1. Dünya Kivi İhracatı

Çizelge-36: Yıllar İtibariyle Dünya Kivi İhracat Miktarı ve Değeri

Yıllar İtibariyle Dünya Kivi İhracat Miktarı ve Değeri								
Ülkeler	2008		2009		2010		2011	
	Miktar (Ton)	Değer (Bin\$)	Miktar (Ton)	Değer (Bin\$)	Miktar (Ton)	Değer (Bin\$)	Miktar (Ton)	Değer (Bin\$)
Y. Zelanda	376,598	690,565	361,066	654,350	406,380	697,578	366,533	748,523
İtalya	307,272	532,5510	379,425	455,886	369,736	446,350	358,616	478,755
Şili	157,060	148,540	182,717	146,460	183,420	153,056	178,691	171,834
Belçika	123,516	313,375	111,378	298,530	108,765	228,242	118,830	257,772
Yunanistan	37,712	46,148	55,751	50,858	72,814	64,669	65,858	66,783
Hollanda	44,430	89,084	36,632	52,639	32,279	49,527	27,439	50,948
Fransa	25,810	61,349	22,927	45,290	26,082	45,720	22,205	43,288
İran	34,899	20,741	16,909	7,734	48,850	41,836	77,919	83,366
ABD	15,500	28,461	12,395	20,704	12,781	22,712	13,498	25,080
Çin	4,975	5,232	6,983	8,082	7,732	8,912	12,248	14,331
İspanya	10,151	17,102	11,649	14,014	11,428	12,549	12,158	16,715
Almanya	10,757	26,436	8,986	18,447	9,683	17,801	8,738	18,297
Litvanya	9,770	15,828	11,345	11,778	17,702	19,467	17,118	20,931
Slovenya	5,865	5,186	8,618	5,384	7,404	4,702	7,663	5,100
Bir. Arap Emirlikleri	3,656	2,331	3,656	3,331	3,656	3,331	1,018	823
Slovakya	1,593	1,816	974	1,274	449	526	614	579
Çek Cum.	1,749	1,992	1,918	1,879	2,305	2,110	1,613	1,755
Rus Fede.	719	870	616	762	249	251	46	69
Bulgaristan	904	679	2,228	1,981	3,203	2,953	2,332	2,351
Avustralya	1,442	2,846	812	1,423	586	1,218	498	1,359
Avusturya	840	1593	808	1,412	770	1,391	1,221	1,840
Türkiye	51	56	18	10	61	63	60	43
Toplam	1,191,112	2,032,340	1,253,197	1,780,962	1,377,640	1,903,775	1,326,350	2,044,957

Kaynak: FAO, 2013

Dünya kivi üretiminin ortalama olarak % 50'ye varan kısmı üretici ülkeler tarafından ihraç edilmektedir. En önemli ihracatçı ülke Yeni Zelanda'dır Dünya kivi

ihracatının ortalama olarak yarısını bu ülke gerçekleştirmektedir, Genel ihracatın yaklaşık olarak %25'ini gerçekleştiren İtalya ikinci sırada yer almaktadır. Diğer önemli ihracatçı ülke Şili'dir. Şili her yıl üretiminin yaklaşık olarak %95'ini ihraç etmektedir. Genel ihracatında yaklaşık olarak %8'ini gerçekleştirmektedir. Diğer ihracatçı ülkeler Belçika, Fransa, ABD, Yunanistan, İran'dır. İtalya, Fransa ve ABD ihracatçı ülke olmakla birlikte hem de aynı zamanda ithalatçı ülke konumundadır. Kivi üreticisi konumunda olup hiç ithal etmeyen ülke Yeni Zelanda ve Şili'dir (Güleryüz, Aslantaş, 1993, 126).

Yıllar itibariyle Dünya kivi ihracat miktarı ve ihracat değeri tablosuna baktığımızda 2008 yılında dünya genelinde toplam 1 milyon 991 bin 112 ton kivi ihracatı gerçekleştirilmiştir. Yapılan toplam ihracat miktarı içerisinde 376 bin 598 ton ile Yeni Zelanda birinci sırada, 307 bin 272 ton ile İtalya ikinci sırada ve 157 bin ton ile de Şili üçüncü sırada yer almaktadır. Türkiye ise 51 ton kivi ihracatı ile son sıralarda yer almaktadır. Dünya genelindeki kivi ihracatında Yeni Zelanda %31,6'lık bir orana, İtalya %25,7'lik bir orana, Şili %13,1'lik bir orana ve son sıralarda yer alan Türkiye'de %0,004'lük bir orana sahiptir. 2008 yılında dünya genelinde elde edilen toplam kivi ihraç geliri 2 milyon 032 bin 340 dolardır. 2011 yılında ise dünya genelinde toplam 1 milyon 126 bin 350 ton kivi ihracatı gerçekleştirilmiştir. 2011 yılında Yeni Zelanda 366 bin 533 ton, İtalya 358 bin 616 ton, Şili 178 bin 691 ton, Belçika 118 bin 830 ton kivi ihracatı gerçekleştirirken Türkiye de 2008-2011 yılları arasında kivi ihracatını %17,6 artırarak 51 tondan 60 tona çıkarmıştır. Dünya genelinde 2008- 2011 yılları arasında kivi ihracatı %11,3 artarak 1 milyon 191 bin 112 tondan 1 milyon 352 bin 238 tona çıkmıştır. Dünya genelinde 2011 yılında elde edilen toplam ihraç geliri 2 milyon 044 bin 957 dolardır (Harman, 2013).

5.3.2.2. Dünya Kivi İthalatı

Çizelge-37: Yıllar İtibariyle Dünya Kivi İthalat Miktarı ve Değeri

Yıllar İtibariyle Dünya Kivi İthalat Miktarı ve Değeri								
Ülkeler	2008		2009		2010		2011	
	Miktar (Ton)	Değer (Bin\$)	Miktar (Ton)	Değer (Bin\$)	Miktar (Ton)	Değer (Bin\$)	Miktar (Ton)	Değer (Bin\$)
Belçika	155,109	217,670	133,194	154,755	126,863	159,015	122,369	172,110
Almanya	118,301	260,541	120,105	203,829	121,833	194,515	111,531	204,915
İspanya	118,822	199,649	140,200	178,321	124,446	164,587	117,197	170,599
Hollanda	66,239	124,552	72,612	100,994	76,669	102,424	81,880	167,553
Japonya	59,222	188,377	58,501	210,450	62,693	240,123	65,895	263,911
Rusya F.	59,026	43,575	64,910	51,496	78,616	79,308	85,275	113,311
İtalya	57,110	87,436	54,730	64,623	53,309	60,519	47,824	69,053
Çin	56,363	104,318	68,512	94,689	75,710	110,252	95,881	175,876
Fransa	52,999	99,352	62,907	86,205	50,733	71,320	49,709	76,583
ABD	50,322	74,395	53,550	74,862	51,200	71,672	57,522	78,985
İngiltere	37,435	62,112	36,938	44,821	29,798	37,552	31,773	45,020
Polonya	28,277	40,858	33,807	31,939	33,004	30,128	33,111	34,930
Kanada	20,844	33,595	21,630	29,415	22,598	30,980	20,645	30,881
Avustralya	18,041	26,702	20,374	29,664	20,755	33,051	24,004	52,119
Avusturya	11,102	22,381	11,500	18,512	11,798	19,760	11,441	20,576
Ukrayna	18,411	13,368	18,287	19,738	14,484	17,593	20,598	23,064
Litvanya	9,982	17,386	12,782	13,564	19,567	20,939	17,591	20,979
Çek Cum.	9,557	11,362	14,918	12,079	9,250	10,212	10,189	9,787
Brezilya	7,779	10,441	16,055	15,400	20,597	24,867	25,400	31,161
Suudi Arabistan	7,126	10,623	3,910	4,560	11,093	13,417	12,599	15,638
Türkiye	6,537	1,936	10,517	3,276	7,308	2,353	7,362	3,887
Arjantin	5,769	5,610	9,179	7,372	10,448	8,585	11,506	12,475
Toplam	1,153,100	1,949,969	1,224,287	1,729,882	1,259,545	1,577,596	1,333,306	2,119,116

Kaynak: FAO, 2013

Yıllar itibariyle dünya kivi ithalat miktarını ve ithalat değerini gösteren Çizelge-37'ye baktığımızda; 2008 yılında dünya genelinde toplam 1 milyon 153 bin 100 ton,

2009 yılında toplam 1 milyon 224 bin 287 ton, 2010 yılında toplam 1 milyon 259 bin 545 ton ve 2011 yılında toplam 1 milyon 333 bin 306 ton kivi ithalatı yapılmıştır. 2008-2011 yılları arasında ülkeler arasındaki kivi ithalatı %15,6 artarak 1 milyon 153 bin 100 tondan 1 milyon 333 bin 306 tona çıkmıştır. 2008 yılında Belçika 155 bin 109 ton kivi ithalatı ile ilk sırada yer alırken İspanya 118 bin 822 ton ile ikinci, Almanya 118 bin 301 ton ile üçüncü ve Hollanda da 66 bin 239 ton kivi ithalatı ile dünya kivi ithalatı sıralamasında dördüncü sırada yer almıştır. 2011 yılında Belçika 122 bin 369 ton kivi ithalatı ile ilk sırada yer alırken İspanya 117 bin 197 ton ile ikinci, Almanya 111 bin 531 ton ile üçüncü ve Hollanda da 81 bin 880 ton kivi ithalatı ile dünya kivi ithalatı sıralamasında dördüncü sırada yer almıştır.

2008-2011 yılları arasında dünya genelinde ortalama kivi ithalatı 1 milyon 360 bin tondur. Bu yıllar arasında Belçika ortalama 134 bin 250 ton kivi ithalatı yaparak %10 ortalama ile dünya kivi ithalatında ilk sırada yer almaktadır. İspanya ortalama 125 bin 250 ton kivi ithalatı yaparak %9,1 ortalama ile dünya kivi ithalatında ikinci sırada yer alırken Almanya 118 bin ton kivi ithalatı yaparak %8,6 ortalama ile dünya kivi ithalatında üçüncü, Hollanda da 74 bin 50 ton kivi ithalatı yaparak %5,4 oranla dünya kivi ithalatında dördüncü sırada yer almaktadır (Harman, 2013).

Türkiye en çok İran'dan kivi ithal etmekte olup, bunu Şili, Yeni Zelanda, Yunanistan ve İtalya izlemektedir. Dünyada en çok kivi ithal eden ülke Çin olup, bu ülkeye giren kivilerin %80'i Yeni Zelanda tarafından temin edilmektedir. Yeni Zelanda Çin pazarında tekeldir (Ordu Ticaret Borsası, 2013, 12).

Üretici konumunda olup hiç kivi ihracatı yapmayan hatta yaklaşık olarak üretim miktarı kadar da dışarıdan ithal eden ülke Japonya'dır. Diğer üretici ülkelerden ithalatçı durumunda olan ülkeler Fransa, ABD, İspanya ve İtalya olarak sıralanmaktadır (Gülerüz, Aslantaş, 1993, 127).

Üretiminin yaklaşık olarak % 40'ını ihraç etmekte olan İtalya'nın en önemli pazarı Avrupa topluluğu ülkeleri ile diğer Avrupa ülkeleridir. Kivi ihracatçısı bir ülke olmasına rağmen hasat dönemlerindeki farklılıktan dolayı iç piyasa ihtiyaçlarını karşılamak için Şili ve Fransa'dan ithalat yapmaktadır.

İhracatı üretime paralel olarak artan Şili'nin iç tüketiminde artış görülmezken her yıl üretimin ortalama olarak % 95'ini ihraç etmektedir. Şili'nin en önemli pazarı Avrupa Ülkesidir. Ülkede hasat işlerine nisan ayında başlanmakta ve ihracatı da mayıs ayı içerisinde gerçekleştirilmektedir. Şili kivi meyvesini endüstrinin ham maddesi olarak kullanmaya başlamış, meyve suyu ve konserve yaparak pazarlamaktadır.

Fransa da ilk kivi tesisleri 1972 yılından sonra kurulmuştur ve 1980 yılından sonra yayılarak artış göstermiştir. Önemli üretim alanları Korsika Adası, Atlas Okyanusuna yakın bölgeler ve Akdeniz kıyılarıdır. Kivi hasadı Korsika Adası'nda kasım- aralık aylarında Fransa da ise ocak-mayıs aylarında yapılmaktadır. Fransa üretici olmasına rağmen hem ihracatçı hem de ithalatçı bir ülkedir. İhraç ettiği ülkeler Avrupa Ülkeleri, ithal ettiği ülkeler ise İtalya ve Şili'dir.

Japonya, üretiminin tamamını iç tüketimi için yapmaktadır. Japonya'da kivi ekim- kasım aylarında hasat edilerek nisan ayının sonuna kadar yerli üretim piyasaya arz edilir. Mayıs- kasım ayları arasında pazarlarında ise kivi meyvelerin tamamını Yeni Zelenda'dan ithal ettiği meyveler oluşturur.

Yunanistan'da, Akdeniz'in Kuzeyindeki diğer ülkeler gibi kivi ticari bahçeleri 1970'li yılların ortalarında kurulmaya başlamıştır. Üretim alanının yaklaşık %76'lık kısmı ülkenin kuzey bölgelerinde özellikle Makedonya yöresinde yoğunlaşmıştır. Ülkede kivi üretim alanları şeftalilerle, armutlarla, fındıklarla ve kısmen de üzümlele iç içe yetiştirilmektedir.

ABD'de ülkede kivi yetiştiriciliğine Avrupa Ülkelerinden önce başlamıştır. Kivi üretimi ise Kaliforniya eyaletinde yoğunlaşmış durumdadır. Her yıl yaklaşık olarak ürettiği kadar Yeni Zelenda ve Şili'den kivi ithal etmekte olan ABD aynı zamanda Kanada, Meksika, Tayvan ve Kore gibi ülkeler için ihracatçı ülkedir.

Avustralya'da 1980'li yılların başından itibaren ticari kivi üretim alanları ve üretim miktarları yıldan yıla gözle görülür bir şekilde artış göstermektedir. Kivinin hasadı ekolojilere göre farklılık göstererek mart-mayıs ayları arasında yapılmaktadır. Avustralya'nın yıllık kivi üretimi kendi ihtiyacını karşılayamamakta ve ülkedeki

tüketim açığını Yeni Zelanda, Şili ve İtalya ve Fransa'dan ithal ederek karşılamaktadır.

İspanya'da ise ilk kivi bahçeleri 1970'li yıllarda kurulmasına rağmen gelişmesi diğer ülkelere göre daha yavaş olmuştur. Bunun sebebi; ilk tesis alanlarının çok sıcak veya şiddetli rüzgarların hakim olduğu yerlerde kurulmasıdır. İspanya kivi üreticisi olmaktan ziyade ithalatçı ülke olma özelliği taşımaktadır (Güleryüz, Aslantaş, 1993, 124-127).

DÖRDÜNCÜ KESİM: GENEL DEĞERLENDİRME

6. BULGULAR, ÖNERİLER VE GENEL SONUÇ

6.1.Bulgular ve Öneriler

Bulgu-1: Fındık önceleri, Ülkemizde klasik bölge dediğimiz, başka bir tarım ürününün yetişmesine pek olanak sağlamayan fakat ekolojik olarak en kaliteli fındığın yetiştirilmesine müsait olan, Ordu, Giresun, Trabzon illerinde yetiştirilmekte iken daha sonraları kolay yetişmesi, fazla çalışma ve emek istememesi, destekleme kapsamında olması, üretilen ürüne devletçe alım güvencesi verilmesi, zaman zaman yüksek destekleme fiyatları verilmek suretiyle üretiminin teşvik edilmesi ile taban arazisi geniş olan ve yılda birkaç kez ve çeşit çeşit ürünlerin alınabildiği Karadeniz'in diğer illerine de üretimi yayılmış ve ayrıca bir çok bölgemizde de yetiştirilmeye başlanmıştır.

Öneri-1: Fındıkta üretim fazlalığını önlemek, fındık üretiminin en uygun alanlarda yapılmasını ve üretimin talepteki gelişmelere göre yönlendirilmesini sağlamak amacıyla fındık dikim alanlarının sınırlandırılması yoluna gidilmelidir.

Bulgu-2: Fındık üretimi Doğrudan Gelir Desteği sistemi ile değil Prim Sistemi ile desteklenirse Türkiye'de fındık üretimi ile ilgili olumsuz sonuçlar ortadan kalkacaktır.

Öneri-2: Türkiye artık ilkel sistemleri bir kenara bırakarak prim ile üreticisini desteklemelidir. Fındıkta prim sisteminin uygulanması, bugün Doğrudan Gelir Desteği adı altında arazi tapusuna göre yapılan ve büyük oranda hiç işe yaramayan şekli devre dışı bırakacaktır. Çalışana değil, arazi sahibine üzerindeki, çalı, ağaç, tarla ya da fındıklık gibi hiçbir özellik dikkate alınmadan yapılan bu ödeme sosyal adaleti de bozmaktadır. Prim sistemi ile çalışana, dolayısıyla üretip hak edene yapılacak ödeme, bu haksızlığı ortadan kaldıracaktır. Ayrıca üretim miktarları ve rekolter de dikkate alınarak prim verilebilir. Ancak prim sistemini Doğrudan Gelir Desteğinde olduğu gibi herkesi aynı şartlarda, aynı kefenin içine koyarak yanlış şekilde yapmamak gerekir. Prim sistemi için bazı kriterler konmalı ve bunun için üretim alanlarının durumu ve üretim miktarları dikkate alınmalıdır. Mesela devlet,

dar gelirli diyebileceğimiz azami 2 tona kadar üretim yapanlara prim sistemiyle destek olmalıdır. Prim sisteminin uygulanması sonucu üretici sıkıntı çekmeyecek ve bu rahatlık da piyasalara yansiyacaktır. Türkiye bu durumda fındık ihraç ettiği ülke sayısını artıracak ve ürününün tamamını ihraç edebilecektir. 660 bin ton kabukluya tekabül eden 330 bin ton iç fındığını 700-800 bin ton üretse de bunu satabilecektir. Bu da şu demektir; işlenmiş fındık ihracatımız giderek artacak, birçok işçi istihdam edilecek, fındık üreticisi köylü olmaktan çıkıp üretici haline dönecek ve köylerden kentlere akın edip perişan halde olmayacak.

Bulgu-3: Fındık alanlarına yapılan ücret desteklemeleri üretim alanlarının rakımı dikkate alınarak yapılmamaktadır.

Öneri-3: Fındık alanları rakıma göre derecelendirilmelidir. Bu tüm Türkiye’de uygulandıktan sonra oluşturulacak bilirkişi heyetince, varsayalım 0-10 metre arasındaki rakımlarda kayıtlı üreticiye yılda dönüm başı şu kadar TL olarak yardım edeceğiz, 10-50 metre arasındaki rakımlara bir parça artırılmış olarak, 50-100 metre arası biraz daha artırılarak şu kadar miktar, 100-200, 200-300 arası gibi rakamlar belirlenmelidir. En az düzeyde olanlara en az yardım, en yüksek olan yerlere en yüksek yardım yapılmalıdır. Buradaki amaç sifıra yakın arazilerde her ürün yetiştirilebildiğinden, rakım yükseldikçe engebeli ve erozyona uygun olan ve başkada hiçbir tarıma uygun olmayan arazileri fındık ürünü sayesinde korumak, oradaki nüfusun yerinde kalmasını sağlamaktır.

Bulgu-4: Toplantı, kongre ve şuralarda bilim adamlarının fikirleri yerine siyasilerin fikirlerine başvurulması fındığın siyaset malzemesi yapılmasına ve bilimden uzaklaşarak fındık üzerindeki kontrolümüzün kaybedilmesine neden olmaktadır.

Öneri-4: Yapılan her organizasyonda siyasi kaygılar nedeniyle politikacılara söz hakkı verilmekte ve fındık üzerinden çiftçilerin siyasi görüşleri etkilenmeye çalışılmaktadır. Özellikle de fiyat konularında siyasi kaygılar çoğu zaman ön planda olmuştur. Toplantılarda konuşması gerekenler siyasetçiler değil, bilim adamları olmalıdır. Fındık siyasi malzeme konusu olmamalıdır. Fındığın değeri bu tarz ölçülerle belirlenmemeli, bilimsel yöntemlerle fındığın değeri ortaya konmalıdır.

Bulgu-5: Fındık üretiminin belirli düzeylerde olması, fındık üretiminde dalgalanmaların yaşanmaması fındığın fiyat istikrarı üzerinde etkili olacak ve Türkiye'ye rakiplerine karşı avantaj sağlayacaktır.

Öneri-5: Dünya piyasalarındaki hakimiyeti sürdürmek için fiyat istikrarının sağlanması gerekmektedir. Türkiye ve Dünya piyasalarında arz fazla olduğu zamanlar fiyatlar aşağı çekilmekte, talep fazla olduğu zamanda yüksek fiyatlar gündeme gelmektedir. Bu durum fiyatların sürekli artması yönünde tavır alan çiftçileri memnun etmekte ve yüksek fiyat beklentisine sokmaktadır. Ürünlerini pazara sunmayı beklemeyi tercih eden çiftçilerin bu tavrı fiyatların yükselmesine neden olmaktadır. Bu durum ihracat rakamları üzerinde olumlu bir sonuç gibi ve çiftçinin kazancının artmasına katkıda bulunacak bir davranış gibi görünebilir. Farklı bir açıdan baktığımızda fındık, alternatifi olmayan rakipsiz bir ürün değildir. Örneğin fındığa ikame mallar olarak incelediğimizde fındığın en çok kullanıldığı çikolata sanayisinde Amerika Birleşik Devletleri'nde üretilen Amerikan fıstığı fındığa rakip olarak göze batmaktadır ve Türk çiftçisi için büyük bir tehdit oluşturma ihtimali taşımaktadır. Fiyat konusunda kesinlikle yükseltici değil, sabitleyici ve rakipler karşısında üstünlük getirecek politikalar izlenmelidir.

Bulgu-6: Fındık üretiminde, fındığın üreticiden alınıp pazara sunulması süresi içinde fındığın gıda güvenliği ve kalite koşullarına dikkat edilmemesi fındık piyasasını olumsuz etkilemektedir.

Öneri-6: Gıda güvenliği çerçevesinde, kaliteli mal olgusuna çok büyük önem verilmeli ve bu kapsamda fındığın toplanması, kurutulması, depolanması, kırılması ve ambalajlanmasına bağlı olarak kalitede ortaya çıkan sorunların önüne geçilebilmesi için eğitimler verilmelidir. Fındık satan ve üreten tüm işletmeler gıda güvenlik sistemi içinde çok sıkı denetlenmelidir. Ürün kontrollerinin sağlıklı olarak yapılabilmesini teminen laboratuvarlar kapsamlı ve bölgesel olarak yeniden yapılandırılmalı ve bölgedeki ihracatçıların kullanımına sunulmalıdır.

Bulgu-7: Fındık üretiminde ülkemizin üretmiş olduğu işlenmiş fındığa uygulanan yüksek vergi oranları işlenmiş fındıktan elde edilen kazancın az olmasına

neden olmaktadır. Bu kaybı kazanca çevirmek için uluslararası gerçekçi politikalar uygulamak faydalı olacaktır.

Öneri-7: İşlenmiş fındık ihracatının bir mamul ve yarı mamul olarak yeterli teşviki göremediği, kapasite artırımını teşvik eden politikaların işlenmiş fındık ihracatını destekleyen tedbirlerle takviye edilemediği bildirilmektedir. Fındığın % 70'inin işlenmeden ihraç edilmesi, katma değer in ülke dışına çıkmasına neden olmaktadır. Katma değer anlamında kayıp ve kaçakları önlemek amacıyla işlenmiş fındık ihracatını özendirici tedbir ve teşvikler uygulamaya koyulmalıdır. Rusya Federasyonu gibi fındık tüketim alışkanlığına sahip ülkeler, ülkemizden yapılan işlenmiş fındık ithalatına yüksek gümrük vergisi uygulamaktadır. Bu oran natürel fındıkta % 3 iken, işlenmişlerde % 20 olup, işlenmiş fındıkta vergi oranının düşürülmesi durumunda katma değeri yüksek ürünün ihraç edilebilecek olması nedeniyle ülkemize döviz girişi artacak ve ihracatımızda olumlu gelişmeler kaydedilecektir. Bu çerçevede, komşu ülkelerle yapılacak ikili görüşmelerde bu konu yeniden ele alınmalı ve özellikle işlenmiş fındık ithalatına uygulanan yüksek gümrük vergilerinin indirilmesi sağlanmalıdır.

Bulgu-8: Fındık tanıtımı yeterli düzeyde değildir ve fındıkta ürün farklılaştırılmasına gidilmemiştir.

Öneri-8: Fındığın tanıtımının en iyi şekilde yapılması gerekmektedir. Mevcut piyasalardaki varlığımızın devamlılığı ve pazarın genişletilmesi için tutundurma faaliyetlerine ayrılan finansal kaynaklardan asla taviz verilmemelidir. Fındığın tanıtımını yapan kurum ve kuruluşlara destek olunmaktan kaçınılmamalıdır. Özellikle fındığın ürün olarak kalite ayrıntılarının anlatıldığı ve alternatif kullanım alanlarının öğretildiği tanıtım kampanyaları yürütülmelidir. Fındık; insan vücuduna yararlı karbonhidrat, protein ve yağ ile metabolizmayı düzenleyen B grubu vitaminlerce zengin bir gıda maddesidir. Bu nedenle fındık sağlık ürünü adı altında da pazarlanmalıdır. Fındık hammadde olarak ihraç edilmek yerine yeni ürünler geliştirilerek ve nihai mal olarak ihraç edilerek hem istihdam artırılmalı hem de ihracat gelirleri çıkarılabilecek en yüksek seviyeye çıkarılmalıdır. Pazar riskinin Pazar farklılaştırılması ile dağıtılması, ikame ürünlere karşı ulusal ve uluslararası

medyaya findığın karşılaştırmalı üstünlüğünü içeren programlara yer verilerek tutundurma faaliyetleri desteklenmelidir.

Bulgu-9: Fındık üreticilerinin geleneksel yöntemlerle fındık üretimi yapmalarına karşın bu üreticilerinin eğitilmesi, bilinçli üretim yapılmasında, ürüne herhangi bir zarar vermeden daha iyi koşullarda daha kaliteli ürün elde edilmesinde ve bu ürünlerin bozulmadan pazara sunulmasında etkili olacaktır.

Öneri-9: Doğu Karadeniz Bölgesi'nde fındık üretim ve hasatının tamamen yaşlı insanların kontrolü ve denetimi altında yapılması nedeniyle, toplama, taşıma, harmanlama, kurutma, depolama ve muhafaza aşamalarında yapılan hatalardan dolayı findığımızda kalite bozulmaları görülmektedir. Bugün findığımızda görülen kalite bozulmaları, insan sağlığına zararlı olan küf ve aflatoksin oluşumu şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu durum fındık dış ticaretimizi olumsuz şekilde etkilemekte ve rakiplerimiz tarafından da Türk findığının imajını zedelemek amacıyla bir silah olarak kullanılmaktadır. Türk findığındaki küf ve aflatoksin oluşumu; fındık hasadı sırasında toplanan çotanakların naylon çuvallara doldurularak bu çuvallarda taşınması, taşıma sırasında bu çuvallarda bekletilmesi sonucu fındıkların aşırı harareten dolayı haşlanmasıyla başlayan yine harmanlama ve kurutma sırasında fındıkların ıslanmaması için yanlış kullanılan naylon, tente ve çadır ile devam eden ve depolama sırasında da kurutulan fındıkların naylon çuvallara konularak elverişsiz depolarda muhafazasından kaynaklanmaktadır. Fındık hasadında naylon malzemelerin bilinçsizce kullanılmasın kaynaklanan bir kalite bozulması olgusuyla Türkiye karşı karşıya kalmıştır. Tarım Bakanlığı, fındık bölgesindeki il ve ilçe müdürlüklerindeki elemanları vasıtasıyla, fındık hasadı sırasında naylon malzeme kullanımı konusunda üreticileri eğitmeli veya fındık hasadı sırasında naylon çuval, naylon tente ve naylon çadır kullanımını yasaklamalıdır.

Bulgu-10: Gerçek üretici sayısını belirlemek için Çiftçilerin kayıt altına alınması zorunludur.

Öneri-10: Devlet bir an önce kadastro çalışmalarını bitirip, üretim yapan çiftçileri kayıt altına almalıdır. Bunu yaparken çiftçilere ziraat odası ve bazı kurumlarca alınan, üyelik aidatı, harç vs. gibi masrafları en aza indirmelidir.

Bulgu-11: Çay yetiştiriciliği için ekolojinin en uygun olduğu alanlar birinci sınıf çay bölgesi olarak tanımlanmaktadır. Ülkemizde Birinci sınıf çay bölgesi olarak tanımlanan bölge ise, sadece Doğu Karadeniz Bölgesi'dir.

Öneri-11: Türkiye çay yetiştiriciliğinde Doğu Karadeniz Bölgesi dışında farklı ekolojileri bulmak mümkün olmadığından mevcut çay alanlarındaki sorunlar ile işleme ve pazarlama konularında karşılaşılan sorunların hızla çözülmesi gerekmektedir. Özellikle birinci sınıf çay bölgesinde çayın alternatifi daha kaliteli ve verimli çay yetiştiriciliği olarak düşünülmelidir.

Bulgu-12: Çay üretiminden alınan verim çay bitkisinin yaşına göre farklılık göstermektedir. Ülkemizdeki çay ağaçları oldukça yaşlı olduğundan çay ağaçlarından yeterli verim elde edilememektedir.

Öneri-12: Çay bitkisinde dikiminden itibaren dördüncü yaşında ürün alınmaya başlanmakta ve ekolojik şartlara bağlı olarak 8-10 yaşından sonra maksimum ürün düzeyine ulaşılmaktadır. Çay bitkisinde ekonomik verim yaşı, ekolojik şartlar ve uygulanan kültürel etkinliklere de bağlı olmakla beraber genellikle 50-60 yıl olarak kabul edilmektedir. Ülkemizde çay bahçeleri yaşlı konumdadır. Özellikle birinci sınıf çay bölgesi içindeki çaylıklar ilk kurulan tesisler olduğu için yeterince yaşlı konumdadır. Çay alanlarının %30'u 50 yaşın üzerinde, ekonomik verim yaşını tamamlamış çaylıklardan oluşmaktadır. Çayda verim, çay sürgünü olduğundan ve yaşlanan bitkilerde çay sürgün verimi düştüğünden yaşlanma aynı zamanda düşük verimlilik anlamına gelmektedir. Gençleştirme budama sistemi uygulansa bile yaşlı çay bahçelerinden kaliteli yaprak alınması mümkün değildir. Bu nedenle öncelikle yaşlı alanlar başta olmak üzere çaylıkların belirlenecek üstün nitelikli genotiplerle yenilenmesi gerekmektedir. Yenileme uygulamalarında sökümden sonra toprak yorgunluğunu gidermek amacıyla 2-3 yıl içinde yeni dikimler yapılmamalıdır. Bu dinlenme sürecinde baklagiller, yem bitkileri ekilerek toprağın azot ve organik maddelerce zenginleştirilmesi de sağlanmalıdır. 2011 yılında biten gençleştirme budaması projesi çayda sürgün verimini ve sayısını artırmış olmakla birlikte bu etkinin uzun süre devam etmesi mümkün değildir. Gençleştirme budamaları başlangıçta olumlu etki yapmakla birlikte kök bölgesi yaşlı kaldığından yeni

dikimlerin yerini alması mümkün olmayacaktır. Bu nedenle yaşlı çaylıklarda yenileme projesinin devreye sokulması gerekmektedir.

Bulgu-13: Ülkemizde çay tarımında temel sorun yaş çay yaprağı kalitesi ve kalite farklılığıdır. Yeni tesis edilen çay bahçelerinde ve yaşlanmış ocakların yenilenmesinde kolaylığı nedeniyle çay tohumu kullanılmaktadır. Bu durumda çay bahçelerinde yeni çay tipleri oluşmakta ve genetik farklılıklar meydana gelmektedir.

Öneri-13: Çay bahçesi tesisinde tohumla çoğalma yerine, ıslah çalışmalarıyla elde edilecek üstün verim ve kalite özelliklerine sahip çay tiplerinde çelik, doku kültürü gibi çoğaltma yöntemleri kullanılarak üretilen fidanlar kullanılmalıdır.

Bulgu-14: Çay ürünü sahil kesiminde yılda dört kez, yüksek kesimlerde yılda üç kez hasat edilmektedir. İlk hasat mayıs ayında yapılmaktadır ve ilk hasattan işlenen yaş çayın kalitesi en iyisidir. Bundan dolayı hasat dönemine göre kuru çayda kalite farklılığı olmaktadır.

Öneri-14: Bu farklılığı en aza indirecek önlemler alınmalı ve tüketiciye aynı kalitede çay sunulmaya çalışılmalıdır.

Bulgu-15: Çay tarlaları, yanlış gübrelemeden dolayı gün geçtikçe daha fazla asit karaktere bürünmektedir bundan dolayı çay tarımı yapılan toprakların asitlik düzeyi ile makro ve mikro elementler kapsamının düzenli olarak yapılması gerekmektedir. Bu amaç doğrultusunda yeterli sayıda toprak analiz laboratuvarlarının bulunmaması üreticilerin bilinçsizce gübre kullanımını artırmaktadır. Bu durum toprak yaparak çevre kirlenmesine yol açmaktadır.

Öneri-15: Tarım topraklarının iyileştirilmesi yoluna gidilmelidir. Bunun için düzenli ve bilinçli gübreleme ile budama gibi kültürel uygulamalar yapılmalıdır. Böylelikle çayda yıllık sürgün verimi ve ürünün yaş yaprak kalınlığı artacaktır. Kaliteli yaş yaprak demek de kaliteli kuru çay demektir. Ülkemizde çay yetiştiriciliği ile çay üretiminin tamamının organik ve iyi tarım uygulamaları kapsamında sertifikalı üretim kapsamında yapılmalıdır.

Bulgu-16: ay sektöründe teknolojik ilerlemeye rağmen, tüketici tercihlerine cevap verebilecek, kaliteyi koruyucu uygun paketleme ve ambalajlama sorunu henüz tam olarak giderilememiştir.

Öneri-16: Kuru ay üretimi, üretim tekniğine, tüketici beğenisine ve standartlara uygun olarak yapılmalı, kaliteli çay üretimi zorunlu hale getirilmelidir. Bunun yanında yaş çay işleme fabrikaları yasa ve yönetmelikler gereği gıda üretimine uygun teknik ve hijyenik şartlara sahip olmalıdır. ay üreten işletmelerin bu konudaki denetimlerine ağırlık verilmeli, gıda üretimine uygu olmayan işletmelerin üretim faaliyetleri durdurulmalıdır. Türk standartları Enstitüsü (TSE) daha sık denetimlerde bulunmalıdır. Kaliteli ay üretimi yanında tüketicinin de korunması amacıyla piyasaya arz edilen TSE belgeli çayların fiziksel ve kimyasal muayenehaneleri yapılarak standartlara uymayanları cezalandırmalı ve tüketicilere duyuruda bulunulmalıdır.

Bulgu-17: Kaçak yollardan giren yabancı menşeli çaylar iç piyasada yerli çay satışlarını olumsuz etkilemektedir. Bunun yanında çay ithalatında uygulanan yüksek vergi oranı kaçak çay ithalatının artmasına neden olmaktadır. Ülkemize çeşitli İlegal yöntemlerle giren İran kökenli kaçak aylar Türk ay sektörünü tehdit etmektedir. Maliyet yönünden baktığımızda Türk ayının İran kökenli çayla rekabet edebilmesi mümkün değildir. İran ayını yüksek oranda desteklemektedir. İran'da yaş çay bedeli devlet tarafından ödenmekte, enerji ve işçilik girdileri de ülkemize göre oldukça düşüktür. Bu aylarda insan sağlığını tehdit edecek boyutlarda hormon, kimyasal madde ve pestisit kalıntıları bulunmaktadır. Kaçak aylar tüketici sağlığını tehdit ederken, iç piyasada yerli satışları da olumsuz etkilemektedir.

Öneri-17: Ülkemize yurt dışından kaçak yollarla çay girişi engellenmelidir. Çünkü Kaçak ay içerdiği katkı maddelerinden dolayı farklı bir damak tadı oluşturmakta, bağımlılık yapmakta ve dolayısıyla insan sağlığını bozmaktadır. ay tüketimine yönelik daha fazla tanıtım yapılarak tüketiciler iç piyasaya yönlendirilmeli gümrük kapılarında kaçak çaya yönelik denetim artırılmalıdır.

Bulgu-18: Kaçak aylar sadece iç tüketimi etkilememekte aynı zamanda markalaşmayı tamamlayamamış çay işleme sektörünü de olumsuz etkilemektedir.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin kendisine has yapısı nedeniyle çay kaçakçılığı olağan ticaret haline gelmiştir. Yapılan tüm uyarı ve önlemlere rağmen kaçak çay ticareti engellenemediği gibi giderek artmaya da devam etmektedir. Çaykur ve Özel sektörde markalaşmış firmaların taklitleri ile private label üretimlerinde kaçak ürünler kullanılmaktadır. Bu sahte ve kaçak çaylar, marketlerde ve halk pazarlarında faturasız olarak rahatlıkla satılmaktadır. Ayrıca ambalajların üzerine Rize çayı yazıldığından Türk çayının imajı zedelenmektedir.

Öneri-18: Çay üretiminde markalaşmaya daha da önem verilmeli, mevcut markalarımızı dışardan gelen kaçak çaylara karşı korumalı, tüketiciler ise bu konuda bilinçlendirilmeli, bu konuyla ilgili basın yayın organları kullanılmalı ve gerekirse yasal düzenlemelere gidilmelidir.

Bulgu-19: Fındık ve çayda yaşanan sorunlar, alternatif ya da ek gelir sağlayacak ürün arayışlarını gündeme getirmiştir. Fındık ve kivi'nin sökülerek yerine kivi dikilmesi talebi ise tutarlı ya da sürdürülebilir değildir. Bölgenin coğrafi yapısı fındık ve çay üretimini zorunlu kılmaktadır. Fındık ve çay geleneksel ürünlerimiz olmasının yanında dik yamaçlı coğrafyamızda, ince tabaklı olan toprağın erozyonla yok olmasını önleyen birer neferdir. Mevcut gelişmeler ve çalışmalar Doğu Karadeniz Bölgesinde kivi'nin fındığa iyi bir ek gelir olacağını işaret etmektedir.

Öneri-19: Bölgenin coğrafi yapısına uygun olarak fındık ve çay üretimi terk edilmemeli ve kivi üretimi bu bölümlerin dışındaki alanlara kaydırılmalı.

Bulgu-20: Bölgemizde, fındıkta olduğu gibi kivi alıp satan tüccarlar yoktur. Alıcıların tamamı dışarıdan, özellikle de İstanbul'dan gelmektedir ya da üretici bizzat ürününü o alıcıların ayağına götürmektedir. Üretici örgütleri arasında bir iş birliği yoktur, dağınık ve zayıftırlar. Üretici örgütleri kendi namlarına fatura ya da müstahsil makbuzu gibi belgeler düzenleyerek kivi alım-satımı yapmamaktadırlar. Mevcut yasal alt yapı buna müsaade etmemektedir.

Öneri-20: Kivi üretim bölgelerinde örgütlü bir yapı oluşturulmalı, Örneğin Fiskobirlik ve Çaykur gibi örgütlenmelere gidilmelidir. Üreticiler yasal olarak da desteklenmelidir.

Bulgu-21: Bir ürünün tercih edilebilir olmasının kriterlerinden biri de; o ürünün sanayi tesislerinde katma değer kazanmış olmasıdır. Dalından kopartılmış kiviinin, sadece meyve olarak tüketilmesi rantabl değildir. Ancak, kiviye dayalı sanayi yatırımlarının yoğunlaşması ile ürün çeşitliliğine gidilmesi işin şeklini değiştirecektir.

Öneri-21: Kivi sadece meyve olarak kalmamalı, çeşitli sanayi ürünü olarak kullanılmalıdır. Örneğin; kivi cipsisi, kivi kokulu ev ve oto parfümleri, kivi kurusu vs. dir. Kiviye katma değer kazandıracak bu türden yatırımlar yapılmalıdır.

Bulgu-22: Ülkemiz açısından kivi yeni sayılabilecek bir üründür. Kivi ilk yıllarda üretimi az olduğu için oldukça yüksek fiyata satılan ve son derece kıymetli görülen bir üründü. Hatta tane işi satılır ve manav dükkânlarının en korunaklı yerlerinde sergilenirdi. Haliyle kiviinin “lüks tüketim maddesi” olduğu yönünde bir psikoloji de oluşmuştu. Tane işi satılan bu pahalı meyveyi, orta ve düşük gelir gurubuna sahip insanlar tüketemiyordu. Bu durum yıllarca da böyle devam etmiştir. Aradan geçen zamanda kiviinin arzındaki artışa bağlı olarak fiyatı düşmüş olsa dahi insanlar “kiviinin fiyatı 1 TL olsa da alıp tüketsek” gibi bir psikolojiye sahip olmamışlardır.

Öneri-22: Kiviinin ülkemizde tanıtımı ve reklamı yapılmalı, İlk yıllardaki psikolojik etkisi ortadan kaldırılmalıdır. Ülkemizde kiviye dair bir damak zevki ve beslenme alışkanlığı oluşturulmalıdır.

Bulgu-23: Ürünü depolayacak soğuk hava depolarının olmayışı hasattan kısa bir süre sonra ürünün satılmasını zorunlu hale getirmektedir. Alıcılar bunun farkında olup ona göre tavır belirlemektedirler ve ürünün fiyatını satıcı değil alıcı belirlemektedir. Soğuk hava deposunda ortalama 7 ay gibi bir süre ürünün saklanması mümkündür. Üretici, hasattan hemen sonra ürünü satmak zorunda kalmayınca, alıcının tavrı da buna bağlı olarak değişecektir.

Öneri-23: Kivi ürünü için soğuk hava depoları oluşturulmalı, ürün zarar görmeyecek bir şekilde tüketiciye ulaştırılmalıdır. Soğuk hava depoları kurularak

ürünün pazarda kalma süreleri uzatılmalıdır. Maddi olarak üretici, kalite olarak da tüketici memnun edilmelidir.

6.2. Genel Sonuç:

Tezimin katkısı şöyle özetlenebilir; fındık uzun yıllardır tarımı yapılan bir üründür. Geçmişten günümüze de pek çok destekleme politikası ile desteklenmektedir. Uzun yıllardır uygulanan destekleme politikaları, fındık üretimin alanlarını, fındık üretimini ve ihracatını artırmış ancak fındık üreticisinin sorunlarını tam olarak çözememiştir. Piyasadaki dengesizlikler ve bazı politikalar nedeniyle günümüzde fındık, üreticilerin geçim kaynağı olmaktan çıkmış yan gelir haline gelmiştir. Piyasada oluşan fiyat üreticilerin maliyetini karşılayamamakta bunun sonucunda da fındık cazibesini her geçen gün kaybetmektedir. Fındığa üreticiler tarafından gerekli önemin verilmemesi fındığın kalitesini ve verimini olumsuz etkilemektedir.

Çay sektörü Türkiye’de Doğu Karadeniz Bölgesi’nde dar bir alanda yetişme olanağı bulmuştur. Çayın aradığı iklim şartlarından dolayı farklı bölgelerde yetişme olanağının olmaması Doğu Karadeniz Bölgesi’nde çayın önemini daha da artırmıştır. Türkiye’de çay üretiminin dar bir bölgede yapılması ve üretilen çayın büyük bir çoğunluğunun iç tüketimi karşılaması ihracata yönelik çay stokunun fazla olmaması sonucunu doğurmaktadır. Çay üreticilerinin ürünün yetiştirilmesi hakkında yeterli bilgi birikimine sahip olmaması çay ağaçlarının yaşlılık oranlarının artmasına ve bunun sonucunda da çaydan elde edilen kalitenin ve verimin azalmasına neden olmaktadır.

Kivi, çay ve fındığa nazaran henüz yeni ve ekonomik açıdan çay ve fındığa alternatif olarak yetiştirilmekte olan bir üründür. Kivi her geçen gün daha da desteklenmekte ve piyasalardaki payı artırılmaya çalışılmaktadır.

Denencemin tezi; fındık, çay ve kivi ürünlerinde yıllar itibariyle gelişme gösterilmiş, dış ticarete ise fındıkta başarı sağlanmış, çayda ve kivide de iç piyasadaki tüketime yönelik olumlu gelişmeler gözlenmiştir.

Fındık üreticisi fındığı ihraç edip gelir sağlarken iç piyasada fındık tüketimine yönelik miktar düşmekte bu da tüketicilerin fındık tüketimini azalmaktadır. Çayda ise ihracat yapılmamakta daha çok iç piyasaya yönelik ürün piyasaya sürülmektedir. Kivinin ise iç piyasadaki üretimi tüketimini karşılayamamakta ancak her geçen gün üretimi artmaya devam etmektedir.

Fındık, çay ve kivinin üretimini, tüketimini artırıp dış ticaretini geliştirebilmek için piyasadaki fiyat istikrarı sağlanmalı, üreticilere ürünler hakkında eğitim programları düzenlenmeli, iç ve dış piyasaya yönelik reklam ve tanıtım yapımı artırılmalı, ürün çeşitliliğine gidilmeli, destekleme politikaları gelişigüzel değil de denetlenerek yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

Adem, KALÇA, Devlet, TOKSOY, (2006), “**Çay Sektöründe Kayıt Dışı Ekonomi**”, Trabzon

Ahmet, BAŞER, (2006) “**Türkiye’de Tarım Destekleme Politikaları ve Çay Sektörü**”, T.C. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı İktisat Tarihi Bilim Dalı Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi

Ahmet, İNCEKARA, Sinan Alparslan, BAYRAKLI, (2004), “**Fındık Üretimi ve Üretim Planlaması**”, Üçüncü Milli Fındık Şurası Tebliğler Kitabı, 10-14 Ekim, Giresun, S.352-358

Ahmet, ÖZÇELİK, Selma, KAYALAK, (2012), “**Türkiye ve Dünya’da Fındık Politikaları**”, Tarım Ekonomisi Dergisi, 18(2), S.43-53

Ayşe, ÇAĞLIYAN, Esen, DURMUŞ, (2004), “**Türkiye Fındık Üretim Alanlarının Coğrafi Dağılışı**”, Üçüncü Milli Fındık Şurası Tebliğler Kitabı, 10-14 Ekim, Giresun, s.499-514

Burcu, ER, (2013), “**Çay Tarımında Yaşanan Sorunların Çözümünde Alternatif Ürün Likapa**”, 2. Rize Kalkınma Sempozyumu Çay-Lojistik-Turizm Bildiriler Kitabı, Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı, Rize, S.231-244

Burhan, HEKİMOĞLU, Mustafa, ALTINDEĞER, (2006), “**Fındık Sektörünün Durumu, Sorunları ve Çözüm Önerileri**”, T.C. Samsun Valiliği Tarım İl Müdürlüğü, Samsun

Doğu Karadeniz İhracatçılar Birliği Genel Sekreterliği, (2013), “**Dünya’da ve Türkiye’de çay Sektörü ve Dünya’da Çay sektöründeki Son Gelişmeler**”, Trabzon

Erdal, SIRAY, (2010), “**Giresun İli Merkez İlçede Fındık Yetiştiren İşletmelerin Ekonomik Analizi, Üretim ve Pazarlama Sorunlarının Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma**”, T.C. Gazi Osman Paşa Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi

Esma, DENİZ, (2009), “Fındık Sektör Raporu”, enterprise europe network, Avrupa İşletmeler Ağı, Karadeniz

Fatma, GENÇ, (2010), “ **Türkiye’de Çay Üretimi ve Değişen Sosyal İlişkiler**”, T.C. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Kalkınma İktisadı ve İktisadi Büyüme Bilim Dalı Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi

Fatsa Ticaret Borsası, (2011), “**Kivi**”, Ordu

Hamdi, ZENGİNBAL, (2013), “**Rize İli Bahçe Bitkileri Yetiştiriciliğinde Çay Tarımının Yeri, Sorunları ve Çözüm Önerileri**”, 2. Rize Kalkınma Sempozyumu Çay-Lojistik-Turizm Bildiriler Kitabı, Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı, Rize, S.101-113

Hasan, ESAT, (2002), “ **Rize İli Ardeşen ve Pazar İlçelerinde Kivi Yetiştiren Tarım İşletmelerinde Kivi ve Çay Üretim Faaliyetlerinin Karşılaştırmalı Ekonomik Analizi**”, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi

Hazar, ENGİNYURT, (2006), “**Türkiye’de Çay Sanayiinde Finansal Analiz Tekniklerinin Uygulanması; Çaykur A.Ş ‘de Bir Uygulama**”, T.C. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İŞ-YL 2006-0005

Hanife, YALÇIN, (2009), “**Fındık Sektörünün Türkiye Ekonomisi ve İhracatındaki Yeri, Önemi ve Sektörün Sorunları**”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi

Hilal, USTA, (2004), “**Çay Sektör Profil Araştırması**”, İstanbul Ticaret Odası, İstatistik Şubesi, İstanbul

Kıvanç, GÜNAY, (2010), “**Kivi Yetiştiriciliği**”, T.C. Ordu Valiliği İl Tarım Müdürlüğü, Ordu, Aralık-2010, Yayın No:13, s.6

M. İbrahim, ŞENGÜN, (2004), “ **Türkiye’nin Fındık Politikalarına Genel Bir Bakış**”, Üçüncü Milli Fındık Şurası Tebliğler Kitabı, 10-14 Ekim, Giresun, syf:311-312

Mediha Müjge, ALBAYRAK VURAL, (2008), **“Fındıkta Destek Politikalarındaki Değişimin Üretici Üzerindeki Etkisi”**, T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Teorisi Anabilim Dalı Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi

Mehmet, CİRAV, (2004), **“ Fındık Üreticisinin Desteklenmesinde Prim Sisteminin Sosyal ve Ekonomik Analizi”**, Üçüncü Milli Fındık Şurası Tebliğler Kitabı, 10-14 Ekim, Giresun, S.327-334

Mehmet, BOZOĞLU, (2004), **Türkiye’de Değişen Fındık Politikası ve Olası Etkileri”**, Üçüncü Milli Fındık Şurası Tebliğler Kitabı, 10-14 Ekim, Giresun

Metin, BERBER, (2012), **“ Doğu Karadeniz Bölgesi’nde Fındık Ekonomisi”**, Trabzon

Muharrem, GÜLERYÜZ, Rafet, ASLANTAŞ, (1993), **“ Dünya Kivi (Actinidia Deliciosa) Üretimi ve Ülkemizde Yetiştirme İmkanları”**, Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Bahçe Bitkileri Bölümü, 25240, Erzurum

Muharrem, ÖZCAN, Emine, YAZICIOĞLU, (2013), **“Türkiye Çay Yetiştiriciliğinin Sorunları ve Öncelikleri”**, 2. Rize Kalkınma Sempozyumu Çay-Lojistik-Turizm Bildiriler Kitabı, Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı, Rize, S.64-78

Musa, İŞLER, (2010), **“Türkiye Fındık Yetiştiriciliğinin Genel Durumu ve Maliyetinin Hesaplanması”**, T.C. Ordu Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Bahçe Bitkileri Anabilim Dalı Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi,

Mustafa, SAVCI, (2012), **“ Çay İşletmelerinde Üretim Maliyetlerinin Değer Zinciri Analizi”**, T.C. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Doktora Tezi

Rize Ticaret Borsası, (2012), **“ Çay Sektörü Sorunlar ve Çözüm Önerileri”**, Rize, Ocak 2012

Rize Ticaret Borsası, (2013), **“Türk Çay Sektörü Güncel Rapor Durumu”**, Rize, Mart 2013

Onur, BİLGİN, Oğuz Enis, PERU, (2004), ‘ **Milli Fındık Politikası Oluşturulmasının Gerekliği**’, Üçüncü Milli Fındık Şurası Tebliğler Kitabı, 10-14 Ekim, Giresun, S.330-334

Ordu Ticaret Borsası, (2013), ‘ **Üretim Desenimizdeki Yeni Motif; KİVİ**’, Ordu, Ağustos 2013

Ramazan, ÖZTÜRK, (2012), ‘ **Fındığımızı Ucuza Almaya Çalışanlara Dur Demeyi Bilmeliyiz**’, Çiftçi ve Köy Dünyası, Türkiye Ziraat Odaları Birliği, Sayı:331, Temmuz, 2012, S.63

Serkan, GÜNEŞ, (2012), ‘**Türk Çay Kültürü ve Ürünleri**’, Milli Folklor Dergisi, Geleneksel Yayıncılık, Yıl 24, sayı 93, s.235-236

Selma, KAYALAK, (2009), ‘**Türkiye Fındık Piyasasındaki Ekonomik Değişkenlerin Yapısal Değişimi ve Zaman Serisi Analizi**’, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı Yayımlanmış Doktora Tezi

Seval, MUTLU ÇAMOĞLU, Merter, AKINCI, Ahmet Deniz, BOZKURT, (2011), ‘ **Ekonomik ve Yapısal Problemleri; Ordu İli Değerlendirilmesi**’, Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, yıl:3 Sayı:6 ISSN 1307-9832, S.28-48

Sonnur, AKTAŞ, Samet, BEŞLİ, Emine, KAMAL, Murat, DEMİRTAŞ, Köksal, AKTAŞ, Yeşim, KURT, Figan, ALIŞAN, Enes, ARA, (2010), ‘ **Doğu Karadeniz Bölgesi’nde Artan Kivi Üretimi ve Bölgesel Kalkınmaya Etkisi**’, MYO-ÖS 2010- Ulusal Meslek Yüksekokulları Öğrenci Sempozyumu, Düzce

Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdürlüğü, (2013), ‘**2012 Yılı Fındık Sektör Raporu**’, Ankara,

Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdürlüğü, (2013), ‘**Fındık Bülteni**’, Sayı: 2013/09

Turan, KARADENİZ, Zeki, BOSTAN, Celal, TUNCER, Ceyhan, TARAKÇIOĞLU, (2009), ‘ **Fındık Yetiştiriciliği**’, Ordu, Ziraat Odası Başkanlığı Bilimsel Yayınlar Serisi Yayın No:1

Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı, (2012), **“Fındık ve Mamulleri Sektörü”**

Ünye Ticaret Borsası, (2013), **“Kivi Üretimi Araştırma Rapor”**

V. Damla, ÖZDEN, (2009), **“Türkiye Siyah Çay Sektör Raporu”**, Enterprise Europe Network, Avrupa İşletmeler Ağı- Karadeniz

Vali, ERDOĞAN, (2004), **“Amerika Birleşik Devletlerinde Fındık Üretimi ve Türkiye Açısından Önemi”**, Üçüncü Milli Fındık Şurası Tebliğler Kitabı, 10-14 Ekim, Giresun

Zafer, YÜKSELER, (1999), **“ Tarımsal Destekleme Politikaları ve Doğrudan Gelir Sisteminin Değerlendirilmesi”**, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı

Zeki, BAYRAMOĞLU, Erdemir, GÜNDOĞMUŞ, (2006), **“ Dünya Fındık Piyasasının Analizi”**, Ekonomik Yaklaşım, Cilt:18, Sayı 65, S.71-89

<http://tuikapp.tuik.gov.tr/bitkiselapp/bitkisel.zul>, Erişim Tarihi: 15.02.2013

<http://faostat3.fao.org/faostat-gateway/go/to/download/T/TI/E>, Erişim Tarihi: 11.03.2013

<http://www.kib.org.tr/tr/birlikler-findik-ve-mamulleri-ihracatcileri-birligi-findik-hakkinda-findik-cesitleri.html>, Erişim Tarihi: 15 Ekim 2014

<http://www.nutfruit.org/en/>, Erişim Tarihi: 23.04.2013

<http://www.hasan-bicen.tr.gg/d.ue.nya-f%26%23305%3Bnd%26%23305%3Bk-tarihi.htm> 10.01.2013

http://www.kalitelifindik.org/index.php?sayfa=findigin_tarihcesi.20&d=tr Erişim Tarihi: 10.01.2013

<http://www.gida2000.com/?p=1550>, Erişim Tarihi:12.03.2013

<http://ardesenreceptoztabak.blogcu.com/cayin-hikayesi-tarihcesi> kunyesi yetistirilmesi-demlenmesi-c/2403920, Erişim Tarihi: 10.01.2013

<http://www.biriz.biz/cay/orgtea.htm> Erişim Tarihi: 20 Eylül 2013

<http://www.aktifhaber.com/kisi-basina-cay-tuketimi-34-kilogram-702366h.htm>,
erişim tarihi 10 Aralık 2012

http://www.rtb.org.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=459:cay-tarm-ve-sanayisi&catid=38:sports Erişim Tarihi: 15 Haziran 2013

<http://www.biriz.biz/cay/caysorun.htm>, Erişim tarihi: 8 Temmuz 2013

ulusalcaykonseyi.org.tr/index.php/2013-01-29-17-56-42/cay-sektoerue-sorunlar-ve-coezuem-oenerileri, Erişim Tarihi: 02.02.2013

http://www.tarimkutuphanesi.com/KIVI_YETISTIRICILIGI_00301.html, Erişim Tarihi: 13 Mart 2013

<http://www.tepge.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 10 Ocak 2013

www.ordutb.org.tr, Erişim Tarihi: 1 Eylül 2013

<http://ordukivibirligi.com/index.php/19-ornek-veri-icerikler/kivi/87-kivi-hasat-zamani-pazar-sorunu>, Erişim Tarihi: 15 Eylül 2013

<http://www.findiklidereleri.com/findiktarimi.htm>, Erişim Tarihi: 13 Mayıs 2013

http://www.findikhracati.com/findik/findik_fiyatlari-2.html, Erişim Tarihi: 15 Eylül 2013

<http://www.findikhracati.com/findik/2013-findik-alim-fiyatlari-ne-kadar.html>,
Erişim Tarihi: 15 Ağustos 2013

<http://www.findikhracati.com/findik-ihracati/turkiye-2012-yilind%D0%B0-en-fazla-findigi-almanyaya-ihrac-etti-turkiyenin-findik-sattigi-d%D1%96ger-ulkeler-soyle.html>, Erişim Tarihi: 10 Eylül 2013

<http://www.rizeninsesi.net/2013/03/22/ithal-caya-yasal-sinirlama-geliyor/> Erişim Tarihi: 27 Eylül 2013

<http://www.dkib.org.tr/tr/aktuel-basin-bultenleri-turk-cayi-ihracat-ataginda-.html>,
Erişim Tarihi: 27 Eylöl 2013

http://turkish.ruvr.ru/2013_09_13/Turk-cayi-Rusyada-tanitolacak Erişim Tarihi: 27
Eylöl 2013

<http://www.dkib.org.tr/tr/aktuel-basin-bultenleri-turk-cayi-ihracat-ataginda-.html>,
Erişim Tarihi: 27 Eylöl 2013

<http://www.olay53.com/haber/kivide-2013-kalite-yili-olacak-63081.htm> Erişim
Tarihi: 1 Ekim 2013

www.ulusalcaaykonseyi.org.tr/dosyalar/Çay%20Sektörünün%20Durumu.pdf, Erişim
tarihi: 5 Mayıs 2013)

<http://www.pazar53.com/organik-cay-tarimi-2223yy.htm>, Erişim Tarihi: 2 Ocak
2014